

Avropa Ali Təhsil Sahəsində İxtisas Dərəcələrinin Strukturu

İxtisas Dərəcələrinin Strukturlarına dair
Bolonya İşçi Qrupu

Avropa Ali Təhsil Sahəsində İxtisas Dərəcə Strukturları

İxtisas Dərəcə Strukturlarına dair Bolonya İşçi Qrupu

Nəşr etdirdi: Elm, Texnologiya və
İnnovasiya Nazirliyi

Bredgeyd 43
DK-1260 Kopenhagen K

Tel: 3392 9700
Faks: 3392 3501

*Bu nəşrin nüsxələrini ödənişsiz əldə etmək olar.
Bunun üçün aşağıdakı ünvanlara müraciət edin:
Milli İnformasiya Texnologiyaları və
Telekommunikasiya Agentliyi, Danimarka danmark.dk*

Telefon: 1881sp@itsk.dkwww.netboghadel.dk

*Bu nəşri həmçinin aşağıdakı internet səhifəsindən əldə edə bilərsiniz:
<http://www.vtu.dk>*

ISBN (internet): 87-91469-53-8

Nəşr edən: Grefta Tryk A/S
Tiraj: 1,000

ISBN: 87-91469-54-6

MÜNDƏRICAT

Qısa Fəaliyyət Planı

Giriş

1 Mövzu – Avropada ali ixtisas dərəcələri

1. Bolonya Prosesi, Avropa Ali Təhsil Sahəsi və ali təhsil sistemləri
2. İxtisas dərəcə strukturları və ali təhsilin məqsədləri
3. Milli və Avropa səviyyəsində və təlimin müxtəlif sahələrində ixtisas dərəcələrinin strukturları

2 Milli ixtisas dərəcələrinin strukturları

- 2.1 Giriş
- 2.2 Ali təhsil sistemləri və milli ixtisas dərəcələrinin strukturları
- 2.3 Milli ixtisas dərəcələrinin strukturlarının məqsədləri
- 2.4 Milli ixtisas dərəcələrinin strukturlarının elementləri
- 2.4.1 İxtisaslar da daxil olmaqla təlim nəticələri
- 2.4.2 Səviyyələr və xarakterik/səciyyəvi ixtisaslar
- 2.4.3 Kreditlər və işin həcmi
- 2.4.4 Profil
- 2.5 Milli kontekstdə ixtisas dərəcələrinin strukturları və keyfiyyətin təmin olunması
- 2.6 Milli ixtisas dərəcə strukturlarında maraqlı tərəflərin rolu
- 2.7 Nəticələr: milli ixtisas dərəcələrinin strukturlarının yaradılması üçün müsbət təcrübə

3 Avropa Ali Təhsil Sahəsində ixtisas dərəcələrinin strukturu

- 3.1 Avropa Ali Təhsil Sahəsində ixtisas dərəcələrinin strukturunun mahiyyəti və məqsədləri
- 3.2 Mərhələlər və səviyyələr
- 3.3 İxtisaslar da daxil olmaqla təlimin nəticələrinin deskriptorları
- 3.4 Kreditlər və işin həcmi
- 3.5 Profil
- 3.6 Gələcək inkişaf
- 3.7 Nəticələr və tövsiyələr

4 İxtisas Dərəcə Strukturlarının Əlaqələndirilməsi

- 4.1 Giriş
- 4.2 Avropa Ali Təhsil Sahəsi kontekstində milli ixtisas dərəcə strukturları və keyfiyyətin təmin olunması
- 4.3 İxtisas dərəcə strukturlarının Avropa ixtisas dərəcələri strukturu ilə uyğunluğunu təsdiq edən meyarlar və prosedurlar
- 4.4 Milli ixtisas dərəcə strukturları, tanınma və şəffaflıq mexanizmləri
- 4.5 Nəticələr və tövsiyələr

5 Ali Təhsil və Digər təhsil Sahələrinin Strukturları

- 5.1 Mövzu – həyat boyu təlim perspektivləri
- 5.2 “Təhsil və təlim 2010” çərçivəsində irəli sürülən təşəbbüslər (Lissabon Strategiyası)
- 5.3 Kopenhagen Prosesi çərçivəsində irəli sürülən təşəbbüslər
- 5.4 Avropa İttifaqı üçün İxtisas Dərəcə Strukturuna doğru
- 5.5 Nəticə

6 Nəticələr

Mündəricat

Əlavələr

Əlavə 1

İşçi Qrupu və ekspertlər

Əlavə 2

Avropa Ali Təhsil Sahəsində ixtisas dərəcə strukturlarına dair işçi qrupunun səlahiyyətləri

Əlavə 3

Avropa İxtisas Dərəcə Strukturlarına dair Bolonya Seminarı

Əlavə 4

Toplanmış təcrübənin tanınması

Fransanın təcrübəsi: Təqdimat və Qiymətləndirmə

Əlavə 5

Avropanın bəzi milli ixtisas dərəcə strukturları

Əlavə 6

Birinci mərhələdən (məs. Bakalavr) 2-ci mərhələyə (məs. Magistr) və doktoranturaya: müvafiq Dublin deskriptorları arasında fərqlər/mərhələ fərqləri

Əlavə 7

İxtisas Dərəcə Strukturlarına həsr olunmuş Bolonya Konfransında Baş Məruzəçinin hesabatı

Əlavə 8

Avropa Ali Təhsil Sahəsində İxtisas Dərəcə Strukturları

Hazırkı hesabat Berlin Bəyannaməsində Nazirlər tərəfindən qaldırılmış ixtisas dərəcə strukturlarının təkmilləşdirilməsi məsələsinə həsr olunub. Hesabatda Avropada Ali Təhsil Sahəsində İxtisas Dərəcə Strukturları üçün təkliflər və tövsiyələr, eləcə də milli ixtisas dərəcə strukturlarının təkmilləşdirməsi məqsədilə qabaqcıl təcrübədən istifadə olunmasına dair məsləhətlər verilir. Hesabat altı fəsildən ibarətdir:

- 1.Mövzu – Avropada ixtisas dərəcə strukturları
- 2.Milli ixtisas dərəcə strukturları
- 3.Avropa Ali Təhsil Sahəsində İxtisas Dərəcələrinin Strukturu
- 4.İxtisas dərəcə strukturlarının əlaqələndirilməsi
- 5.Ali təhsil və təhsilin digər sahələrinin strukturları
- 6.Nəticələr

Birinci fəsildə 1999-cu il Bolonya Bəyannaməsindən 2003-cü il Berlin Bəyannaməsinə qədər olan müddət ərzində ixtisas dərəcə strukturları və ali təhsil ixtisaslarının təsvir olunmasında əldə edilən irəliləyişdən bəhs olunur. Burada həmçinin əldə olunmuş irəliləyişin Bolonya prosesinin fəaliyyət xəttinə necə təsir etdiyi də göstərilir. Sonda bu fəsildə ixtisas dərəcə strukturlarının təkmilləşdirilməsində nəzərə alınmalı olan ali təhsilin məqsədləri, prioritetləri və müddəaları sadalanır ki, bunlar da məzunların iş dünyasına və demokratik cəmiyyətdə fəal vətəndaş mövqeyi tutmağa hazırlamaq, fərdi inkişaf və dərin, müasir biliklər bazasının yaradılması və möhkəmləndirilməsidir.

Qısa Fəaliyyət Planı

İkinci fəsildə “yeni üslublu” ali təhsil də daxil olmaqla hazırda fəaliyyət göstərən milli ixtisas dərəcə strukturlarının mahiyyəti, onların yaranması və nə dərəcədə effektiv olduğu araşdırılır. Burada çox sayda müxtəlif fəaliyyət modelləri göstərilir ki, bunların da arasından bəzilərini müsbət təcrübə kimi tövsiyə etmək mümkündür. Bu fəsildə yeni və uğurlu ixtisas dərəcə strukturunun yaradılmasına yardımçı ola bilən bəzi səmərəli cəhətlər sadalanır:

- qabaqcıl ixtisas dərəcələri strukturu yaratmaq və onu yeniləmək prosesi o zaman uğurla nəticələnir ki, ali təhsil və ondan kənarında olan bütün maraqlı tərəflər bu işə cəlb olunsun.
- ixtisas dərəcə strukturunun aydın və bütün ölkə səviyyəsində qəbul olunmuş məqsədləri olmalıdır. Təhsilin mərhələlərə və/və ya pillələrə bölünməsi, təhsil başa çatdıqda nəyə nail olunduğunu və hansı ixtisasa sahib olunduğunun açıq şəkildə ifadə edilməsi ixtisas dərəcə strukturunun səmərəliliyini artırır. Kredit toplama və köçürülmə sistemləri ilə birbaşa əlaqəli olmaq da ali təhsil strukturu üçün faydalı ola bilər.
- ixtisas dərəcə strukturu akademik standartlar, milli və dövlət keyfiyyət təminatı sistemlərini və ölkədə hər kəs tərəfindən tanınan və qəbul olunan yüksək dərəcəli ixtisasların əhəmiyyəti və səviyyəsinin cəmiyyət tərəfindən dərk olunmasını əlaqələndirməlidir. Cəmiyyətdə akademik standartlara inam yaratmaq üçün cəmiyyət üzvlərinin müxtəlif ali ixtisas dərəcələrinin hansı nailiyyətləri təmsil etdiyini dərk etməsi vacib şərtidir.

Üçüncü fəsil Avropa İxtisas Dərəcələri Strukturunun yaradılması imkanlarını araşdırır və aşağıdakı tövsiyələri verir:

- Avropa Ali Təhsil Sahəsində ixtisas dərəcələri strukturu əhatəli və yüksək dərəcədə ümumi səciyyəli bir struktur olmalı, üç əsas

mərhələdən, eləcə də təhsilin birinci mərhələsinə əlavə edilmiş və ya birinci mərhələyə daxil edilmiş daha qısamüddətli mərhələdən ibarət olmalıdır.

- ixtisas dərəcə strukturunun təhsilin mərhələlərini ümumi bir tərzdə təsvir edən və informasiya mənbəyi kimi istinad edilə bilən **descriptor** olmalıdır.

- Keyfiyyət üzrə Birgə Təşəbbüs tərəfindən hazırlanmış Dublin Deskriptorlarının Avropa Ali Təhsil Sahəsində ixtisas dərəcə strukturunda təhsilin mərhələlərini təsvir edən sənəd kimi qəbul olunması təklif olunur. Orada Bolonya sistemi üzrə təhsilin hər bir mərhələsinin sonunda alınan diplomların hansı nailiyyətləri və bacarıqları təmsil etməsi barədə ümumi məzmunlu cümlələr verilir.

- ixtisas dərəcə strukturlarının yaradılması və təkmilləşdirilməsi üçün məsuliyyət Bolonya Nəzarət Qrupunun və daha sonra Avropa Ali Təhsil Sahəsinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə nazirlər tərəfindən təsis olunan hər hansı bir digər qurumun üzərinə düşəcək.

Üçüncü fəsildə təhsilin hər bir mərhələsinin tamamlanması ilə bağlı AKTS (Avropa Kredit Köçürmə Sistemi) göstəriciləri də əks olunub:

➤ Qısa mərhələ ixtisasları (birinci mərhələnin daxilində və ya ona əlavə olunur) – təqribən 120 AKTS krediti;

➤ Birinci mərhələ ixtisasları – 180-240 AKTS krediti;

➤ İkinci mərhələ ixtisasları - 90-120 AKTS krediti – ikinci mərhələ səviyyəsində minimum 60 AKTS krediti tələb olunur.

➤ Üçüncü mərhələ ixtisasları üçün kredit həddi tələb olunması vacib deyil.

Dördüncü fəsildə milli ixtisas dərəcə strukturlarının geniş əhatəli Avropa ixtisas dərəcə strukturları ilə şəffaf şəkildə necə uyğunlaşdırılacağından bəhs olunur. Uyğunlaşma prosesi milli ixtisas dərəcələrinin dəqiq təsvirini verməklə (onların pillələri,

təlimin nəticələri və descriptor) Avropa ixtisas dərəcə strukturları üçün müəyyən edilmiş deskriptorlarla _uyğunluğu aydın əks etdirməlidir.

Milli ixtisas dərəcə strukturlarının Avropa ixtisas dərəcə strukturlarına uyğun olmasını təsdiq etmək üçün aşağıdakı kriteriyalar təklif olunur:

- Yerli ixtisas dərəcə strukturu və onun təkmilləşdirilməsi üçün məsuliyyət daşıyan orqan və ya orqanlar yerli təhsil nazirliyi tərəfindən yaradılmalıdır.
- Yerli ixtisas dərəcə strukturundakı ixtisaslarla Avropa ali təhsil strukturunun təhsilin mərhələləri descriptoru arasındakı əlaqə açıq görünməlidir.
- Milli ixtisas dərəcələri strukturu və onun təklif etdiyi ixtisaslar təlimin nəticələrinə əsaslanmalı və ixtisaslar AKTS (Avropa Kredit Köçürmə Sistemi) ilə əlaqəli olmalıdır.
- İxtisasların ixtisas dərəcələri strukturuna daxil edilməsi prosesi şəffaf olmalıdır.
- Milli ali təhsildə keyfiyyət təminatı sistemi yerli ixtisas dərəcə strukturuna şamil olunmalı və Berlin Bəyannaməsi və Bolonya prosesində Nazirlər tərəfindən sonralar qəbul edilmiş hər hansı bir digər bəyannaməyə uyğun olmalıdır.
- Milli ixtisas dərəcələri strukturu və onun Avropa ixtisas dərəcələri strukturu ilə eyni səviyyədə tutulması verilən diplom əlavələrində göstərilməlidir.
- Milli təhsil strukturunun ölkədaxili vahidlərinin vəzifələri aydın müəyyənləşdirilib nəşr olunmalıdır. Təklif olunur ki, hər bir ölkə öz ixtisas dərəcə strukturunun Avropa ixtisas dərəcə strukturuna uyğunluğunu aşağıdakı prosedurlara uyğun şəkildə təsdiq etsin:
- Səlahiyyətli milli orqanlar yerli ixtisas dərəcə strukturun Avropa strukturu ilə uyğun olduğunu təsdiq etməlidir.

- Bu prosesə Bolonya Prosesinə cəlb qolunmuş ölkənin təhsildə keyfiyyətin təminatına cavabdeh olan orqanlarının cəlb olunması vacibdir.
- Bu prosesə beynəlxalq ekspertlər də cəlb olunmalıdır.
- Sertifikatlaşma və bunu təsdiq edən göstəricilər qoyulmuş meyarların hər birinə uyğun olmalı və nəşr edilməlidir.
- Avropa İnformasiya Mərkəzləri Şəbəkəsi və Milli Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzi (ENIC/NARIC) sertifikatlaşma prosesini tamamlamış ölkələrin siyahısını hazırlamalıdır.
- Sertifikatlaşma prosesinin tamamlandığı Diplom Əlavələrində qeyd olunmalı və yerli ixtisas dərəcə strukturunun Avropa ixtisas dərəcə strukturu ilə əlaqəli olduğu göstərilməlidir.

Avropa Ali Təhsil Sahəsi proqramını reallaşdırmağın əsas vasitəsi ixtisas dərəcə strukturları hesab olunur. Bu səbəbdən bu prosesə qoşulmuş bütün ölkələrin sertifikatlaşma prosesini 2010-cu ilə qədər başa çatdırmaları tövsiyə olunur.

Beşinci fəsil ali təhsil sistemi xaricində mövcud olan strukturları və onlarla bağlı atılmış addımları təhlil edir. Bu fəsil ali təhsilin də ayrılmaz tərkib hissəsi olduğu Avropa həyat boyu təlim müəssisələrini, Lissabon prosesində və burada qarşıya qoyulan məqsədlərdə edilmiş dəyişiklikləri, eləcə də peşə təhsili və təlimində Avropa ölkələrinin əməkdaşlığını inkişaf etdirməyə dair Kopenhagen prosesində edilmiş düzəlişləri nəzərə alır.

Bu işlərlə bağlı gündəmdə olan məsələlərdə düzəlişlər edilməsi milli ixtisas dərəcə strukturları və Avropa Ali təhsil Sahəsində ixtisas dərəcə strukturlarında olduğu kimi Bolonya prosesinin tələb etdiyi dəyişikliklərlə sıx əlaqədardır. Təklif olunur ki,

> milli ixtisas dərəcə strukturları qeyri-rəsmi və qeyri formal təlim formalarını tanıyan diplomlar versin.

Bu fəsildə həmçinin qeyd olunur ki, əsas diqqət təlim sistemləri və institutlarına deyil, individual tələbəyə

yönəldilməlidir ki, bu da təhsilin müxtəlif pillələri arasında mövcud olan ənənəvi sərhədləri sual altına qoyur. Avropa Komissiyasının Avropa Ali Təhsil Sahəsi üçün hazırladığı planın vacib və faydalı olduğu göstərilir və hesab edilir ki, bu hesabatda təqdim olunan yanaşmalar bu strukturlara uyğun olacaq və onu dəstəkləyəcək.

Altıncı fəsildə hesabatda əldə olunmuş nəticələrin yekunu verilir. Ali Təhsil Nazirlərinin Berlin Konfransının (Sentyabr 2003) yekun nəticələrində deyilir:

Nazirlər üzv dövlətləri işin həcmi, pillələri, təlim prosesinin nəticələrini, ixtisas və profilləri təsvir edən və bir-birinə uyğun olan ixtisas dərəcələri strukturları yaratmağa çağırır. Onlar eyni zamanda Avropa ixtisas dərəcə strukturlarını təkmilləşdirməyə də qərarlıdırlar.

Hazırkı hesabat Bolonya Nəzarət Qrupunun sifarişi ilə göstərilən işlərin yerinə yetirilməsinə yardım etmək məqsədilə hazırlanmışdır. Hesabat aşağıdakı məsələləri əhatə edən beş fəsildən ibarətdir:

- > Mövzu – Avropanın ixtisas dərəcə strukturları
- > Milli ixtisas dərəcə strukturları
- > Avropa Ali Təhsil Sahəsində ixtisas dərəcə strukturları
- > İxtisas dərəcə strukturlarının əlaqələndirilməsi
- > Ali təhsil və digər təhsil sahələrinin ixtisas dərəcə strukturu

2004-cü il Dublin görüşündə Bolonya Nəzarət Qrupu Avropa Ali Təhsil Sahəsində vahid ixtisas dərəcə strukturunun hazırlanması üzrə işçi qrupunun yaradılması təklifini qəbul etdi və aşağıda adı çəkilənləri bu qrupun üzvləri təyin etdi: Mogens Berq (Danimarka) – sədr, Yan MakKenna (İrlandiya) 1 İyul 2004 qədər və İyulun 1-dən etibarən Marlis Liquoter Bolonya Nəzarət qrupunun sədrləri, Jak Filip Sen-Jeran (Fransa), Yeva Qonczi (Macarıstan) və Andreş Rauhvarqer (2006).

GİRİŞ

İşçi qrupuna bir neçə ekspertlər də qoşulmuşdur (siyahı bu hesabatda Əlavə 1-də verilib).

Bolonya Nəzarət Qrupunun İşçi Qrupuna verdiyi səlahiyyətlər (Əlavə 2) aşağıdakılardır:

- > öz ixtisas dərəcə strukturlarını yaratmaq istəyən üzv dövlətlərə ixtisas dərəcə strukturu yaratmaqda yardımçı ola biləcək istiqamətlər vermək (işin həcmi, təlimin pillələri və nəticələri, ixtisas və profillər baxımından);
- > Avropa Ali Təhsil Sahəsində geniş əhatəli ixtisas dərəcələri strukturu yaratmaq;
- > milli və Avropa səviyyəsində ixtisas dərəcə strukturunun əsas prinsiplərini müəyyən etmək.

İşçi Qrupu Kopenhagen Prosesi çərçivəsində və “Təlim və təhsil 2010”¹ sənədində ifadə olunmuş Lissabon prosesinin gündəliyində mövcud olan digər siyasət sahələrini də nəzərə almışdır. İşçi Qrupu ekspertlərlə 6 dəfə görüşmüşdür: Dublində, Kopenhagendə, Edinburqda, Stokholmda, Budapeştdə və Riqada. Bundan öncə isə Danimarka, İrlandiya, Böyük Britaniya (Şotlandiya da Daxil olmaqla) və Ali Məktəblərin Tanınmasına dair Razılaşma Komitəsinin Prezidenti tərəfindən hazırlıq qrupu yaradılmışdır. Bu hazırlıq qrupu İşçi Qrupu rəsmi olaraq yaradılana qədər müəyyən əlaqələndirmə işləri görmüşdür.

İşçi Qrupu başqaları tərəfindən, xüsusilə də “Dublin Deskriptorları”²ni yaradan və təkmilləşdirən, 2004-cü il Yanvar ayında Londonda ilk konfransın keçirilməsini təşkil edən Təlimin Keyfiyyətinin Yaxşılaşdırılmasına dair Birgə Təşəbbüs² tərəfindən görülmüş çox böyük işlərdən yararlanmışdır. O, həmçinin öz milli

¹ Adı: www.europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/jir_council_final.pdf

² www.jointquality.org

ixtisas dərəcə strukturunu qurmuş və mövcud ixtisas dərəcə strukturları arasında müqayisəli araşdırma aparmış ölkələrin təcrübəsindən də istifadə etmişdir.

İşçi Qrupu müzakirələrdə iştirak etmiş digər təşkilatlar və cəmiyyətlərin təcrübəsinə də müraciət etmişdir; bunlardan Avropa Universitetlər Assosiasiyası (AKTS məsləhət şurasının əlaqələndiricisi olmuş), Avropa Tələbələrinin Milli Birliyi (ESİB), Avropa Ali Təhsil İnstitutları Assosiasiyası, Avropa İnformasiya Şəbəkələri Mərkəzi (ENİC), Milli Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzləri (NARİC) və Avropa Akkreditasiya Konsorsiumunun (ECA) adını çəkmək olar. Avropa Komissiyası Bolonya Prosesindəki maraqlarına uyğun olaraq və “Təhsil və təlim 2010” adlı sənəddə göstəriləyi kimi Lissabon və Kopenhagen proseslərinin əlaqələndiricisi kimi bu iş öz töhfəsini vermişdir.

Müzakirələrə qatqıları genişləndirmək üçün İşçi Qrupunun sədri qrupun işinin aralıq nəticələrini Avropa Tələbələrinin Milli Birliyi, Avropa Ali Təhsil İnstitutları Assosiasiyası, Avropa İnformasiya Şəbəkələri Mərkəzi və Mili Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzləri kimi təşkilat və cəmiyyətlərin təşkil etdiyi müxtəlif konfranslara təqdim etdi. O, həmçinin Vyanada Bolonya prosesi və Avropa Şurasında sədrliklə bağlı Avstriya rəsmilərinin və təşkilatlarının iştirak etdiyi seminarı təşkil etmişdir (2006).

İşçi qrupunun üzvləri Edinburq, Santander və Riqa şəhərlərində keçirilən Bolonya seminarlarında məruzələr etmiş və *Avropa İxtisas Dərəcə Strukturlarının Təkmilləşdirilməsi. 2-ci Mərhələ* adlı yekun konfransında iştirak ediblər.

Bu hesabat 13-14 Yanvar 2005-ci ildə Kopenhagendə keçirilən Bolonya³ seminarında ətraflı müzakirə olunub və orada seminarda edilən təklif və iradlar nəzərə alınmaqla düzəlişlər edilib. Seminarda əldə olunan nəticələr və edilən tövsiyələri nəzərə almış

³ Əlavə 7

hesabat bu işi sifariş edən Bolonya Nəzarət Qrupuna təhvil olunacaq. Hesabat 2005-ci il may ayında Berqendə Nazirlər səviyyəsində keçirilən Bolonya konfransına təqdim olunacaq.

Bu işin yerinə yetirilməsi Avropa Komissiyasının Sokrat Proqramı vasitəsilə göstərdiyi maliyyə dəstəyi sayəsində mümkün olmuşdur. Avropa Şurası Ali Məktəblərin Tanınması dair Lissabon Razılaşma Komitəsinin Prezidentinin bu işdə iştirak etməsilə buna öz töhvəsini vermişdir.

.1Bolonya Prosesi, Avropa Ali Təhsil Sahəsi və ali ixtisas dərəcələri sistemi

Bolonya Bəyannaməsində (1999) ali təhsilin birinci və ikinci mərhələlərə bölünməsi Avropa Ali Təhsil Sahəsində geniş əhatəli ixtisas dərəcələri strukturunun yaradılmasına doğru atılan ilk addım oldu. Təhsilin bu cür mərhələlərə bölünməsi ilə ali təhsil strukturunun ilk elementi yaradıldı. Növbəti addımlar isə Keyfiyyətin Yaxşılaşdırılmasına dair Birgə Təşəbbüs tərəfindən hazırlanan “Dublin Deskriptorları”, Trans-Avropa Qiymətləndirmə Layihəsi və Təkmilləşdirmə Layihəsi kimi bir sıra milli və beynəlxalq təşəbbüslər və Danimarkada, İslanidiyada, Şotlandiyada ayrıca və Böyük Britaniyanın bütün qalan ərazisi üçün vahid milli ixtisas dərəcə strukturlarının yaradılması oldu. Helsinki, Lissabon və Zurix şəhərlərində keçirilən Bolonya seminarlarında bu məsələ və əldə olan məlumatlar təfərrüatı ilə müzakirə olundu. Daha sonra 27-28 Martda Kopenhagen şəhərində (Danimarka) Avropa Ali Təhsil Sahəsində İxtisas Dərəcə Strukturları mövzusunda Bolonya seminarı keçirildi. Avropa ali təhsilində mərhələ və pillələrə aydınlıq gətirmək üçün

alternativ yanaşmaları araşdıran ilkin hesabat ⁴ seminar iştirakçılarına təqdim olundu. Seminar iştirakçıları ixtisas dərəcələrini təsvir etmək üçün faydalı olan konsepsiyalarla bağlı problemləri və mübahisəli məsələləri müzakirə etdilər. Ali təhsil strukturlarına mövcud Avropa yanaşmaları, həyat boyu təlim də daxil olmaqla müxtəlif təhsil pillələrinin dərk olunmasının nəzəri əsasları və alternativ metodologiyalar da onların diqqət mərkəzində olan məsələlər olmuşdur.

1 Mövzu – Avropada Ali Təhsil İxtisasları

2003-cü il Danimarka seminarı Berlin görüşündə təhsil nazirləri tərəfindən qəbul olunmuş ali təhsildə maraqlı olan tərəflərə ətraflı tövsiyələrin verilməsi ilə yekunlaşdı; bu haqda məlumat **Əlavə 3**-də verilib. 2003-cü il Berlin Bəyannaməsi Nazirləri Avropa Ali təhsil Sahəsində geniş əhatəli bir ixtisas dərəcə strukturu yaratmağa çağırırdı. Bununla bağlı aşağıdakı bəyanatlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir:

***İxtisas dərəcə strukturu:** Nazirlər üzv dövlətləri öz ali təhsil sistemləri üçün nəzərdə tutulmuş və təliminin pillələri, işin həcmi, təlimin nəticələri, ixtisas və profillər baxımından ixtisas dərəcələrinin təsvirini verən və bir-birinə uyğun olan ixtisas dərəcə strukturlarını yaratmağa çağırır. Onlar həmçinin, Avropa Ali Təhsil Sahəsində geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu yaratmaq vəzifəsini öz üzərinə götürürlər. Bu cür strukturlar daxilində ixtisas dərəcələrinin öncədən müəyyən olunmuş nəticələri olmalıdır. Təhsilin birinci və ikinci mərhələsinin verdiyi dərəcələr fərdi, akademik və əmək bazarı ehtiyaclarını ödəmək üçün fərqli istiqamətlər və profillərə malik olmalıdır. Ali Məktəblərin Tanınmasına dair Lissabon Konvensiyasına uyğun*

⁴ Avropa Ali Təhsil Sahəsində Ali Təhsil Strukturları – Avropa ali təhsil ixtisaslarının mərhələ və səviyyələrinə aydınlıq gətirmək üçün tətbiq olunan alternativ yanaşmaların öyrənilməsi – adlı hesabatı <http://www.bologna.dk> internet sahifəsindən ildə edə bilərsiniz.

*olaraq təhsilin birinci mərhələsinin verdiyi dərəcə ikinci mərhələ proqramlarına başlamaq hüququ verir. İkinci mərhələnin verdiyi dərəcə isə doktorluq dərəcəsi araşdırmalarına başlamaq hüququ verir. Nazirlər Nəzarət Qrupunu daha qısamüddətli ali təhsil mərhələsinin Avropa Ali Təhsil Sahəsində ixtisas dərəcə strukturunun birinci mərhələsi ilə əlaqələndirməyin mümkünlüyünü və bunun necə ediləcəyini araşdırmağa dəvət edir.*⁵

Həyat boyu təlim: “...Daha sonra Nazirlər Avropa Ali Təhsil Sahəsində ixtisas dərəcə strukturunun yaradılmasında çalışanları geniş çeşiddə çevik təlim yolları, imkanları və texnikasını bu struktura daxil etməyə və AKTS (Avropa Kredit Köçürmə Sistemi) kreditlərindən müvafiq qaydada istifadə etməyə çağırır.”⁶

Əlavə tədbirlər: “...Nazirlər hazırkı iki mərhələli ali təhsil sistemindən bir az da irəli gedərək doktoranturayı Bolonya prosesinin üçüncü mərhələsi kimi qəbul edilməsini vacib hesab edir.”⁷

Beləliklə də, əsas çətinlik milli ixtisas dərəcə strukturlarının bir-biri ilə əlaqəsini təmin edən Avropa strukturunun yaradılması idi ki, burada da məqsəd müxtəlif ixtisas dərəcə strukturlarının Avropa ilə əlaqəsini daha da dəqiqləşdirmək üçün bir özül yaratmaq idi. Ali təhsil ixtisasları milli sistemlər daxilində yarandığı və mövcud olduğu üçün yeni yaradılan struktur Avropa Ali Təhsil Sahəsində İxtisas Dərəcə Strukturu adlandırılmalıdır. Effektiv Avropa İxtisas Dərəcə Strukturunun olması bir çox səbəblərdən vacibdir. İlk növbədə o, ali təhsil sistemləri və onların təklif etdiyi ixtisaslar haqqında məlumatları paylaşmaq yolu ilə Avropanın mövcud ali təhsil sistemləri arasında həqiqətən şəffaf

⁵ Berlin Bəyannaməsi

⁶ Berlin Bəyannaməsi 2003

⁷ Berlin Bəyannaməsi 2003

əlaqələrin yaradılmasında Bolonya Prosesinə yardım edəcək. Nəticədə xarici ölkədə qazanılan ixtisasın tanınması prosesi və vətəndaşların çevikliyi artacaq, təhsil haqqında sənədlərin dəyərləndirilməsi daha dəqiq olacaq. Geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu öz milli ixtisas dərəcə strukturunu yaratmaq istəyən ölkələri istiqamətləndirməlidir. Nəhayət, yüksək keyfiyyətin təminatı üçün şərait yaratmalıdır.

Bolonya gündəliyi ilə Avropa ali təhsil ixtisaslarının yerləşməsi haqda məlumat və onların təsvirini verən effektiv sistemin yaradılması arasında birbaşa və dolaylı əlaqələr var. Geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu Avropa Ali Təhsil Sahəsində son dərəcə vacib rol oynayacaq. Bolonya Prosesinin Siyasətini əks etdirən sənədlərdə müəyyən olunmuş on əsas fəaliyyət xətti ümumi metodoloji deskriptorlara malik olan aydın və nəticə-yönlü ixtisas dərəcə strukturlarının yaradılmasına əsaslı şəkildə və müsbət təsir göstərəcək. Tanınma prosesinə yardım edən asan anlaşılan və müqayisəyə gələn ixtisas dərəcələri sisteminin qəbul edilməsi ümumi və aydın deskriptorların olmasını zəruri edir. Bu fəaliyyət xətti ilə əlaqə aşağıdakı vasitələrlə həyata keçirilə bilər:

> Təhsilin üç⁸ əsas mərhələsinə əsaslanan bir sistemin yaradılması müxtəlif mərhələ/pillədə qazanılan dərəcələrin mahiyyəti və rolu haqda öncədən müəyyən razılaşmaların olmasını tələb edir və bu sistem artıq ixtisas dərəcə strukturunun əsasını təşkil edir.

> Kredit sisteminin yaradılması özü özlüyündə ixtisas dərəcələrinin müəyyən olunması və təsvir edilməsinə, onların daha şəffaf olmasına yardım edən bir yanaşmadır.

⁸ Bolonya Bəyannaməsi təhsilin birinci və ikinci mərhələləri ilə bağlı məqsəd ifadə etmiş, Berlin Bəyannaməsi isə doktorluq dərəcəsini təhsilin üçüncü mərhələsi kimi buraya əlavə etmişdir

> Yalnız ali təhsil ixtisaslarının hamılıqla tanınması və düzgün anlaşılması hesabına müəllim heyətinin, tələbə və alimlərin mobilliyini artırmaq olar.

> Təhsildə keyfiyyətin təmin olunması üçün Avropa səviyyəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi ali ixtisasların sadalanmasına və təsvir olunmasına, həmçinin digər xarici keyfiyyət və standart göstəricilərinə şəffaf yanaşma, mümkün olduqda isə ümumi Avropa yanaşmalarının olmasını tələb edir.

> Ali təhsil sahəsində, xüsusilə inteqrasiya olunmuş təhsil proqramları və birgə dərəcələrdə Avropa meyarlarının daha geniş tətbiq olunmasına mövcud fənlər, fənn proqramları və “pillələr” arasında şəffaflığı artırmaqla təkan vermək olar.

> Həyat boyu təlimə gəldikdə isə ixtisas dərəcələrinin və pillələrin təsvir olunmasında əldə olunan hər hansı bir razılıq ixtisas dərəcə strukturları, başqa ali təhsil ixtisasları, alternativ təlim yolları və dərəcələri, ümumi götürdükdə təlimin bütün növləri və mərhələləri üçün faydalı olacaq.

> Ali təhsil müəssisələri və tələbələr effektiv milli və Avropa ixtisas dərəcə strukturlarının yaradılmasından faydalanan başlıca maraqlı tərəflərdir. Ali təhsil müəssisəsinin müstəqilliyini o vaxt artırmaq mümkündür ki, çox da sərt olmayan və çevik olmağa imkan yaradan ali təhsil strukturu mövcud olsun.

> Müxtəlif keçid məqamlarını təmin edən milli və Avropa ixtisas dərəcə strukturları qeyri-ənənəvi tələbələrin qəbul olunmasına imkan yaradır və beləliklə də, sosial cəhətdən daha sıx birliyə nail olmağa yardım edir.

> Real ümumi ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması Avropa ixtisas dərəcə dərəcələrini şəffaf və bir-birinə uyğun etdiyi halda Avropa ali təhsili daha da cazibəli olacaq. Ali təhsil dərəcələrinin və pillələrinin təsvir edilməsi üsullarının təkmilləşdirilməsi Bolonya prosesi üçün fundamental əhəmiyyət kəsb edir.

> Şəffaf, aydın müəyyən olunmuş və milli strukturlarla dəstəklənən geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu Bolonya islahatlarının nəticəsi kimi ortaya çıxan ixtisasların dünyanın başqa yerlərində də tanınmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edəcək.

Ali təhsil ixtisaslarının təsvir edilməsi üçün konseptual yanaşmaların hazırlanması Bolonya prosesinə uyğun təhsil islahatları həyata keçirən ölkələr üçün hazırda vacib prioritet məsələlərdəndir. Bu işlər yalnız Avropa ərazisi və ali təhsil sahəsi ilə məhdudlaşmayıb, təlim və təhsilin digər sahələrində və dünyanın başqa hissələrində də məs. Avstraliya, Yeni Zelandiya və Cənubi Afrikada müşahidə oluna bilər. Təəssüf ki, bəzi alternativ və rəqib yanaşmaların mövcudluğu vəziyyəti mürəkkəbləşdirir. Avropa ali təhsil sektorunda bəzi maraqlı tərəflər hazırkı vəziyyətlə bağlı problemlərdən xəbərdardır və bu problemləri həll etmək və ümumi anlaşmaya doğru getmək üçün milli və beynəlxalq səviyyədə bir sıra addımlar⁹ atılmışdır.

Təhsil müddəti (illər), kredit göstəriciləri, təlimin nəticələri və ixtisaslar, ixtisaslar və təhsil pilləsi göstəriciləri və fənlərin mürəkkəblilik dərəcəsi¹⁰ də daxil olmaqla tədris proqramlarını tərtib etməyin və dəyərləndirməyin müxtəlif üsulları var. Ali təhsil strukturlarını təsvir etməyin ənənəvi model və üsulları təlimin nəticələri və qazanılan ixtisasları, pillələri və onların göstəricilərini, fənlərin mürəkkəblilik dərəcəsi və ali ixtisas dərəcələri deskriptorlarını açıq şəkildə ifadə edən sistemlərlə əvəz olunur. Bu sistemlər daha yüksək dəqiqliyi təmin edir və şəffaflığı

⁹ Məsələn, Keyfiyyətin Yaxşılaşdırılmasına dair Birgə Təşəbbüs Qrupu, Keyfiyyət Təminatı üzrə Avropa Şəbəkəsi, Təkmilləşdirmə və s.

¹⁰ Fənlərin mürəkkəblilik dərəcəsinin göstərilməsi Böyük Britaniya yanaşmasıdır. Bu yanaşma akademik ictimaiyyətə konkret bir fənn proqramının mahiyyətini, standartlarını və səciyyəvi cəhətlərini təsvir etmək üçün bir vasitə yaradır. Bu yanaşma həmçinin "Avropada Təhsil Strukturlarının Təkmilləşdirilməsi" layihəsi tərəfindən də qəbul olunmuşdur.

və müqayisə edə bilmək imkanlarını artırır. Ümumi yanaşmalar, hamılıqla tanıma, həqiqi şəffaflıq olmadan effektiv Avropa Ali Təhsil Sahəsi yaratmaq daha da çətin olacaq.

1.2 İxtisas Dərəcə strukturları və ali təhsilin məqsədləri

İstər milli, istərsə də Avropa ixtisas dərəcə strukturunun yaradılmasını ali təhsilin əsas məqsədlərindən, prioritetlərindən və ideyalarından ayırmaq mümkün deyil. Bu səbəbdən İşçi Qrupu öz fəaliyyətini hansı mülahizələr üzərində qurduğunu qısa bir formada

bildirməyin vacib və faydalı olduğunu hesab edir. Bu fəsilə qaldırılmış problemlərə Bolonya Bəyannaməsində, eləcə də Praqa və Berlin Bəyannamələrində də toxunulmuşdur.

Bu məsələlər Bolonya seminarlarında, ali təhsilin sosial meyarlarına dair Yunanıstan seminarında (Fevral 2003), ixtisas dərəcə strukturlarına dair Danimarka seminarında (Mart 2003), həyat boyu təlim haqqında Çexiya seminarında (İyun 2003) və ali təhsil ixtisaslarının tanınmasına dair Avropa Şurası/Portuqaliya seminarında da (Aprel 2002)¹¹ qaldırılmışdır. Onlar Avropa Şurasının ali təhsil və elmi tədqiqatlara görə ictimaiyyətin məsuliyyəti seminarında (Sentyabr 2004), məşğulluq haqqında Sloveniya, Avropa Universitetləri Assosiasiyası və Avropa Tələbələrinin Milli Birliyi tərəfindən təşkil olunan (Oktyabr 2004) seminarında, Latviyanın rəhbərləri ilə Avropa Şurasının 2004-cü ilin Dekabrında Riqada təşkil etdiyi seminarda da müzakirəyə çıxarılıb.¹²

¹¹ Bu seminarlar haqda məlumat http://www.bologna-berlin2003.de/en/bologna_seminars/index/hpm saytında

¹² Bu seminarlar haqda məlumat <http://www.bologna-bergen2002.no/> saytında

Bolonya Bəyannaməsi həyata keçirilməsi ilə bağlı milli və Avropa səviyyəsində, xüsusilə də Avropa Şurasında müxtəlif maraqlı tərəflər arasında müzakirələr nəticəsində ali təhsilin məqsədləri hamılıqla qəbul edilmişdir. Başqa sözlə, ali təhsilin aşağıdakı əsas məqsədləri var:

- > əmək bazarına hazırlıq;
- > demokratik cəmiyyətdə fəal vətəndaş mövqeyi tutmağa hazırlamaq;
- > fərdi inkişaf;
- > dərin və müasir biliklər bazası yaratmaq.

Bu dörd elementin hər birini ayrılıqda müzakirə etmək daha məqsədəuyğundur. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu dörd element bir-biri ilə əlaqəlidir və onları ayırmaq olmaz.

Əmək Bazarına Hazırlıq

Həmçinin, qeyd edilməlidir ki, ilk üç element ixtisas dərəcəsinə sahib olmaqla bağlı fərdi şəxsin məsuliyyətini ifadə edir, dördüncü element isə ixtisasların işə alınma və başqa sosial məqsədlərlə əlaqələndirməyərək məsuliyyəti cəmiyyətin üzərinə qoyur. Buna baxmayaraq, hər dörd elementin həm fərdi, həm də ictimai cəhətləri var.

Əmək bazarına hazırlıq sonuncu nəslin təhsil haqqında mülahizələrində ən çox üstünlük verilən meyar olmuşdur. İşə götürənlər Avropanın hazırkı təhsil sistemlərinin çoxunun tələbələri əmək bazarına yetərinə hazırlaya bilməməsindən şikayətlənirlər. Bu narazılıq Bolonya Prosesini hərəkətə gətirən əsas qüvvələrdən biri olmuşdur.

Demokratik cəmiyyətdə fəal vətəndaş mövqeyi tutmağa hazırlama

Demokratik institutlar və qanunlar demokratik cəmiyyətin ayrılmaz tərkib hissəsi olduğundan onlar yalnız demokratiya mədəniyyəti olan ölkələrdə, yəni tolerant, fərqliliyi qəbul edən və müzakirələr üçün açıq olan cəmiyyətlərdə fəaliyyət göstərə bilər.

Demokratiya isə tamamilə savadlı vətəndaşların fəal iştirakından asılıdır. Bu səbəbdən demokratiya mədəniyyətinin yaradılmasında təhsilin bütün pillələri vacib rol oynayır. Ötürülə bilən qabiliyyətlərin yaradılmasından başqa vətəndaşların cəmiyyətin həyatında fəal iştirakı müxtəlif sahələrdə geniş biliklərin olmasını, eləcə də demokratik dəyərlərin və yanaşmanın tərbiyə olunmasını, tənqidi düşüncə qabiliyyətinin olmasını tələb edir. Bolonya Prosesi ali təhsilin bu aspektinə toxunub. Praqa və Berlin Bəyanatları vasitəsilə bu aspekt Bolonya Prosesində daha aydın ifadə olunub.

Fərdi inkişaf

Bolonya Prosesinin siyasəti ali təhsilin bu aspektinə birbaşa toxunmayıb. Fərdi inkişaf əvvəlki nəsillərin təhsilə və ali təhsilə münasibətdə ən vacib hesab etdiyi məqsəd idi və Avropa ali təhsili də bu məsələyə önəm verir. Kütləvi təhsil ideyası bəlkə də bu cəhəti müəyyən qədər sual altına almışdır, lakin açıq demək lazımdır ki, əmək bazarına hazırlığın təhsilin vacib məqsədi olduğu təqdirdə fərdi inkişaf məqsədi heç bir vəchlə aradan qaldırıla bilməz.

Dərin və müasir biliklər bazasının yaradılması

Bütövlükdə cəmiyyətin müxtəlif bilim sahələrində dərin və müasir biliklərə sahib olması vacibdir. Ən çox inkişaf etmiş sahələrdə bu, elmi tədqiqat işlərinin aparılması deməkdir. Lakin bu iş, elmi tədqiqatla məhdudlaşmır, çünki ən yeni biliklər və onların ötürülməsi elmi tədqiqatdan aşağı olan bir çox sahələrdə də mühüm rol oynayır. Yəni, məs. qaynaq işinin ən müasir üsulu, bu qabiliyyətə sahib olmaq və sonralar inkişaf etdirmək “elmi tədqiqat” hesab olunmasa da, bu bacarıq və onun ötürülməsi müasir və texnoloji cəhətdən inkişaf etmiş cəmiyyət üçün yetərinəcə vacib ola bilər. Ali təhsilin bu cəhəti Avropa Ali Təhsil Sahəsi ilə Avropa Tədqiqatlar Sahəsini özündə birləşdirən,

doktoranturamı 3-cü “Bolonya mərhələsi “ kimi Bolonya Prosesinə daxil edən Berlin Bəyanatında öz əksini tapmışdır.

.3 Milli və Avropa səviyyəsində və təlimin müxtəlif sahələrində ixtisas dərəcə strukturları

Təhsil strukturu verilmiş ali təhsil sistemi daxilində bütün ixtisasların tam təsvirini verməli, eləcə də tələbələrin ixtisas seçmək və dəyişmək yollarını göstərməlidir. Bu səbəbdən ixtisaslar elə təsvir olunmalıdır ki, təhsilin məqsədlərini tam əhatə etmiş olsun. Deməli, ixtisas dərəcə strukturu geniş əhatəli olmalıdır. Bu həm milli, həm yeni yaranmaqda olan Avropa Ali Təhsil Strukturuna münasibətdə keçərlidir. Sonuncunun təfərrüatları milli ixtisas dərəcə strukturu ilə müqayisədə çox xırdalanmasa da onun əsas məqsədlərindən biri milli təhsil sistemləri arasında çevikliyi, şəffaflığı və tanınmanı sadələşdirən geniş əhatəli bir strukturun yaradılmasıdır. Eyni zamanda milli ixtisas dərəcə strukturlarının ali təhsilin məqsədləri haqda öz mülahizələri və ali təhsil siyasətinin gündəliyinə fərqli məsələlər gətirəcəyini də dərk etmək vacibdir. Milli təhsil strukturlarının müxtəlifliyi və onların sıx əlaqələndirilməsinin faydası arasında düzgün balans yaratmaq geniş əhatəli təhsil strukturu yaratmağın ən böyük çətinliyidir.

ixtisas dərəcə strukturu yaratmaq yalnız ali təhsil sahəsinin və Bolonya Prosesinin vəzifəsi deyil. Kopenhagen Prosesi peşə təlimi və ixtisasları sahəsində şəffaflığı artırmaq, peşə təlimi və təhsili sahəsində əməkdaşlığı gücləndirmək məqsədi daşıyır. Buna informasiya bazasının, diplomların verilməsinin ümumi prinsiplərinin və peşə təhsili sahəsində kredit köçürmə sistemi də daxil olmaqla ümumi meyarlarının yaradılması ilə nail olmaq olar. Çox as sayda ölkələr həm ali təhsil, həm də peşə təhsilini əhatə edən geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu yaradıb. Avropada belə bir struktur yoxdur. Avropa Komissiyası və Təhsil Nazirlərinin Avropa Şurası hesab edir ki, Avropa əmək bazarı ixtisasların tanınması üçün vahid dayaq nöqtəsi olan Avropa ixtisas dərəcə

strukturu olmadan effektiv və səlis fəaliyyət göstərə bilməz. Onlar Lissabon prosesi¹³ çərçivəsində belə bir struktur yaratmağa çağırırlar. Bu məsələlərdən 5-ci fəsildə bəhs olunur.

2.1 Giriş

Milli ixtisas dərəcə strukturu ilə bağlı və onun dərk olunması üçün vacib olan bir sıra konsepsiyalar var, lakin təlimin mərhələsi, pilləsi, işin həcmi, təlimin nəticələri, təhsil strukturu və s. kimi terminlərin istifadə üçün qəbul olunması haqda beynəlxalq razılışma təəssüf ki, yoxdur. Müxtəlif terminlərdən istifadə olunması milli ixtisas dərəcə strukturlarının izahını və onların əlaqələndirilmiş inkişafını çətinləşdirir. Bu çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün bu fəsildə və hesabatın tam mətnində aşağıdakı terminlərdən istifadə olunub:

Kredit: *təlimin məqsədlərinə nail olma və onunla bağlı görülən işin həcminə əsaslanaraq öyrənmənin həcmi ifadə edən kəmiyyət göstəricisi*

Mərhələ: *Bolonya Prosesi tərəfindən müəyyən olunmuş və bütün Avropa ali təhsil ixtisaslarını əhatə edən üç ardıcıl mərhələ (birinci mərhələ, ikinci mərhələ və üçüncü mərhələ)*

Avropa: *“Avropa” dedikdə Bolonya Bəyannaməsini imzalamış ölkələr, “milli” dedikdə isə bu ölkələrin hər biri ayrılıqda nəzərdə tutulur.*

Avropa Ali Təhsil Sahəsində İxtisas Dərəcə Strukturu: *Avropanın milli İxtisas dərəcə strukturları və onların verdiyi ixtisaslar arasında şəffaf münasibətlər yaradan geniş əhatəli struktur. Bu, milli strukturların bir-biri ilə əlaqələndirilməsi mexanizmidir.*

Təlimin nəticələri: *təlim müddəti başa çatdıqda tələbənin nəyi bilməli və hansı qabiliyyətə sahib olduğunun yazılı ifadəsi.*

¹³ Birgə Aralıq Hesabat: Təlim və Təhsil 2010 (Fevral 2004)

2 Milli İxtisas Dərəcə Strukturları

Pillələr: tipik ixtisaslara qarşı qoyula bilən və təlim nəticələrini sadalayan ardıcıl etaplar.

Milli İxtisas dərəcə strukturları(ali təhsil): milli təhsil sisteminin beynəlxalq səviyyədə anlaşılan təsviri. Bunun vasitəsilə ali təhsilin verdiyi ixtisaslar və digər təhsil nailiyyətləri anlaşılan tərzdə təsvir olunur və bir-biri ilə əlaqələndirilir ki, bu da ali təhsil ixtisasları arasındakı münasibətləri müəyyən edir.

Profil: ya konkret (fənn) təlim sahəsinin verdiyi ixtisas, ya da müxtəlif sahələrə aid, lakin ümumi məqsədləri olan ixtisas qruplarının və ya proqramların toplusu (məs. daha nəzəri təlimdən fərqli olan peşə təlimində).

İxtisaslar dərəcələri: tanınan ali təhsil proqramını müvəffəqiyyətlə tamamladıqda müəyyən təlim nəticələrinə nail olunduğunu təsdiq edən və səlahiyyətli orqan tərəfindən verilən hər hansı bir dərəcə, diplom və ya sertifikat.

İxtisas deskriptorları: təhsilin nəticələrinin ümumi qaydada ifadəsidir. Onlar adətən milli təhsil pillələrinə istinad edərək ixtisas dərəcələri təliminin nəticələrini təsvir edən aydın bir sənəd olur.

Oriyentirlər: ixtisasları, təlimin nəticələrini və/və ya onunla bağlı məsələlərdə ifadə olunanları təsdiq edən qeyri-normativ sənəd.

İşin həcmi: təlimin nəticələrinə nail olmaq üçün tələb olunan təlim fəaliyyətlərinin (məs. seminarlar, mühazirələr, praktik məşğələlər, fərdi təlim, tədqiqat işləri və imtahanlar) toplusu.

2.2 Ali təhsil sistemləri və milli İxtisas dərəcə strukturları

Bolonya Prosesinə daxil ölkələrin hər birinin ali təhsilin, ali təhsil institutlarının, bu institutların heyəti və tələbələri, sosial partnyorları kimi maraqlı tərəflər rolunu anlayan ali təhsil sistemi olmalıdır. Bu cür ali təhsil sistemlərinin elementləri bir qayda

olaraq rəsmi şəkildə müəyyən olunur. Lakin ali təhsil sisteminin dəqiq müəyyən edilməmiş, amma həmin sistemin işlədiyi cəmiyyət tərəfindən anlaşılan bir sıra aspektləri də ola bilər. Ali təhsil sistemləri daxilində əsas element elə ixtisas dərəcələrinin özləridir və bir çox hallarda onların tərifi onları qazandıran təhsil proqramlarından aydın şəkildə fərqləndirilmir.

Son illərdə ali təhsil ixtisaslarına, xüsusilə də onların təşkil olunması və tanınmasına, milli və beynəlxalq əsaslarda əlaqələndirilməsinə dair çox sayda milli və beynəlxalq müzakirələr keçirilmişdir. Xüsusilə, Bolonya Prosesi Çərçivəsində yaranan qurumlar bu müzakirələrə təkan verən əsas amil olmuşdur. Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf təşkilatının *Həyat Boyu Təlimi Dəstəkləyən Milli Ali Təhsil Sisteminin Rolu* adlı layihəsi ilə bu sahədə müəyyən irəliləyiş əldə edilmiş oldu. Bu müzakirələrin nəticəsində etiraf olundu ki, müxtəlif tipli proqramlarda müvəffəqiyyətlə iştirak etmiş tələbələr tərəfindən qazanılan ixtisas dərəcələrinə yönəldilmiş spesifik bir siyasətin olması vacibdir. Daha sadə şəkildə ixtisas dərəcə strukturuna aşağıdakı tərif verilir:

İxtisas dərəcələri strukturunu milli təhsil sisteminin beynəlxalq səviyyədə anlaşılan təsviridir. Bunun vasitəsilə ali təhsilin verdiyi ixtisaslar və digər təhsil nailiyyətləri anlaşılan tərzdə təsvir olunur və bir-biri ilə əlaqələndirilir ki, bu da ali təhsil ixtisasları arasındakı münasibətləri müəyyən edir.

Belə milli strukturlar adətən bir neçə elementdən ibarət olur; onlardan bu fəsilə ətraflı bəhs olunur. Bura konkret struktur meyarları, təlimin nəticələrinin səviyyələri və ixtisas dərəcəsinin deskriptorları daxildir. Bu cür strukturların bəziləri təlimin bir çox sahələrini əhatə etdiyi halda digərləri yalnız ali təhsil sahəsi ilə məhdudlaşır. Bəzi strukturların başqaları ilə müqayisədə daha çox tərkib elementi və daha mürəkkəb quruluşu ola bilər; bəzilərinin

hüquqi əsası olduğu halda, digərləri sosial partnyorların fikirlərinin consensusunu təmsil edə bilər.

2.3 Milli ixtisas dərəcə strukturlarının məqsədləri

Avropa məkanında ali təhsilin əsaslı şəkildə yenidən qurulması prosesi başlayıb və ali təhsil ixtisasları onların mənası və 21-ci əsr reallıqları ilə uyğunluğu baxımından müzakirə olunduğu üçün diqqət mərkəzində olan məsələlərdəndir. Bu prosesin bir hissəsi ali ixtisas dərəcələrinin təsvirini verən, müxtəlif ixtisasların məqsədlərini və onlar arasında əlaqəni izah edən daha aydın sistem yaratmaq tendensiyadır.

Milli ixtisas dərəcə strukturlarının bir necə forması var: bəziləri bütün pillələri və ixtisas dərəcələrini əhatə etdiyi halda, digərləri ali təhsil ixtisaslarını başqa ixtisaslardan ayırır. Beləliklə, bəzi milli sistemlər vahid strukturdan istifadə edir, başqaları bir qayda olaraq müəyyən dərəcədə formal tərzdə inteqrasiya etdirilmiş bir neçə struktura malikdir. İxtisas dərəcə strukturları tərkiblərinə və məqsədlərinin detallarına görə bir-birindən çox fərqlənir¹⁴.

Bəzi strukturların qanuna əsaslanan güclü tənzimləmə funksiyası var, digərləri isə maraqlı tərəflərin razılığı nəticəsində yaranıb¹⁵. Müasir milli ixtisas dərəcə strukturları bir qayda olaraq yalnız təhsilin iki mərhələyə bölünməsi ilə kifayətlənmir və adətən ixtisasların tam siyahısını, aralıq ixtisasları və səviyyələri əhatə edir. Yaradılan hər hansı bir geniş əhatəli Avropa modeli bu müxtəlifliyi nəzərə almaq üçün yetərinə çevik olmalıdır. Milli ixtisas dərəcə strukturları iki yolla hərəkət edə bilər: birinci,

¹⁴ Məs. bəziləri ECTS kredit sistemindən istifadə edir, digərləri başqa kredit sistemlərindən istifadə edir, bəziləri isə ümumiyyətlə kredit sistemindən istifadə edir.

¹⁵ Məsələn, Şotlandiyadakı Şotland Kredit və İxtisaslar Strukturu maraqlı tərəflərin hərtərəfli razılaşmasıdır və qanunvericiliyə əsaslanmır.

müəyyən şeylərə birbaşa nail olmaq; ikincisi, başqa qurumların yaradılmasını dəstəkləmək və yardım etmək. Sonuncunun daha vacib olduğu göstərilir, çünki o, təhsil sisteminin dəyişməsinə və təkmilləşməsinə kömək edir. Bu fərqli meyarları bir-birindən ayırmaq və izahını verməklə daha yaxşı nümayiş etdirmək olar. Milli ixtisas dərəcə strukturları aşağıdakılara nail ola bilər:

- > təlimin nəticələrini göstərmək, peşəkar fəaliyyət sahəsi və onunla bağlı qanunları müəyyənləşdirmək yolu ilə ixtisasların məqsəd və hədəflərini ifadə etmək;

- > müxtəlif ixtisaslar arasında müəyyən oxşar cəhətləri və inteqrasiya məqamlarını təsvir etmək – bununla da ixtisasları bir-biri ilə əlaqələndirmək və inkişaf yollarını (və maneələri) göstərmək;

- > təhsildə maraqlı tərəflərin razılaşmasını əks etdirən və istiqamətləndirən milli səviyyədə razılaşdırılmış struktur yaratmaq;

- > mövcud ixtisasların yenidən baxılmasına, təsvir olunmasına və inkişaf etdirilməsinə şərait yaratmaq;

- > yeni ixtisasların yaradılmasına şərait yaratmaq.

Milli ixtisas dərəcə strukturları aşağıda göstərilənlərə yardım etməklə dəyişikliklərin aparıcı qüvvəsi ola bilər:

- > ixtisasların rolunu, onların vətəndaşlara, işəgötürənlərə və ümumiyyətlə, bütün cəmiyyətə faydasını göstərməklə bu ixtisasları qazanmağa həvəsləndirmək;

- > ixtisasların milli səviyyədə əhəmiyyəti və onlar arasında əlaqəni, onların tanınması və çevikliyi izah etməklə milli və beynəlxalq səviyyədə vətəndaşların və işəgötürənlərin bu ixtisaslarla bağlı məlumatlılığını artırmaq;

- > aralıq ixtisaslar da daxil olmaqla bütün ali təhsil ixtisaslarının tam siyahısını, mümkün olduqda kredit dəyərlərini göstərməklə tələbələrə yardım etmək və dəstək vermək, mövcud təhsil imkanlarını onlara izah etmək;

> daxil olma və bitirmə ballarını göstərməklə ixtisas dərəcəsinin tanınmasının alternativ yollarını yaratmaqla bu ixtisas dərəcə strukturuna giriş imkanlarını və onun sosial əhatə dairəsini genişləndirmək;

> cəmiyyətin dəyişən ehtiyaclarını əks etdirmək üçün yeni ixtisasların yaranması da daxil olmaqla ixtisasların islahatına təsir etmək;

> tədris proqramlarının dəyişdirilməsinə kömək etmək;

> tələbələr və digər maraqlı tərəflərin öz vəzifələrini yerinə yetirməsində (müstəqil) ali təhsil institutlarına dəstək olmaq;

> ölkə xaricindən ali təhsilə tələbələr cəlb etmək.

Milli ixtisas dərəcə strukturunun necə yaradılmalı olduğunu göstərən dəqiq bir model yoxdur. Onların aşağıdan-yuxarı, yaxud yuxarıdan-aşağı yanaşma, və ya hər ikisinin birləşməsindən istifadə etməklə yaradılması geniş yayılmış bir haldır. İxtisas dərəcə strukturlarının maraqlı tərəflərin razılığı əsasında yaratmağın özü də (2.6 bölməsinə bax) bir çox halda asan prosedur olub, bu işdə iştirak edənlər üçün dinamik öyrənmə təcrübəsidir. Milli ixtisas dərəcə strukturuna sahib olmaq, ona nəzarət və onun inkişafı eyni bir model əsasında baş vermir. Bu da belə bir reallığı əks etdirir ki, bu strukturlar milli müstəqillik və siyasi qərar vermə sahəsidir. Bununla belə, Avropa metodologiyalarının qəbul etdiyi bəzi elementləri, eləcə də ixtisasları və təhsil strukturlarını ifadə və təsvir etmək üçün istifadə olunan terminologiyayı araşdırmağa ehtiyac var. Lakin bu o anlama gəlmir və gəlməməlidir ki, strukturların məzmunu, məqsədi, quruluşu və işləməsi standartlaşdırılmalıdır. Bundan başqa milli ixtisas dərəcə strukturlarının milli şərait və prioritetlər dəyişdikcə inkişaf etdirilməli olan dinamik strukturlar olduğunu anlamaq vacibdir.

Milli ixtisas dərəcə strukturları akademik strukturun vacib tərkib hissəsidir. Müstəqil ali təhsil institutları onların daxilində

inkişaf edir və dəstəklənir. Onlar vəzifələr və xarici oriyentirlər sistemi daxilində akademik müstəqilliyin yaradılmasına kömək edir. Ali təhsil institutlarına inkişaf etmək və verdiyi ixtisas dərəcələrini təsdiq etmək üçün aydın parametrlər təqdim olunur. Onlar öz tədris proqramlarını saxlayaraq (daxili və xarici keyfiyyət təminatı proseslərilə) fəaliyyətləri üçün məsuliyyət və cavabdehlik daşıyırlar. Müstəqil ali təhsil institutları göstərə bilər ki, onların verdiyi ixtisasların hər biri istənilən milli ixtisas dərəcə strukturunun uyğun pilləsinə yerləşdirilə bilər.

Avropada bir çox ölkələr islahat vasitəsi kimi öz milli ixtisas dərəcə strukturlarına nəticə yönü yanaşma tətbiq etmişlər. Onlar təlim faktorları və fənlərin formal xarakteristikasını vurğulayan ənənəvi sistemdən irəli gedərək, təlimin nəticələrini də müəyyən etmişlər. Avropa Ali Təhsil Sahəsi və milli ixtisas dərəcə strukturlarının yaradılmasına məhz bu cür yanaşma tətbiq olunmalıdır. Belə təhsil strukturu aydın oriyentirlərdən (təlimin nəticələri, fənlər üzrə oriyentirlər ən yüksək göstərici; səviyyələr/mərhələ deskriptorları, işin həcmi, ixtisas deskriptorları və s.) istifadə edir, mahiyyət, funksiya və öyrədilən bacarıqlar baxımından dəqiq və aydın təsvir edilmiş ixtisaslara şərait yaradır.

2.4 Milli ixtisas dərəcə strukturlarının elementləri

Milli ixtisas dərəcə strukturları bir qayda olaraq Berlin Bəyannaməsində göstərilənlərə bənzər elementlərdən ibarət olur. İxtisas dərəcələrinin aydın təsvir olunması onların özləri üçün də faydalıdır. Bu hesabatda ixtisas dərəcəsinə aşağıdakı tərif verilir:

*tanınan ali təhsil müəssisəsində tədris proqramını müvəffəqiyyətlə tamahlandıqda tələbənin müəyyən təlim nəticələrinə nail olduğunu təsdiq edən və səlahiyyətli orqan tərəfindən verilən hər hansı bir dərəcə, diplom və ya sertifikat*¹⁶

¹⁶ Bu tərif 1977-ci il Lissabonda qəbul olunmuş Avropa Şurası/UNESCO Tanınma Konvensiyasının 1.1 Maddəsindən götürülmüşdür.

Tələbəyə müəyyən bir ixtisas dərəcəsinin verilməsi onun verilmiş standartda uyğun fənlərin təlimini başa çatdırdığını və/ və ya müəyyən bir işi, tapşırığı, vəzifəni icra edəcək şəxsin ixtisas dərəcə əldə etdiyi nailiyyətləri göstərir.

Tələbədən təhsili tamamladıqda nəyi bilməsi, dərk etməsi və/ və ya təsdiq edilmiş tədris proqramı müvəffəqiyyətlə tamamlananda hansı qabiliyyətlərə malik olması gözlənilən ixtisas dərəcələrinə gətikcə daha aydın ifadə olunur.

Ali təhsil ixtisaslarının məqsəd və funksiyalarını təsvir edən, onların beynəlxalq səviyyədə müqayisə olunması və tanınmasına yardım edən ətraflı təsviri onların özü üçün də çox faydalıdır. “Yeni tərzdə” ixtisas dərəcə strukturları, ixtisaslar bir qayda olaraq işin həcmi, təhsilin mərhələsi və pillə ixtisas dərəcə si, təlimin nəticələri, ixtisas və profil baxımından təsvir olunur. Bu elementlərdən növbəti fəsillərdə geniş bəhs olunur. Şəffaflığı və Avropa Ali Təhsil Sahəsinin tələb etdiyi tanınmanı təmin edən də məhz bu elementlərdir.

2.4.1 Qabiliyyətlər də daxil olmaqla təlimin nəticələri

Ali təhsil sistemləri və ixtisas dərəcələri daxilində şəffaflığı təmin edən ən vacib elementlərdən biri təlimin nəticələridir. Bu məsələ 1-2 İyunda Edinburqda keçirilmiş Bolonya konfransının mövzusu olmuşdur. Orada Bolonya prosesi daxilində yaradılan yeni strukturlarda təlim nəticələrinin tətbiq olunmasının bütün aspektləri hərtərəfli araşdırılmışdır. İlkin araşdırmalar və konfransın hesabatı bütün Avropa ölkələrində təlim nəticələrinin həyata keçirilməsi haqqında geniş məlumat verir. Orada təlim nəticələrinin aşağıdakı tərif verilir:

*Təlim nəticələri təlim müddəti başa çatdıqda orta tələbənin nəyi bilməli və hansı qabiliyyətə sahib olduğunun yazılı ifadəsidir*¹⁷

Təlimin nəticələri bir çox sahələrdə tətbiq edilə bilər: (i) individual ali təhsil müəssisəsi (təhsil vahidi/modullar və proqramlar¹⁸ üçün); (ii) milli səviyyədə (ixtisaslar, ixtisas dərəcə strukturları və təhsildə keyfiyyətin təmin olunması qaydaları üçün); (iii) beynəlxalq səviyyədə (daha çox tanınma və şəffaflıq üçün)

Təlimin nəticələrini ifadə olunmasında bilik, qavrama, tətbiq etmək, analiz və sintez etmək qiymətləndirmə və s ifadə edən fəhərdən istifadə olunur. “Təlim nəticəsinə əsaslanan təhsil yanaşmasında” onlardan ixtisas dərəcələrinin təsvirində, fənn proqramının yaradılmasında, tədrisin və təlimin qiymətləndirilməsində, eləcə də keyfiyyətin təmin olunması məqsədilə istifadə olunur. Bu səbəbdən çox güman ki, təlim nəticələri 21-ci əsr ali təhsil yanaşmalarının, eləcə də kimə, nəyi, necə, harada, nə vaxt öyrətmək və qiymətləndirmək kimi əhəmiyyətli məsələlərə yenidən baxmanın vacib tərkib hissəsi olacaq. Təhsilin mahiyyəti və rolu indi əvvəlkindən daha çox sual altına qoyulur. Təlimin nəticələri tələbələr, vətəndaşlar, işəgötürənlər və təhsil işçilərinin təhsilin sonunda əldə olunanları aydınlaşdırmasının vacib alətidir.

Tədris proqramları yaratmaq və təkmilləşdirmək baxımından təlim nəticələri təhsil dəyişikliklərinin önündə gedir. Təlim

¹⁷ Mənbə: 1-2 İyun Edinburqda keçirilmiş Bolonya Seminarına Böyük Britaniya tərəfindən hazırlanmış “Təlim nəticələrindən istifadə olunması” adlı hesabat, bölm. 1.2 Bu bölmə təlim nəticələrini bir neçə tərifini araşdırır. Yuxarıdakı tərifdə işlənən “etmək” fəli qabiliyyətin necə nümayiş etdirilməsini deyil, hansı bacarıq və qabiliyyətin olmasını ön plana çəkir.

¹⁸ Bura müəyyən bir ixtisasın qazanılması üçün lazım olan bütün fənlər aiddir.

nəticələri ixtisasların məqsədləri və bir-biri ilə əlaqəsini, onları təsis edənlərin fikirlərini, ixtisasların ənənəvi fənlərə necə uyğunlaşdığını diqqət mərkəzində saxlayır. Təlim nəticələri indi “öyrətməyə” deyil “öyrənməyə” çox diqqət yetirdiyini, təlimin mərkəzində müəllimin deyil, tələbənin durması yanaşmasına keçidi təmsil edir. Tələbə-yönlü təlim diqqəti öyrətmə-öyrənmə və qiymətləndirmə münasibətlərinə, eləcə də öyrənmənin təşkil olunması, həyata keçirilməsi və meyarları arasında fundamental əlaqəyə yönəldir.

Təlim nəticələri tədris proqramı yaratmaq üçün bir vasitə olmayıb, aşağıda göstərilənləri əhatə edən daha geniş kontekstdə əhəmiyyətli rol oynayan bir yanaşmadır: akademik təhsilin peşə təhsili və təlimi ilə inteqrasiyası; əvvəl görülmüş təlimin tanınmasına əsaslanan təlimin qiymətləndirilməsi; həyat boyu təlimi özündə birləşdirən ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması; kredit toplama və köçürmə sistemlərinin yaradılması.

Təlim nəticələrinə nail olmaq

Təlim nəticələri anlayışı o deməkdir ki, bir ixtisas dərəcəsinin qazanılması faktı onun necə qazanıldığından daha vacibdir. Bu, əvvəl görülmüş təlimin tanınması ilə sıx əlaqədardır. Təlim nəticələrindən daha geniş istifadə olunduğu bir şəraitdə bu proses irəliləyir. Müəyyən ixtisasla bağlı əvvəlki təlimin tanınmasını aşağıdakı məqsədlərlə istifadə etmək olar:

- > ixtisas dərəcəsi qazandıran proqrama başlamaq;
- > ixtisas üçün müəyyən qədər kredit ayırmaq və ya proqramın bəzi tələblərindən azad olmaq;
- > tam ixtisas almaq hüququ qazanmaq.

Əvvəl keçilən təlimin tanınması əmək məşğulluğu məsələləri ilə də birbaşa əlaqələndirilə bilər. Əvvəlki təlim əsasında tam ixtisas qazanmaq nisbətən yeni bir ideyadır. Bir çox ölkələr əvvəlki təlimin davam etdirilməsi, genişləndirilməsi və gələcəkdə

davam etdirilməsi ideyasını dəstəkləyir. Fransanın milli təhsil sistemi bu məsələdə bir müddət düzgün mövqe tutmuşdur; Əlavə 4-də bu barədə izahat verilir. Böyük Britaniyada bir çox ali təhsil institutları əvvəlki təlimi qəbul edib ona istinad etsə də, bu sahədə dövlət səviyyəli direktivlər yalnız bu yaxın zamanda nəşr olunub¹⁹.

2004-cü ilin İyun ayında Avropa Nazirlər Şurası və Üzv Dövlətlərin nümayəndələri

Avropa Şurasındakı görüşdə qeyri-rəsmi və qeyri-formal təlimin tanınması və təsdiq edilməsi üçün Vahid Avropa prinsiplərini qəbul etdilər²⁰.

Təlim nəticələri, səviyyələri, səviyyə deskriptorları və kreditləri ilə öyrətmə, öyrənmə və qiymətləndirmə arasındakı geniş əlaqələrin dərk olunaraq qəbul edilməsi Avropa ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması və işləməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təlimin nəticələri təhsil quruculuğunun təməl daşı kimi təsvir olunur və bu səbəbdən digər təhsil elementləri ilə birbaşa və güclü əlaqəsi olduğu göstərilir. Təlim nəticələri sadəcə təlim nailiyyətlərini sadalamır, onlar eyni zamanda pillələrlə və onların göstəriciləri ilə birbaşa əlaqədardır. Təlim nəticələri yazılı formada göstərildikdə təhsil standartlarının yaradılması və keyfiyyətin təmin olunmasına yardım edən oriyentirlərə daxil edilir. Bu baxımdan təlim nəticələri daxil edilmiş tədris proqramlarının yaradılması boş yerdə baş vermir. Müvafiq oriyentirlər modul/bölmə və proqramın təliminin nəticələrinin necə tətbiq edilməsinə dair göstərişlər verir.

¹⁹ <http://www.qaa.ac.uk/public/apel/guidance.htm>

²⁰ Şura 9600/04

Təlim nəticələri deskriptorları

Təlim nəticələri (təhsil müddəti başa çatdıqda tələbənin nəyi bilməsi, dərk etməsi və hansı qabiliyyətlərə malik olması) haqda yuxarıda deyilənlərdən başa düşmək olar ki, müxtəlif ölkələrin təlimin nəticələrini başa düşməyə və tərifini verməyə nə dərəcədə ümumi yanaşma tətbiq etdiyini araşdırmağa ehtiyac var. Təkmilləşdirmə layihəsində ixtisasların təsviri üç aspekti əhatə edir: “bilmək və dərk etmək” (akademik sahə üzrə bilik, bu sahəni yaxşı bilmək və dərk etmək), “necə hərəkət etməyi bilmək” (konkret vəziyyətdə bu biliyin tətbiqi), “necə olmağı bilmək” (sosial kontekstin və başqa insanlarla münasibətin əsas elementi). İrlandiya²¹ və Danimarka²² daxil olmaqla bəzi ölkələrin təlim nəticələrinə yanaşmasında və verdiyi tərifdə ilk baxışdan bəlli olmayan fərqlər var.

Daha sonra ixtisas qazanmış adamların ümumi təsviri ilə fənlərin, təlim sahəsi və onun verdiyi ixtisasın konkret təsvirini bir-birindən fərqləndirmək. gərəkdir. Həm Təkmilləşdirmə layihəsi, həm də Təhsildə Keyfiyyətin Yaxşılaşdırılmasına dair Birgə Təşəbbüs ümumi ixtisas deskriptorlarına (Dublin deskriptorları) ümumi ixtisasları və öyrənmək, analiz və sintez etmək və s. kimi bacarıqları daxil edib. Təkmilləşdirmə Layihəsi 30 ümumi ixtisasın və araşdırdığı hər bir tədris sahəsinin konkret təlim nəticələrinin siyahısını hazırlayıb.

Ali təhsil sahəsində və ümumiyyətlə, təhsildə təlim nəticələrinin mahiyyəti uzun müddət müzakirə olunmuşdur. Lakin təlim nəticələrinin təsvir olunmasına tətbiq olunan ümumi bir yanaşma hələ də yoxdur. Bu hesabatda təlim nəticələri ən geniş mənada başa düşülür, Dublin deskriptorları və Təkmilləşdirmə layihəsi isə bu təsvirə ixtisasları da daxil edir. Müəyyən

²¹ Bax əlavə 5

²² Bax əlavə 5

kontekstlərdə qabiliyyətlər daha dəqiq göstərilir, məs. qiymətləndirmədə qabiliyyətlər müəyyən bir işlə bağlı tapşırığın yerinə yetirilməsi ilə əlaqələndirilə bilər.

İxtisas dərəcə strukturları yaradılarkən təlim nəticələrini deskriptorlarda onların daxil olmaq üçün minimum tələbləri göstərən yazılı sənədmə və yaxud ümumi (məzunların nəyə nail olduğunu göstərən) oriyentir olduğunu dəqiq ifadə etmək lazımdır.

Yanaşmaların hər ikisi qanuna uyğundur, lakin milli və beynəlxalq səviyyədə anlaşılmaq məqsədilə hər bir ali təhsil müəssisəsi hansı yanaşmadan istifadə etməsini özü üçün tam aydınlaşdırmalıdır.

2.4.2 Təhsil pillələri və xarakterik/səciyyəvi ixtisaslar

Pillələr ənənəvi olaraq milli ixtisas dərəcə strukturlarının ibarət olduğu əsas struktur elementləridir. Pillələrə aşağıdakı kimi tərif vermək olar:

tipik ixtisaslarla müqayisə oluna bilən və təlim nəticələrini sadalayan ardıcıl (inkışaf ardıcılığını göstərən) etaplar.

Pillələr praqmatik bir konstruksiyadır, onların yaradılmasına uzun illər sərf olunub. Müxtəlif ölkələr pillələrin sayının müəyyən olunmasına, onların təsvir olunmasına, pillələrin tamamında təlim nəticələrinin təsvirinə, onların müddətini və əhatə dairəsini müəyyən etməyə fərqli yanaşmalar tətbiq edirlər.

Bəzi milli ixtisas dərəcə strukturlarında pillələr olduğu halda onlarla bağlı təlim nəticələri dəqiq müəyyən olunmayıb (məs. İngiltərə, Uels və Şimali İrlandiya ixtisas dərəcə strukturu). Başqaları *təhsil pillələri deskriptorları* və ya *göstəriciləri* adlanan sənəd hazırlayıb (məs. İrlandiya) və orada hər bir pillə üçün təlim nəticələri dəqiq müəyyən olunub. Deskriptorlar və göstəricilərin olmadığı təqdirdə onlar səciyyəvi ixtisasların təliminin tərkib hissəsi kimi başa düşülür.

Milli ixtisas dərəcə strukturlarının əksəriyyəti ixtisaslar arasında şəffaflığı və onların anlaşılmasını artırmaq üçün uzun Bolonya mərhələləri daxilində öz təhsil pilləsi sistemlərindən istifadə edir. Bu pillələr çoxillik tam təhsillə həm ixtisas, həm də kredit strukturları ilə birbaşa əlaqəli olmalıdır. Məs. Şotland Kredit və İxtisaslar Strukturunda tam təhsil müddətini əhatə edən 12 pillənin hər biri bir və daha çox tipik ixtisas verir və hər bir təhsil pilləsi verdiyi biliyin həcmi və mürəkkəbliyi, sərbəstlik və yaradıcılıq dərəcəsi, ümumi təlim verdişləri, praktik işin həcmi və çətinliyi və s. baxımından təsvir olunur. Təhsil pillələrinin dəqiq təsviri istənilən ixtisas dərəcə strukturunun vacib cəhətidir. Onlar ixtisas dərəcə strukturu yaradılarkən qarşıya qoyulan ümumi məqsədlərə nail olmağa bilavasitə yardım edir. Xarakterik/səciyyəvi ixtisaslar konsepsiyası bir çox ali təhsil strukturlarına daxil edilib. Təhsil pilləsi göstəriciləri/deskriptorları xarakterik/səciyyəvi ixtisasları pillələrə uyğun yerləşdirməyə kömək edir. Bu xarakterik/səciyyəvi ixtisaslar hər bir pillə daxilində olan əsas ixtisaslar qrupudur. Bir çox pillələrdə bir xarakterik/səciyyəvi ixtisas həmin səciyyəyə xas olan nailiyyətlərin əldə olunmasını tələb edə bilər. Hər pillədə bir neçə belə ixtisas ola bilər.

Buraya milli strukturlarda göstərilmiş təlim nəticələri də daxildir. Məsələn, bir çox milli ixtisas dərəcə strukturları təhsilin 1-ci, 2-ci və 3-cü mərhələlərinin verdiyi dərəcələri səciyyəvi ixtisaslar kimi qəbul edir.

Səciyyəvi ixtisaslar tələbələrin qarşısında hansı tələbləri qoymaq üçün təlimat rolunu oynayır. Səciyyəvi ixtisasların çox vaxt öz təlim nəticələrini əks etdirən deskriptorları olur. Bunlar adətən ümumi təsvir olub, tədris fənlərində və təlim üsullarında istifadə oluna bilər. Ali məktəblərdə onlardan əsasən yeni fənn kursu yaradanlar (təlimin nəticələrini və qiymətləndirmə kriteriyalarını hazırlayarkən), təlimin keyfiyyətini təmin edənlər (tədris proqramlarına yenidən baxanda və təsdiq edəndə), təhsil

şəhadətnamələrini qiymətləndirənlər (milli və beynəlxalq səviyyədə diplomların tanınması haqda düzgün qərar vermək üçün oriyentir kimi) istifadə edirlər.

2.4.3 Kreditlər və işin həcmi

Bolonya prosesinə daxil olan ölkələr Avropa Kredit Köçürmə Sisteminin Avropa Ali Təhsil Sahəsinin vacib komponenti olduğunu qəbul edirlər və tələbələrin beynəlxalq miqyasda mobilliyinə, beynəlxalq tədris proqramlarının yaradılmasına yardım etmək üçün “kredit sistemindən” istifadə etməyə çağırır. Artıq bir çox ölkələr qanun qəbul edərək Avropa Kredit Köçürmə Sistemini kredit toplama sistemi kimi qəbul etmişlər. 2002-ci ilin Oktyabr ayında Avropa Universitetləri Assosiasiyası tərəfindən keçirilən kredit toplama və köçürmə məsələlərinə həsr olunmuş Sürix konfransı AKTS-in ali təhsildəki mərkəzi rolunu vurğulamış və bu fikir Berlində nazirlər tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Kredit sistemi təhsil nailiyyətlərini ölçmək, qiymətləndirmək, təsvir və müqayisə etmək üsuludur. Kreditlərin özü isə təlim nəticələrinə nail olma və onunla bağlı işin həcminə əsaslanaraq öyrənmənin həcmi kəmiyyətlə ifadə vasitəsidir. Kreditlər və səviyələr təlimi təmsil etmək və qavramanın həcmi müəyyən etmək üçün istifadə olunan alətlərdir. Milli kredit sistemləri ali təhsil müəssisələri və onların maraqlı tərəflərinin qəbul etdiyi prinsiplərlə təmin edir. Fərdi qaydada qəbul edilmiş kredit cədvəli isə təhsil müəssisəsi səviyyəsində fəaliyyət göstərə bilər və onun daxilindəki prosedurları və müvəffəqiyyət göstəricilərini ifadə edə bilər.

Kreditlərin istifadə olunmasına təkan verən əsas səbəb odur ki, onlar təhsil sistemləri daxilində çevikliyi artırmağa kömək edir. Onlar fərqli təhsil növlərini və formalarını bir-biri ilə əlaqələndirə bilər. Kreditlərin milli və Avropa təhsil strukturlarına töhfəsi ondan ibarətdir ki, onlar təhsilin miqyaslarını genişləndirib, ona əlavə

dəyər verə bilər, (müəllim, tələbə və tədris proqramlarının) çevikliyi, ali təhsil müəssisələrinin tanınmasını və şəffaflığı artırabilir.

Milli ixtisas dərəcə strukturları və ali təhsil müəssisələri müxtəlif ölkələrdə fərqli olduğu kimi kredit sisteminin ölkədaxili rolu da ölkədən ölkəyə fərqlənir. Eyni qaydada, milli kredit sistemlərini mahiyyəti, məqsədləri və bu sistemlərin daxilindəki qaydalar hər bir ölkənin öz daxili işi olduğundan müstəqil və birbirindən fərqlidir. Milli səviyyədə kreditlər aşağıda göstərilən məqsədlərdən birinə yaxud hamısına nail olmaq məqsədilə yaradılır:

- > tələbələrin çevikliyinə artırmaq (ölkə institutları daxilində və ya beynəlxalq səviyyədə);
- > tədris proqramlarını təkmilləşdirmək (və yeniləmək), fəndaxili və fənlərarası çevik əlaqələr yaratmaq;
- > milli ali təhsil ixtisasları və müəssisələrinin müxtəlifliyini artırmaq;
- > ali məktəblərə daxil olmaq və bitirmək üçün tələb olunan bal sistemini yaratmağa kömək etmək ;
- > təhsil məsələlərində iştirak edənlərin əhatəsini genişləndirməyə və həyat boyu təlimə həvəsləndirməyə kömək etmək;
- > təlim üsulları, müxtəlif təlim növləri və üsulları, təhsil müəssisəsinin yerləşdiyi yer də daxil olmaqla təhsil nailiyyətlərinin tanınmasına kömək etmək (məs. məsafədən (qiyabi) təhsil və Əvvəl Görülmüş Təlimin Qiymətləndirilməsi (APEL) yanaşması);
- > keyfiyyətin təminatı üçün oriyentir yaratmaq;
- > maliyyələşmə məsələləri üçün oriyentir yaratmaq;
- > maraqlı tərəflərə məlumatları aydınlaşdırmaqda yardımçı olmaq;
- > tədris proqramlarının və tələbələrin həddən artıq yüklənməsinin qarşısını almaq.

Hal-hazırda bir çox Avropa ölkələri öz təhsil sistemlərini yeniləmək məqsədilə milli, regional və lokal kredit sistemlərini artıq qəbul edib və ya etməkdədir. Bu ölkələr sırasına qoşulmaq istəyənlər tam bir tədris ilinə 60 kredit tarifi qoyan Avropa Kredit Köçürmə Sistemini əsas götürməlidir. Bu yenilik Avropa Kredit Köçürmə Sisteminin kredit köçürmək və təhsilini başqa ölkədə davam etdirmək istəyən tələbələrin tamamlamış olduğu təhsil mərhələsinin tanınması ilə bağlı əhəmiyyətli roluna əlavələr etdi. İndi o, inkişaf edərək bütün ali təhsil proqramlarına təsir edən pan-Avropa kredit toplama və köçürmə sisteminə çevrilib. Milli ixtisas dərəcə strukturu yaradarkən onun Avropa Kredit Köçürmə Sistemi ilə uyğun kredit sistemində malik olduğunu göstərmək və kreditlərlə ixtisasların təlim nəticələri, səviyyələri və onlarla bağlı işin həcmi baxımından təsvir etmək vacibdir. Bu hesabatda işin həcmi aşağıdakı kimi izah olunur:

təlimin nəticələrinə nail olmaq üçün tələb olunan təlim fəaliyyətlərinin (məs. seminarlar, mühazirələr, praktik məşğələlər, fərdi təlim, tədqiqat işləri və imtahanlar) toplusu

Orta səviyyəli tələbəyə işin həcmi yerinə yetirmək üçün tələb olunan vaxt milli kredit sistemində göstərilməlidir. Proqram daxilində kreditlərin tələb etdiyi təlim nəticələrinə nail olmanın mümkünlüyü ixtisas dərəcə strukturunun etibarlılığı və tələbələrə faydalılığı baxımından əhəmiyyətlidir. Çətinlik yaratmamaq üçün həm milli, həm Avropa səviyyəsində kreditlərdən razılaşdırılmış şəkildə istifadə olunması vacibdir.

2.4.4 Profil

Milli ixtisas dərəcə strukturlarına bir qayda olaraq “profil” də daxil edilir; bu, istənilən milli ixtisas dərəcə strukturunun yaradılmasında nəzərə alınmalı olan vacib elementdir. Profil dedikdə ya konkret (fənn) təlim sahəsinin (-lərinin) verdiyi bir ixtisas, ya da müxtəlif sahələrdən olan, amma ümumi məqsədləri

olan ixtisaslar toplusu başa düşülür, məs. nəzəri akademik təhsillə müqayisədə peşə təhsili sahəsində.

Təlim sahələri ənənəvi Avropa ali təhsilinin mərkəzi məsələsidir. Tələbələr adətən müəyyən bir sahə üzrə diplom alır. Təkmilləşdirmə layihəsi üzrə görülmüş işlər təlim sahələrində transmilli əməkdaşlıq etməklə nə qədər ortaq məqamların olduğunu aşkar etməyin mümkünlüyünü nümayiş etdirdi. Bu iş davam edəcək və ali təhsil anlayışı daim dəyişdiyi üçün bu iş heç vaxt dayanmayacaq. Müxtəlif təlim sahələri arasında sərhədləri göstərən detalların sayı fərqli olur. Bəzi hallarda bir ixtisasın hansı təlim sahəsinə aid olduğunu dəqiq göstərmək tələb olunduğu halda, başqa bir halda ixtisasın hansı sahəyə aid olması haqda qeyri-müəyyən məlumat vermək məqbul sayıla bilər. Təhsil sahələrinin müxtəlif növləri mövcuddur. Son illərdə bir neçə fənni əlaqələndirən bir sıra tədris proqramları yaradılmışdır. Hesab olunur ki, məzunun bacarıqlılığını, onun əmək bazarı üçün maraqlı olmasını tələbəyə öz sahəsi üzrə təməl bilik və bacarıqlar toplumu verməklə, (məs. iqtisadiyyat və siyasət sahəsində), xarici dil, hüquq, tarix, statistika kimi sahələrdə isə daha konkret bilik və vərdişlər verməklə artırmaq olar.

Ümumi məqsədləri olan ixtisaslar toplumu anlamında profil bəzi təhsil sistemlərinin gözəl bir xüsusiyyəti olduğu halda, digərlərində ümumiyyətlə yoxdur. Bir çox halda fərqliliyin kökü ikili sistemin olmasından qaynaqlanır. Bəzi hallarda isə bu müxtəliflik təlim nəticələrinin göstəricilərinə çevrilib və yeni post-Bolonya sisteminin səciyyəvi bir cəhətinə dönüb. Bəzi sistemlər isə bu fərqliliyi azaldıb və ya tamamilə aradan qaldırıb. Profillər arasındakı bu mövcud fərqlər təhsil strukturunun məqsədlərilə əlaqədardır, çünki onlar hətta bir ölkə daxilində də təhsil mərhələləri arasında mobillik məsələlərinə təsir edir.

2.5 Keyfiyyət təminatı və milli kontekstdə milli təhsil strukturu

Keyfiyyətin təmin olunmasının iki aspekti var: ali təhsil müəssisəsinin daxilində keyfiyyətin təmin olunması; və bu işlə məşğul qurum və orqanlar tərəfindən həyata keçirilən keyfiyyətin xaricdən təmin olunması. Son illərdə təhsil müəssisəsindən xaricdə və tənqidə açıq olan keyfiyyət təminatı qurumlarının və kriteriyalarının yaradılmasına böyük əhəmiyyət verilir. Bolonya prosesinə daxil olan ölkələrin əksəriyyətinin ali təhsildə keyfiyyətin təminatı ilə məşğul olan orqanları var. Berlin bəyannaməsi çərçivəsində təhsil nazirləri təhsil müəssisələrində ölkə və Avropa səviyyəsində keyfiyyətin təmin olunmasını daha da yaxşılaşdırmaq öhdəçiliyini qəbul etmişlər. Onlar qeyd edirlər ki, “təhsil müəssisəsinin müstəqilliyi prinsipinə uyğun olaraq hər bir müəssisədə keyfiyyətin təmin olunması vəzifəsi ilk növbədə həmin müəssisənin öz üzərinə düşür və bununla da milli təhsil sistemləri daxilində akademik sistemin cavabdehliyinin əsası yaranır.” Onlar 2005-ci ildə minimum kriteriyaları qəbul etmək üçün görüşənə qədər yerlərdə milli keyfiyyət təminat sistemləri yaratmaq öhdəçiliyini qəbul etmişlər²³. Nazirlər Avropa səviyyəsində keyfiyyət təminatına dair ümumi kriteriyaların və metodologiyaların qəbul olunması zərurətinin olduğunu qeyd etdilər.

Keyfiyyətin təminatı üçün ümumi və hamılıqla qəbul olunan prinsiplər yaranmaqdadır; bu, effektiv olduqda yerli şəraiti və

²³ Milli keyfiyyət təminatı sistemində aşağıdakılar daxil olmalıdır:

Bu işə cəlb olunmuş təhsil müəssisəsi və qurumların vəzifələrinin müəyyən olunması.

Daxili qiymətləndirmə, xarici rəy, tələbələrin iştirakı və nəticələrin dərc olunması da daxil olmaqla tədris proqramlarının və müəssisələrinin qiymətləndirilməsi.

Akkreditasiya, sertifikatlaşma və ya müqayisə edilə bilən prosedurlar sistemi.

Müxtəlif ölkələrin iştirakı və əməkdaşlıq.

mədəniyyəti tətbiq edilmə detallarında əks etdirən müxtəlif yanaşmaların mövcudluğundan asılı olmayaraq keyfiyyətin təminatına kömək edəcək. Keyfiyyət təminatının ümumi bazası Ali Təhsildə Keyfiyyətin Təminatı üzrə Avropa Şəbəkəsi (ENQA) ilə Nazirlərin Berlin Bəyannaməsinin mandatına uyğun olaraq Avropa Universitetləri Assosiasiyası, Avropa Ali Təhsil İnstitutları Assosiasiyası və Avropa Tələbələrinin Milli Birliyi tərəfindən yaradılan “standartlar və təlimatlar”da ətraflı təsvir olunur.

Avropa Ali Təhsil Sahəsi daxilində də keyfiyyət təminatına əhəmiyyətli dərəcədə fərqli yanaşmalar var. Bəzi ölkələrdə fərdi proqramlar birbaşa Nazirlik tərəfindən təsdiqlənir, digərlərində akkreditasiya təhsil müəssisələri tərəfindən həyata keçirilir. Başqa ölkələrdə isə keyfiyyət təminatı prosesi ya individual tədris proqramlarına yenidən baxılması, ya da təhsil müəssisəsinin yoxlanması formasında həyata keçirilir. Lakin bütün bu sistemlərdə “kənarlıq” elementi var, yəni kənardan gəlmiş müfəttiş və ya alimlər qrupu. Həmçinin, keyfiyyəti təmin etmək üçün tələbələrə və təhsildə digər maraqlı tərəflərə verilənlərin artırılması tendensiyası da mövcuddur.

Keyfiyyət təminatı getdikcə daha dəqiq müəyyənləşdirilən prosedurları əhatə etməyə başlayıb. Bu, milli ixtisas dərəcə strukturlarının yaratdığı dəqiq kriteriyalardan istifadə edilməsi əsasında gerçəkləşir. Çox sayda daxili və bəzi halda beynəlxalq oriyentirlərin yaradılması da keyfiyyət təminatında şəffaflığın artmasına təsir edən amillərdəndir.

İstər ümumi, istərsə də peşə təhsili və ya ali təhsil üçün nəzərdə tutulmuş milli təhsil strukturları yaradılanda onların ilk vəzifəsi ixtisaslar və özəlliklə ixtisaslar daxili əlaqələr haqda məlumat verməkdir, lakin onlar keyfiyyətin təminatında da iştirak edə bilər. Bununla yanaşı, ixtisas dərəcə strukturlarının hansı məqsədlərlə yaradılması və necə fəaliyyət göstərməsi arasında fərqlər var. Təhsil proqramlarının yerinə yetirilməsinə nazirlik və

ya təhsil müəssisəsi xaricində hər hansı bir qurum nəzarət etdikdə qoyulmuş minimum standartlara əməl olunduğuna əmin olmaq üçün ixtisas dərəcə strukturu və onun komponentlərindən istifadə oluna bilər. Bu, akkreditasiya üçün də əsas ola bilər, baxmayaraq ki, proqramların tənzimlənməsi minimum standartlarla əlaqəli olmaya da bilər. Akademik müəssisələrin öz proqramlarını yaratmaq və standartlarını müəyyənləşdirmək üçün müstəqil hüququ olan ölkələrdə ixtisas dərəcə strukturlarından keyfiyyət təminatı sistemi daxilində ümumi istiqamətlər verən oriyentir kimi istifadə edilir. Bu halda ixtisas dərəcə strukturunun komponentləri bir qayda olaraq daha az normativ xarakter daşıyır.

“Kənarlıq” keyfiyyət təminatının əsas elementi kimi getdikcə daha çox qəbul olunur və milli ali təhsil sistemi daxilində məhz belə olmalıdır. Bu cür strukturun hazırkı və gələcək tələbələr, gələcəkdə onları işə götürənlər də daxil olmaqla maraqlı tərəflərə faydalı olması üçün ixtisas dərəcə strukturu konkret və anlaşılan bir tərzdə təsvir olunmalıdır. Lakin bəzən onlar tənzimləmə prosesi üçün zəruri hesab olunan dəqiq və anlaşılan bir dildə yazılır.

Pedaqoji səbəblərdən və maraqlı tərəflərin ehtiyacını ödəmək üçün milli ixtisas dərəcə strukturları daxilində istifadə olunan deskriptorlar birbaşa “öyrədilənləri” göstərməkdənsə “nailiyyətləri” və təlim nəticələrini göstərməyə getdikcə daha çox üstünlük verirlər. Ali təhsil sistemi bütün maraqlı tərəflərin tələbatlarını ödəməli olduğu üçün bu cür nailiyyət/təlim nəticələri yanaşmasının ora daxil edilməsi zəruridir. Diqqətin buraya yönəldilməsi keyfiyyət təminatı prosesinə birbaşa təsir edir və xüsusilə, yalnız “öyrədilənlər” (məs. tədris olunan material, saatların miqdarı və s.) yanaşması tətbiq olunan mexaniki yanaşmadan əl çəkmək üçün məntiqli və tutarlı bir səbəb yaradır. Ənənəvi olaraq, ali təhsildə milli durumdan asılı olmayaraq tədris proqramları istər birbaşa/obyektiv, istərsə də dolaylı/subyektiv

kriteriyalara əsaslanan hər hansı bir keyfiyyət təminatı sistemi ilə uyğunlaşdırılaraq rəhbər qurumlar tərəfindən hazırlanır. Həyat boyu təlimin Avropa Ali Təhsil Sahəsi vasitəsilə gündəmə gəlməsilə maraqlı tərəflərin (tələbə və müəllim) proqramların planlaşdırılmasında iştirakına getdikcə daha çox əhəmiyyət verilir. Bu cür yeniliklər üçün keyfiyyət təminatına yeni yanaşmalar tətbiq etmək lazım gəlir.

Müxtəlif məqsədləri və keyfiyyət təminatı təcrübəsində aşkar fərqlər olduğu üçün keyfiyyət təminatı sistemində milli ixtisas dərəcə strukturlarının fəaliyyətinin diqqət mərkəzi və prosedur detalları baxımından fərqlənməsi labüd olacaq. Buna baxmayaraq, milli və beynəlxalq səviyyədə hər kəs “etimad qazanmaq” və qarşılıqlı inam yaratmağa çalışır. Milli ixtisas dərəcə strukturları ixtisaslar arasında yerdəyişmə məsələlərinə daha çox aydınlıq gətirə bilər və gətirməlidir. Nə ixtisasların standartlarının, nə də bu standartların təmin olunmasının keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün milli ixtisas dərəcə strukturlarının keyfiyyət təminatı sistemində tətbiq olunmasının vahid modeli yoxdur. Milli ixtisas dərəcə strukturlarını yaratmış ölkələrin təcrübəsi açıq-aydın göstərir ki, onlar keyfiyyət təminatı sisteminin zəruri tərkib hissəsi ola bilər və olmalıdır. Milli ixtisas dərəcə strukturlarının ixtisaslara “etimad” və inam yaratmaq rolunu uğurla yerinə yetirə bilməsi üçün onların formasının, tərkib hissələrinin və təsvirinin ali təhsil ictimaiyyətinin “keyfiyyət mədəniyyəti” və ixtisas dərəcə strukturunun maraqlı tərəflərin ehtiyaclarını necə ödəməsi də daxil olmaqla işlədikləri milli şəraitin xüsusiyyətlərini əks etdirdiyini başa düşmək lazımdır.

2.6 Milli ixtisas dərəcə strukturlarında maraqlı tərəflərin rolu

İxtisaslar onları işlədən müxtəlif tərəflər arasında etimad yaratmaq alətidir. Etimad yaratmaq prosesinin bir çox elementləri var. Tarixən bir ixtisasın yaşaması həmin ixtisası işlədən nisbətən

kiçik qrup insanlar arasında yaranan etimada əsaslanırdı. Məs. belə kiçik qruplara eyni peşə və ya vəzifə sahiblərini, təlim və təhsilin müəyyən mərhələsi ilə maraqlanan insanlar və s. aid etmək olar. Həyat boyu təlimdə ixtisaslara olan etimadı artırarkən elə etmək lazımdır ki, əhalinin ixtisaslara inamı zəifləməsin. İxtisaslara inamı artırmağın təhsildə standartlar tətbiq etmək və keyfiyyəti təmin etmək kimi mexanizmləri var, lakin bu, texniki olduğu qədər də fundamental ictimai və siyasi bir prosedurdur.

Etimadın ixtisaslar üçün həlledici məsələ olması 2002-ci ilin Aprel ayında Cənubi Afrikada Milli İxtisas Dərəcə Strukturunun həyata keçirilməsi üzrə İşçi Qrupunun hesabatında dəqiq ifadə olunmuşdur:

“İxtisas dərəcə strukturunun müvəffəqiyyəti onun standartlarının nə dərəcədə işlək olması ilə ölçülür. Təhsil strukturu onları təmin etməsə və işəgötürənlər onları başa düşüb tələb etməsə bu standartlar öz-özlüyündə inert və lazımsız olacaq. Bu səbəbdən ixtisas dərəcə strukturu olduğu yerdə qalmamalı, təhsil təminatçılarının və ixtisas istifadəçilərinin cəmiyyətinə nüfuz etməlidir. İnam istər ənənəvi, istərsə də müasir ixtisas dərəcə strukturunda uğurlu ixtisasların əsas atributudur. Əgər təlim nəticələrinə əsaslanan ixtisas təlimi həmin ixtisasın işlədiləcəyi məkandakı real şəraitdən uzaq düşübsə, bu ixtisaslar diqqətdən kənar qalacaq və ya qəbul olunmayacaq²⁴.

İstənilən ixtisas dərəcə strukturunun yaradılmasında müxtəlif maraqlı tərəflər arasında etimad və təhsil sisteminə inam

²⁴ Afrikada Milli Təhsil Strukturunun həyata keçirilməsi üzrə İşçi Qrupunun hesabatı, Aprel 2002, səh. 58

yaratmaq zərurəti nəzərə alınmalıdır.²⁵ İxtisas dərəcə strukturunda maraqlı tərəfləri müəyyən etmək və konsensusa nail olma mexanizmlərini təkmilləşdirmək çox vacibdir. İxtisaslara inam yaratmaq və onların qəbul olunmasını təmin etməyin əsas yolu yuxarıdan-aşağı və aşağıdan-yuxarı yanaşmalarının hər ikisindən istifadə etməkdir. Buna nail olmağın mükəmməl bir yolu yoxdur və müxtəlif ölkələr fərqli üsullardan istifadə edir. Hansı yanaşmanın tətbiq olunmasından asılı olmayaraq konsensusa nail olmaq üçün müxtəlif maraqlı tərəfləri və fərqli üsulları bu işə cəlb etmək lazımdır. Maraqlı tərəflər dedikdə bunlar nəzərdə tutulur: öyrənənlər/tələbələr, təlim və təhsil prosesini təmin edənlər, hökumət və əlaqədar hökumət orqanları, diplom və dərəcə verən orqanlar, ali məktəb müəllimləri/professorlar, işəgötürənlər və biznes sektoru, həmkarlar ittifaqı, ictimai və könüllü təşkilatlar, peşəkar təşkilatlar və s. Hökumətin, ali təhsil müəssisələrinin və tələbələrin birgə çalışmasına əsaslanan əməkdaşlıq Bolonya prosesinin təməl prinsipidir. İxtisas dərəcə strukturunun yaradılmasında konsensusa nail olmaq mexanizmləri aşağıdakıları əhatə edə bilər: qanunla yaradılan orqanın və onun işi heyətinin böyük olması; ictimaiyyətin müzakirəsinə verilmə fazası; sənədlərin və təqdimatların dərc olunması; beynəlxalq araşdırma və məsləhətləşmə aparmaq; tələbələr və işəgötürənlər arasında rəsmi rəy sorğusu keçirmək; müntəzəm olaraq görüşüb bu işlə bağlı sənədləri hazırlayan məsləhət qrupu yaratmaq; ali təhsilin məqsədlərini və standartlarını sual altına qoyanlara qarşı açıq yanaşma tətbiq etmək; bölmə daxili görüşlər (məs. məşğulluq məsələlərini, könüllü sahənin perspektivlərini və ictimaiyyətin

²⁵ “Qarşılıqlı etimad zonası” konsepsiyasına Peşə Təlimi və Təhsilinə dair Kopenhagen prosesini dəstəkləyən CEDEFOP son hesabatlarında yaxından baxılır. Hesabatın müəllifləri Mayk Koulz və Tim Outs: Təlim və təhsilin Avropa səviyyələri, Mart 2004.

fikrini müzakirə etmək üçün görüşlər keçirmək); bu təşəbbüsə davamlı siyasi dəstəyin təmin etmək; ölkədən kənar, xüsusilə də qonşu ölkələrin qanunvericiliyi ilə məsləhətləşmələr aparmaq; Avropa və beynəlxalq təşkilatlarına qoşulmaq və onların tədbirlərində iştirak etmək.

2.7 Nəticələr – İxtisas dərəcə strukturunun yaradılması sahəsində müsbət təcrübə

Mövcud “yeni tərzdə “ixtisas dərəcə strukturlarının məzmununun, yaradılmasının və səmərəliliyinin təhlili bu sahədə müxtəlif təcrübələrin olduğunu aşkara çıxardı. Bunların arasından bəzi müsbət təcrübə modellərini ayıraraq tövsiyə etmək olar. Yeni və səmərəli ixtisas dərəcə strukturunun yaradılmasına kömək edən ən faydalı bir neçə cəhət aşağıda qeyd olunub:

> İxtisas dərəcə strukturunun yaradılması və ona yenidən baxılması o zaman effektiv olur ki, ali təhsil daxilində və ondan kənar bütünlüklü maraqlı tərəflər bu işə cəlb olunsun. İxtisas dərəcə strukturları təbii ki, peşə təhsili və orta məktəbdən sonrakı təlim növləri ilə əlaqədardır. Belə olduğu üçün ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması milli bir təşəbbüs hesab olunur. Bu, həmçinin ali təhsil sahəsini ondan kənar olan təhsil sahələri ilə əlaqələndirməyə və onları ixtisas dərəcə strukturuna daxil etməyə imkan verir.

> İxtisas dərəcə strukturlarının açıq şəkildə ifadə olunmuş və milli səviyyədə razılaşdırılmış məqsədləri olmalıdır (hesabatın 2.3 bölməsi mümkün imkanları təhlil edir).

> İxtisas dərəcə strukturu təhsil mərhələlərinin və / və ya pillələrinin, eləcə də ixtisasların göstəricilərinin/deskriptorlarının ora daxil edilməsindən faydalanır.

> Bölmələrin, modulların və tam ixtisasların təsvir olunmasında təlim nəticələrindən istifadə edilməsi şəffaflığa, qarşılıqlı şəkildə tanınmaya və son nəticədə tələbə və vətəndaşın mobilliyinə

yardım edir. Təlim nəticələri ilə rəsmi əlaqələrin müəyyən edilməsi ixtisas dərəcə strukturunun yaradılmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

> Daha çevik ixtisas dərəcə strukturu ali təhsilə aparan və onun daxilində müxtəlif yolların olmasından faydalana bilər. Bununla da, həyat boyu təlimi dəstəkləmək və resurslardan səmərəli istifadə etmək daha sıx sosial birliyə nail olmağa yardımçı olar.

> İxtisas dərəcə strukturlarının kredit toplama və köçürmə sistemləri ilə birbaşa əlaqələndirilməsi onlar üçün faydalıdır. Kreditlər təlim nəticələri, pillə/mərhələ və ixtisas üçün həcmi baxımından təsvir olunduqda təhsil sistemlərinin uyğunlaşdırılması və onların davamlılığını, çevikliyini və anlaşılıqlı olmasını artıran tələbə-yönlü bir vasitədir. Kredit sistemləri müxtəlif təlim növləri, üsulları, pillələri və sektorları arasında körpü salır və əlaqə yaradır. Onlar həyat boyu təlimə daxil olmaqla bütün təhsil müəssisələrinə daxil olmağı asanlaşdırır.

> İxtisas dərəcə strukturları akademik standartlarla, milli və beynəlxalq keyfiyyət təminatı sistemləri ilə, ümummilliyet ixtisaslarının ünvanı və səviyyəsi haqda ictimaiyyətin anlayışının olması ilə sıx əlaqəlidir.

> İctimaiyyətin akademik standartlara etimad göstərməsi müxtəlif ali təhsil ixtisaslarının və dərəcələrinin təmsil etdiyi nailiyyətlərin cəmiyyət tərəfindən anlaşılmasını tələb edir. Müvafiq ali təhsil müəssisəsinin yoxlanılması və/və ya fənn proqramına yenidən baxılması haqda hesabatların dərc olunması ictimaiyyətin ali təhsil strukturunu daha yaxşı anlamasına və etimad göstərməsinə təsir edir.

> “Yeni tərzdə” ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması və istifadə olunması təhsil müəssisələrinin yüksək keyfiyyətli, məsuliyyətli və həssas olmasına yardım edən və asan anlaşılan xarici

oriyentirlər yaradaraq müstəqil ali təhsil müəssisələri yaratmağa imkan verir.

> Milli ixtisas dərəcə strukturu geniş əhatəli Avropa strukturuna uyğun olmalıdır. Uyğunlaşma prosesində milli ixtisasların (onların pillələri, təlim nəticələri və deskriptorları) geniş əhatəli Avropa strukturu üçün müəyyən edilmiş təhsil mərhələlərinin deskriptorlarına uyğun şəkildə təsviri verilməlidir (bu məsələlərlə bağlı müzakirələrin protokolları 4-cü fəsildə verilib)

3.1 Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturunun mahiyyəti və məqsədləri

Təhsil strukturunun müxtəlif məqsədləri ola bilər. Artıq yaradılmış və yaradılmaqda olan milli ixtisas dərəcə strukturlarının məqsədləri də bir-birindən fərqlənir. Avropa Ali Təhsil Sahəsinin İxtisas dərəcə strukturu öz dəqiq məqsədlərini Bolonya Prosesinin aydın ifadə olunmuş məqsədlərindən götürüb. Bunların arasında ən çox əhəmiyyət kəsb edən beynəlxalq tanınma, şəffaflıq və mobillikdir.

> Beynəlxalq səviyyədə şəffaflıq Bolonya Bəyannaməsinin asan başa düşülən və müqayisə olunan ali ixtisas dərəcələri sistemi yaratmaq çağırışının mərkəzində durur. Diplom Əlavələri kimi digər vasitələrin də bu məqsədə nail olunmasında rolu olsa da, ixtisas dərəcə strukturu və qarşılıqlı anlaşmanı asanlaşdıran bir qurum olmadan ixtisasların ölkədən kənarında anlaşılmasını və tanınmasını təmin etmək çətin olacaq. Bundan başqa, Avropa Ali Təhsil Sahəsinin əksəriyyətində iki mərhələli təhsil modelinin nisbətən sürətlə qəbul olunması müəyyən mənada göstərmişdir ki, ixtisasların müqayisəli strukturu həqiqətən müqayisə edilə bilmək və şəffaflığa nail olmaq üçün yetərli deyil. Bunun dərk edilməsi nəticəsində milli ixtisas dərəcə strukturlarını bir-biri ilə əlaqələndirən geniş əhatəli Avropa strukturunun yaradılmasına çağıran Berlin Bəyannaməsi ortaya çıxdı:

> İxtisasların beynəlxalq səviyyədə tanınmasının əsasında şəffaflıq durur. Sadəcə uyğunluğu təsdiq etməklə kifayətlənməyib, ixtisasların, təlim nəticələrinin hamılıqla başa düşülməsini təmin edən bir struktur Avropa Ali Təhsil Sahəsində ali təhsil ixtisaslarının faydalılığını artıracaq. İxtisasların tanınması məşğulluq və müxtəlif maraqlı tərəfləri əhatə edən davamlı təhsil imkanları da daxil olmaqla müxtəlif məqsədlər daşıyır.

3. Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturu

Bütün Avropada təhsildə maraqlı tərəflərin birgə işi sayəsində ümumi və geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması bu məqsədlərin həyata keçirilməsi naminə tanınma prosesini inkişaf etdirən digər tədbirləri də genişləndirdilər.

> Beynəlxalq səviyyədə tələbə və məzunların mobilliyi onların əvvəl görülən təlimin və alınan ixtisasların tamamlanmasından asılıdır. Fənlər və təhsil mərhələləri arasında hərəkət edən tələbələr daha müasir tədris proqramlarına qoşulmaq üçün tamamlanmış təhsil mərhələsinin tanınmasını tələb edir. Öz ixtisası üzrə təhsil alan tələbə tədris proqramının məzmununun və mərhələlərinin açıq təsvir edilməsindən faydalana bilər. Bunlar tələbənin mobilliyinə müsbət təsir edər, çünki tələbələr inanır ki, xaricdə alacağı təhsilin nəticələri öz ölkəsində aldığı ixtisas təliminin davamı olacaq.

Birdən çox ölkənin verdiyi birgə ixtisasın yaradılması və tanınmasında ixtisas dərəcə strukturunun xüsusi rolu olacaq. Geniş əhatəli Avropa ixtisas dərəcə strukturunun bəzi məqsədləri milli strukturların məqsədlərindən fərqlidir. O, meta-struktur kimi milli ixtisas dərəcə strukturlarının uyğunlaşan məqamlarını müəyyən etmək məqsədilə yaradılıb. Milli ixtisas dərəcə strukturlarını yaradan və yeniləyən ölkələr isə ondan oriyentir kimi istifadə edirlər.

Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturu geniş əhatəli struktur hesab olunur. Yəni, bu meta-struktur daxilində milli ixtisas dərəcə strukturları yaradılır, daha aydın desək o, milli ixtisas dərəcə strukturlarının quruluşunu və əhatə dairəsini göstərir. Bu, Avropa Ali Təhsil Sahəsində müxtəlif ixtisasların bir-biri ilə necə uyğun gəldiyini göstərən əsas vasitədir. O, müxtəlif ölkələrdə, xüsusilə milli təhsil sistemləri formal ixtisas dərəcə strukturu yaratmış dövlətlərdə ixtisasların bir-biri ilə necə əlaqələndirildiyini göstərir. Geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu

hər mərhələnin deskriptorları ilə birlikdə ümumi mərhələlər və pillələr təklif edir. Milli ixtisas dərəcə strukturlarında göstərilmiş detalların əksəriyyəti geniş əhatəli struktur üçün gərəksiz və arzuolunmazdır. Həqiqətən də, milli ixtisas dərəcə strukturları inkişaf etdiyi üçün ölkələrin milli ehtiyaclarını əks etdirdiyini başa düşmək olar. Bura təhsil mərhələsinin bir hissəsinin tamamlanması və mərhələ daxilində qazanılan nailiyyət aid edilə bilər. Avropa ixtisas dərəcə strukturu milli ixtisas dərəcə strukturlarını əvəz etmir. O, milli ixtisas dərəcə strukturlarını bir sıra oriyentirlərlə təmin edir və beləliklə də, milli təhsil strukturları bir-biri ilə uyğunluğunu nümayiş etdirə bilər. Geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu milli ixtisas dərəcə strukturunun məzmunu və forması haqda göstərişlər vermir. Bu, səlahiyyətli milli orqanların işidir və buna milli ixtisas dərəcə strukturunun detallarını daha dəqiq təsvir etməklə nail olmaq olar. Milli ixtisas dərəcə strukturuna daxil edilmiş ixtisasların heç də hamısının geniş əhatəli Avropa strukturunun əsas mərhələsinin tamamlanmasına uyğun gəlməsi vacib deyil. Bəzi ixtisaslar təhsil mərhələlərinə uyğun gəlmir. Lakin struktur belə ixtisasların qiymətləndirilməsi üçün də dolayı yolla bəzi təlimatlar verir. Elə ixtisaslar var ki, onlar az əhəmiyyətli olub təhsil mərhələlərinin heç biri ilə uyğun gəlmir. Milli ixtisas dərəcə strukturlarının daxilində bəzi ixtisasların göstəriciləri və xüsusiyyətlərinin başqa ölkələrdə bənzəri olmaya da bilər. Geniş əhatəli Avropa ixtisas dərəcə strukturu bu xüsusiyyətləri əhatə etmir, nə də onları milli ixtisas dərəcə strukturlarından kənarlaşdırmır. Belə xüsusiyyətlərin bir nümunəsi də 2.4.4 bölməsində bəhs edilən, bir ixtisas dərəcə strukturunun vacib elementi hesab edilən digərində isə ümumiyyətlə olmayan “profil”dir. Geniş əhatəli Avropa strukturu milli ixtisas dərəcə strukturunun belə cəhətlərinə toxunmur; onun milli ixtisas dərəcə strukturlarından bu cəhətləri kənarlaşdırmağa/daxil etməyə nə niyyəti, nə də səlahiyyəti var.

3.2 Təlim mərhələləri və pillələri

Hər hansı bir ixtisas dərəcə strukturu üçün fundamental məsələ onun quruluşu və orada olan bölmələrin sayıdır. Avropa ixtisas dərəcə strukturu bu məsələni özü üçün həll edib. Bolonya Prosesi burada iki mərhələnin olduğunu göstərib, Berlin bəyannaməsi isə onu inkişaf etdirərək, elmi tədqiqatla bağlı üçüncü mərhələni də bura əlavə edib. Birinci mərhələ proqramlarının müvəffəqiyyətlə tamamlanması ikinci mərhələ proqramların başlama bilmək hüququ verir və ikinci mərhələnin müvəffəqiyyətlə bitirmək üçüncü mərhələyə keçmək hüququ verir. Burada “keçmək” sözü Lissabon Tanınma Konvensiyasında olduğu kimi ali təhsil proqramına başlamaq üçün müraciət etmək və qəbul olunmaq hüququ kimi başa düşülür. Lakin bu, avtomatik olaraq qəbul olunma və proqrama başlamaq üçün yer qazanmaq kimi başa düşülməməlidir.

Bundan başqa, Berlin bəyannaməsi Bolonya Prosesinin Nəzarət Qrupuna müraciət edərək, ali təhsilə daha qısa təhsil proqramlarının daxil edilməsinin mümkünlüyünü və bunun necə edildiyini araşdırmağı xahiş etdi. Daha qısa təhsil mərhələsinin verdiyi ixtisaslar ya birinci mərhələ ixtisaslarıdır, ya da onlarla əlaqəlidir.

Bəzi milli ixtisas dərəcə strukturları üç Bolonya mərhələləri daxilində də bölgülər aparıblar. Həmin milli ixtisas dərəcə strukturları daxilində bölmə ixtisaslarının tam mərhələ ixtisasları ilə əlaqəsi Avropa Ali Təhsil Sahəsində onların təxmini yerini müəyyən etmək üçün qeyri-rəsmi qaydada istifadə olunma bilər və güman ki, istifadə olunacaq. Belə ixtisaslara növbəti mərhələnin ixtisaslarını qazanmağa kömək edən kreditlər də verilə bilər. Geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu qismən tanınma prosesi daxilində bu cür ixtisaslara uyğun ixtisasları olmayan ixtisas

dərəcə strukturlarının həmin ixtisasları ədalətli yolla tanınması işində əhəmiyyətli rol oynaya bilər²⁶.

“Mərhələ” anlayışı Bolonya Prosesində ali təhsilin etaplarını ifadə edir və ixtisaslar, tədris proqramları, təlim fazalarını əhatə edir. “Pillə” sözünə isə beynəlxalq strukturu haqda sənədlərdə daha çox rast olunur.

“Pillə” sözü, məs. UNESCO-nun Təhsilin Beynəlxalq Standartlarla Təsnifatı sənədində olduğu kimi təhsilin təmin olunması kontekstində işlənir. İxtisas dərəcə strukturundan fərqli olaraq Təhsilin Beynəlxalq Standartlarla Təsnifatı statistik təsnifat aparmaq vasitəsidir. ²⁷ Berlin Bəyannaməsi təhsilin “pillələrə” bölünməsinə təklif edir. Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisaslar toplusunu başqa cür adlandırmaq niyyəti yoxdur. Güman edilir ki, milli ixtisas dərəcə strukturlarının hamısında olmasa da əksəriyyətində istifadə olunan “bakalavr dərəcəsi ixtisasları” və “magistr dərəcəsi ixtisasları” kimi ixtisas toplusu adlarının işlənməsi məqbul sayılacaq. Təhsil mərhələlərini sadəcə rəqəmlərdən istifadə edərək “Pillə 1” və “Pillə 2” kimi göstərmək çətinlik yarada bilər, xüsusilə, ali təhsildən çox aşağı səviyyələrdən başlayaraq təhsil pillələrini nömrələyən ölkələrdə.

Nəzərə alsaq ki, ixtisas dərəcə strukturunun dəqiq təsviri işin həcmi də əhatə etməlidir, pillələri təhsil “mərhələlərinin” təklif

²⁶ Qismən Tanınma haqda əlavə məlumat üçün Ali Təhsil ixtisaslarının Tanınmasına Dair Lissabon Konvensiyası Komitəsi tərəfindən 2001-ci ildə qəbul edilmiş Xarici İxtisasların Qiymətləndirilməsi Prosedurları və Meyarları adlı sənədə baxın.

²⁷ 1999-cu il Təhsilin Beynəlxalq Standartlarla Təsnifatı göstərir ki, pillələrin təhsilin məzmununa uyğun təsnifatını vermək arzuolunan olsa da, proqramların və strukturların müxtəlifliyi daxil olma tələbləri, təhsilin müddəti və milli ixtisas dərəcə strukturunun quruluşu kimi əlavə kriteriyalardan istifadə etmədən bunu etməyi mümkünsüz edir. Təsnifatın 5-ci və 6-cı pillələri üçmərhələli təhsilə uyğun gəlir. 5-ci pillə üçmərhələli təhsilin elmi tədqiqatla bağlı 3-cü mərhələsinə çıxış vermir. Daha sonra bu pillə bir neçə yardımçı kriteriyadan istifadə etməklə 5A və 5B pillələrinə bölünür. 6-cı pillə üçmərhələli təhsilin elmi tədqiqatla bağlı 3-cü mərhələsinə uyğun gəlir.

etdiyi proqramlarla əlaqələndirmək məsələsinin araşdırılması yerinə düşər.

Bu səbəbdən təklif olunur ki, 3 təhsil mərhələsi onlar müvəffəqiyyətlə tamamladıqda verilən ixtisaslarla birlikdə təsvir edilsin:

- > Birinci mərhələ (ali təhsil) bakalavr ixtisasları;
- > İkinci mərhələ (ali təhsil) magistr ixtisasları;
- > Üçüncü mərhələ (ali təhsil) ixtisasları.

Berlin bəyannaməsi daha qısa təhsil mərhələsinin ali təhsilin birinci mərhələsi ilə əlaqələndirilməsini təklif edir. Bu hesabatda o, *qısa mərhələ* (birinci mərhələ daxilində və ya onunla əlaqələndirilmiş) adlandırılıb. Qısa mərhələ (birinci mərhələ daxilində və ya onunla əlaqələndirilmiş) müvəffəqiyyətlə tamamlandıqda verilən ixtisaslar müəyyən edilə bilər. Bu cür qısa mərhələ (birinci mərhələ daxilində və ya onunla əlaqələndirilmiş) ixtisaslarından dünyanın hər yerində istifadə olunmur və onlara uyğun ixtisaslar bütün ixtisas dərəcə strukturlarında olmaya bilər. Lakin qısa mərhələ ixtisasları çox ölkələrdə olduğu üçün ixtisas dərəcə strukturunda onlara yer vermək lazımdır. Bu, həmin ixtisaslara malik olan ölkələrin onları qarşılıqlı şəkildə tanımasına kömək edir. Bu, həmçinin təhsil strukturunda həmin ixtisaslar olmayan, lakin bu ixtisas sahiblərini qəbul edən ölkələrə də yardımçı ola bilər. Eyni zamanda qeyd edilir ki , bəzi ölkələrdə həmin ixtisaslarla eyni və ya onlara yaxın səviyyədə, lakin fərqli məqsədləri və quruluşu olan müxtəlif ixtisaslar ola bilər. Bunların bəziləri ali təhsil ixtisasları, digərləri isə ali təhsildən kənarında ola bilər. Qısa mərhələ deskriptorunun əsas məqsədi birinci mərhələyə uyğun gələn, lakin onu tamamlamayan bütün ixtisasları təsvir etmək deyil. Birinci təhsil mərhələsinin (mövcud olduğu yerdə birinci mərhələ ilə bağlı qısa mərhələnin) ixtisaslarını qazandıran proqramların “başlanğıc nöqtəsi “ var. Buna bəzən ali təhsil müəssisəsinə daxil olmaq yolu deyirlər. Bu, hələ ixtisas demək deyil və deməli, Avropa Ali Təhsil Sahəsinin İxtisas dərəcə

Strukturunun tərkib hissəsi də deyil. Bundan başqa da müxtəlif dövlətlərdə ali təhsilə aparan yollar fərqli ola bilər. Bu isə öz növbəsində ali məktəbə daxil olmaq üçün tələb olunan “pilləni” müəyyən etmək işini çətinləşdirir. Bu məqamda “pillə” tətbiq olunması doğru olmayan bir termdir. Lakin hesab olunur ki, təhsil strukturunun “başlanğıc nöqtəsi “ ilə bağlı bəzi istiqamətlər verməsi faydalı olar.

Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturu üçün Lissabon Tanınma Konvensiyasının ali məktəblərə daxil olmaq hüququ verən ixtisaslarla bağlı Maddə 6-ya müraciət etmək yetərli sayılır:

İxtisas verən Tərəf ilə ixtisası tanınmalı olan Tərəfin ali məktəbə daxil olma tələbləri arasında əhəmiyyətli fərqlər olmadığı halda Tərəflərdən hər biri qarşı Tərəfin verdiyi və onun ali məktəb proqramlarına qoşulmaq tələblərinə cavab verən ixtisası tanınmalıdır.

3.3 Bacarıqlar da daxil olmaqla təlim nəticələrinin deskriptorları

Müasir ixtisas dərəcə strukturunun əsas elementlərindən biri də təlim nəticələrinin müəyyənləşdirilməsidir. Təlim nəticələrini müəyyən etməyin və kateqoriyalara ayırmağın müxtəlif yolları var. Ənənəvi olaraq, ali təhsildə əldə olunacaq bilik (nəticə) və ya ən azından tədris proqramının əhatə etdiyi bilik müəyyən qədər təsvir olunurdu, lakin burada həmin ixtisası almaq üçün tələb olunan bacarıq və qabiliyyətlər haqqında dolayısıyla və az məlumat verilirdi. Tənqidi qiymətləndirmə kimi bacarıqlar qiymətləndirmə kriteriyaları və təcrübəsində birbaşa ifadə olunmurdu. Hazırda mümkün olduğu qədər çox təlim nəticələri müəyyən etmək təcrübəsi getdikcə daha çox yayılır. Bu isə ixtisasların müqayisə edilməsini asanlaşdırır.

İxtisasların ümumi təsviri, yəni bir ixtisasa sahib olanlarının hamısının nail olduğu nəticələr “ixtisas deskriptorlarında” (ixtisası təsvir edən sənəd) əks etdirilə bilər. Avropa ixtisas dərəcə

strukturu üçün nəzərdə tutulan deskriptorların məzmun etibarilə ümumi olması vacibdir. Onlar yalnız geniş sayda fənn və profilləri əhatə etməməli, mümkün olduğu qədər ixtisasların yaradılması və təsvir olunmasında milli səviyyədə baş vermiş dəyişiklikləri də əks etdirməlidir. Praktik səbəblərdən deskriptorlar qısa və asan başa düşülən dildə yazılmalıdır. Onlar işin texniki tərəfini əks etdirməməlidir. Yaddan çıxarmaq olmaz ki, ali təhsil sistemləri müxtəlif dillərdə təsvir olunaraq onlardan istifadə olunacaq. 2001-ci ildə Təhsil Nazirlərinin Praqa konfransından sonra məlum oldu ki, şəffaflıq, tanınma və mobillik kimi qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq üçün Bolonya sisteminin təqdim etdiyi mərhələli ixtisas dərəcə strukturuna bu mərhələlərin nəticələri haqqında daha geniş məlumat daxil edilməlidir. Müxtəlif ölkələrdən olan ali təhsil mütəxəssislərindən ibarət bir qeyri-rəsmi qrup Təhsildə Keyfiyyətin Təminatına dair Birgə Təşəbbüs təşkilatının xətti ilə görüşdülər. (www.jointquality.org) Onlar “Dublun deskriptorları “ adı ilə tanınan bir qrup deskriptorlar hazırladılar. 1-ci və 2-ci mərhələlər üçün hazırlanmış Amsterdam razılaşması Berlin görüşündə təhsil nazirlərinə təqdim olundu. Sonra həmin qrup 3-cü mərhələnin də deskriptorunu yaratdı. Bu yaxınlarda digər təhsil mərhələlərinin olduğu kimi qısa təhsil mərhələsinin də (birinci mərhələnin daxilində və ya onunla əlaqələndirilmiş) deskriptoru hazırlanıb. Bir çox milli keyfiyyət təminatı agentlikləri, ali təhsil standartları və ali təhsil proqramı hazırlayanlar bu deskriptorların faydalı olduğunu düşünürlər. Bu vaxta qədər onlarda heç bir nəzərə çarpan düzəliş edilməmişdir.

İxtisas deskriptorları bir qayda olaraq təhsil mərhələsini müvəffəqiyyətlə başa çatdıran tələbələrin əldə etdiyi səciyyəvi nailiyyətlərin ümumi ifadəsidir. İxtisas verən mərhələnin deskriptorunun yaradılması ideyası Təhsildə Keyfiyyətin Təminatına dair Birgə Təşəbbüs təşkilatına aiddir. Bu ideya daha geniş təhsil pilləsi deskriptorlarından istifadə etmək fikrinə

nisbətən daha çox qəbul edilmiş və geniş yayılmışdır. Təhsil pilləsi deskriptorları adətən daha geniş əhatəli olur.

Dublin deskriptorları bir dəst olaraq yaradılmış və bir-biri ilə əlaqədə başa düşülür. Onların yaradılmasının başlıca məqsədi ixtisasları və deməli, milli ixtisas dərəcə strukturlarını bir-biri ilə əlaqələndirməkdir. Milli ixtisas dərəcə strukturlarının özlərinin əlavə elementləri, təlim nəticələri, daha dəqiq və konkret funksiyaları ola bilər.

Dublin deskriptorları aşağıdakı elementlər əsasında yaradılıb:

- > bilmək və anlamaq
- > biliyi və anlaşılanları tətbiq etmək
- > mülahizələr yürütmək
- > ünsiyyət qabiliyyəti
- > öyrənmə qabiliyyəti

Dublin deskriptorları Bolonya mərhələlərinin hər birinin sonunda verilən ixtisaslarla bağlı əldə olunması gözlənilən bilik və bacarıqların ümumi təsviridir. Onlar normativ kimi nəzərdə tutulur. Onlar minimum tələbləri ifadə etmir və onları azaltmaq olmaz, lakin oxşar və ekvivalent cəhətlər əlavə oluna bilər. Deskriptorlar ixtisasın tam məzmununun nədən ibarət olduğunu təyin etmək məqsədi daşımır. Onlar konkret fənlə əlaqədar olmayıb akademik, professional və peşə təhsili sahələrindən heç biri ilə məhdudlaşmır. Hansı fənlərin tədris olunacağı deskriptorun mətninin məzmunundan anlaşılır. Mümkün olduqda deskriptorları başqa alimlər/müəllimlər qrupu tərəfindən yaradılmış digər nəticələr/bacarıqlarla qarşılıqlı şəkildə əlaqələndirmək lazımdır. Dublin deskriptorlarını qəbul etməklə İşçi Qrupu başa düşür ki, mövcud elementlərin təkmilləşdirilməsi/yeni elementlərin əlavə edilməsi onların Avropa Ali Təhsil Sahəsinin oriyentirləri kimi hazırlanması işinin tərkib hissəsi olacaq.

Dublin Deskriptorlarında (Dekabr 2004) deyilir:

*Ali təhsilin **qısa mərhələsinin** (birinci mərhələ daxildə və ya onunla əlaqələndirilmiş) tamamlanmasını tələb edən ixtisaslar o tələbələrə verilir ki, onlar:*

> ümumi orta təhsil üzərində və adətən, mürəkkəb dərslərlər əsasında qurulmuş təlim sahəsində bilik və anlayış nümayiş etdirib; bu bilik müəyyən peşə və ya işdə çalışmağa, fərdi inkişafa və birinci mərhələ üzrə təhsili tamamlamağa yardım edir;

> bilik və bacarıqlarını çalışdığı sahədə tətbiq edə bilir;

> dəqiq müəyyən edilmiş konkret və abstrakt problemləri həll etmək üçün informasiya toplayıb istifadə edə bilir;

> öz fikirləri, qabiliyyətləri və fəaliyyəti haqqında həmkarları, rəhbərləri və müştəriləri ilə danışa bilir;

> gələcəkdə təhsilini davam etdirmək üçün müəyyən qədər sərbəst şəkildə öyrənmək qabiliyyətinə malikdir;

*Təhsilin **birinci mərhələsinin** tamamlanmasını tələb edən ixtisaslar o tələbələrə verilir ki, onlar:*

> ümumi orta təhsil²⁸ üzərində və adətən, mürəkkəb dərslərlər üzərində qurulmaqla yanaşı təlim sahəsinə aid dərin biliklər verən təlim sahəsində bilik və qavrayış nümayiş etdiriblər;

> onun bilik və bacarıqlarını tətbiq etmək üsulu işinə və vəzifəsinə peşəkar²⁹ yanaşmasını göstərir; və o, öz sahəsində problem qoymaq, onun müzakirəsində iştirak etmək və həll etmək bacarığına³⁰ sahib olsun;

²⁸ Ümumi orta təhsilə kifayət qədər ümumi bilik və bacarıqlar verən peşə təhsili də daxildir.

²⁹ Deskriptorlarda **peşəkar** sözü ən geniş anlamda, yəni bir işin yerinə yetirilməsi ilə bağlı tələb olunan xüsusiyyətlər mənasında işlənir və yüksək səviyyəli təlimin bəzi cəhətlərinin tətbiq edilməsini əhatə edir. O, tənzimlənən peşələrlə bağlı konkret tələblər mənasında işlənir. Bu peşələri profil/konkretləşmə (detalları göstərmək) ilə dəqiqləşdirmək olar.

³⁰ **Bacarıq** sözü ən geniş bacarıq və qabiliyyətləri dərəcələrə bölməyə imkan verir. O, sadəcə bəli/xeyr cavabları ilə qiymətləndirilən bacarıqlar mənasında işlənir.

> *sosial, elmi və etik məsələlərlə bağlı (adətən öz sahəsində) mülahizələr yürütmək üçün məlumatlar toplamaq və onları düzgün şərh etmək qabiliyyəti olsun;*

> *informasiya, ideyalar, problemlər və onların həlli barədə həm peşəkarlar, həm də qeyri-peşəkarlarla danışı bilmək qabiliyyəti olsun;*

> *gələcəkdə yüksək dərəcədə sərbəst şəkildə təhsilini davam etdirmək üçün sərbəst öyrənmək qabiliyyəti olsun.*

İkinci mərhələnin *tamamlanmasını tələb edən ixtisaslar o tələbələrə verilir ki, onlar:*

> *birinci mərhələnin üzərində qurulmuş və genişləndirilmiş, bir çox halda elmi-tədqiqat³¹ kontekstində yeni ideyalar yaratmaq və tətbiq etməkdə orijinal olmaq üçün baza və imkan yaradan bilik və bacarıqları nümayiş etdirdirsin;*

> *öz bilik, bacarıq və problem həll etmək qabiliyyətlərini təhsilləri ilə əlaqəli olan yeni və naməlum şəraitdə tətbiq edə bilsin;*

> *biliklərini artırmaq və çətinliyi aradan qaldırmaq, natamam və ya məhdud informasiya üzərində mülahizələr qurmaq bacarığı var; lakin buraya həmin bilik və mülahizələrin tətbiqi ilə bağlı sosial və etik məsuliyyətlər də daxildir;*

> *gəldiyi nəticələr və onların əsaslandığı bilik və məntiqi səbəblər barədə ixtisasçılar və ixtisasçı olmayanlarla açıq və anlaşıqlı tərzdə danışı bilir;*

> *gələcəkdə müstəqil və sərbəst şəkildə təhsilini davam etdirməyə imkan verən sərbəst öyrənmək qabiliyyətlərinə malikdir.*

Üçüncü mərhələnin *tamamlanmasını tələb edən ixtisaslar o adamlara verilir ki, onlar:*

³¹ **Tədqiqat** sözü təhsil sahəsilə bağlı kontekstdə müxtəlif fəaliyyət növü kimi başa düşülür: sistematik bilik və tənqidi yanaşmaya əsaslanan dərin təhsil və ya araşdırma mənasını daşıyır. Bu söz humanitar, ənənəvi, ifaçılıq və yaradıcı sənətləri əhatə edən akademik, professional və texnologiya sahəsində orijinal və yaradıcı işi dəstəkləyən fəaliyyət növləri kimi geniş mənə daşıyır. Bu termin yalnız ənənəvi “elmi tədqiqat” metodu kimi məhdud və dar mənada işlənməyib.

- > təhsil sahəsinə aid bilik və bacarıqlara malikdir və həmin sahə ilə bağlı elmi tədqiqat metodları haqqında sistemativ biliyi var;
- > bir alim-tədqiqatçı kimi tədqiqat prosesinə başlamaq, onu qurmaq və həyata keçirmək, lazım gəldikdə yenidən baxmaq qabiliyyətinə sahibdir;
- > bəziləri milli və beynəlxalq səviyyədə qiymətləndirilən və nəşr olunan elmi əsərlər yaratmaqla biliyin sərhədlərini genişləndirən orijinal elmi-tədqiqat işləri aparıb;
- > yeni və mürəkkəb ideyaları tənqidi təhlil etmək, qiymətləndirmək və sintez etmək qabiliyyətinə malikdir;
- > öz ixtisas sahəsi barədə həmkarları, geniş elmi ictimaiyyət və cəmiyyət üzvləri ilə ümumi şəkildə danışmağı bacarır;
- > onlardan akademik və professional kontekstdə elmi biliklərə əsaslanan cəmiyyətin texnoloji, sosial və mədəni inkişafına təsir edə bilmələri gözlənilir.

Bax Əlavə 6

3.4 Kredit və işin həcmi

Milli kredit sistemlərinin üstünlükləri Avropa səviyyəsində də müəyyən qədər təkrarlana bilər. Təhsil strukturunu dəstəkləyən və potensial olaraq aşağıda sadalananları həyata keçirə bilən ümumi kredit sisteminin qəbul edilməsinin əlavə bir sıra müsbət cəhətləri ola bilər. Ümumi kredit sistemi:

- > milli təhsil ixtisaslarını təsvir etmək və onları yerləşdirmək üçün milli ixtisas dərəcə strukturlarını ümumi kredit (təlim nəticələri və işin həcminə əsaslanaraq) sistemi ilə təmin edər;
- > təlim nəticələri və bacarıqları təlim nailiyyətlərinin kəmiyyətlə ifadə etmək metodu olan kreditlərin hər yerdə yaradılması və tətbiq edilməsinə kömək edər;
- > Avropa institutlarının zəngin beynəlxalq kredit yaratmaq təcrübəsi üzərində qurula bilər;

- > kreditləri milli səviyyələr sistemi və Bolonya mərhələ deskriptorları ilə əlaqələndirərək təlimin dəqiq yerini müəyyənləşdirə bilər;
- > Avropada keyfiyyət təminatı və milli ixtisas dərəcə strukturunun anlaşılmasına kömək edən daha bir oriyentir rolunu oynaya bilər;
- > ali təhsillə digər təhsil növləri arasında, xüsusilə təlimin bütün forma və üsullarını əhatə edən həyat boyu təlim üçün ümumi və razılaşıdırılmış Avropa strukturunun yaradılmasına imkan verən təhsil arasında birbaşa körpü yarada bilər;
- > çevik təlim yolları və müxtəlif ixtisas profilləri yaratmaqla beynəlxalq səviyyədə birgə ali ixtisas dərəcəsi proqramları yaratmaq və bu proqramlarla bağlı əməkdaşlığa yardım edər;
- > Avropa Ali Təhsil Sahəsinin digər kreditə əsaslanan sistemlərlə qlobal səviyyədə uyğunlaşmasına (və onun ixtisaslarının tanınmasına) yardım edə bilər.

Berlin bəyannaməsində qeyd edilir ki, Avropa Kredit Köçürmə Sistemi AKTS tədricən milli kredit sistemləri üçün ümumi bazaya çevrilir. Avropa Kredit Köçürmə Sistemi 1989-cu ildə yaradılmışdır. Avropa Kredit Köçürmə Sisteminin başlanğıcda işin həcmi əks etdirməsi nəzərdə tutulsa da, sonralar o təkmilləşdirilmiş və təlim nəticələri də ora daxil edilmişdir. Bəzi milli ixtisas dərəcə strukturlarında Avropa Kredit Köçürmə Sistemi tətbiq edilərkən AKTS təlim nəticələrinin həcmi ilə əlaqələndirmək üçün “əsas təlim müddəti”ndən də istifadə olunub. Bəzi milli ixtisas dərəcə strukturları kredit və ixtisaslar strukturu kimi yaradılıb. Burada ixtisasdan asılı olmayaraq təlim bölmələrini təhsil strukturu ilə birbaşa əlaqələndirmək mümkündür. Avropa strukturunda bu cür yanaşmaya ehtiyac yoxdur və bu, mümkün deyil. Avropa Ali Təhsil Sahəsi milli ixtisas dərəcə strukturlarının verdiyi ixtisasların müqayisə edilməsinə , bəzən isə iki və daha çox milli ixtisas dərəcə strukturunun birgə ixtisas verməsinə kömək etmək məqsədilə

yaradılıb. Kreditlər milli ixtisas dərəcə strukturunun daxilindəki ixtisaslara verilir. Milli ixtisas dərəcə strukturu daxilində yaradılan kredit sistemi AKTS ilə uyğun olmalıdır.

Son illərdə 1-ci və 2-ci mərhələ ixtisasları haqda müzakirələr, xüsusilə 2001 və 2003-cü illərdə Helsinkidə keçirilən Bolonya seminarları ixtisasları Avropa Kredit Köçürmə Sisteminin onlara bağladığı kreditlər baxımından müzakirə etmişlər. Qısa mərhələ kreditləri Təhsildə Keyfiyyətin Təminatına dair Birgə Təşəbbüs və Avropa Ali Təhsil İnstitutları Assosiasiyası tərəfindən müzakirə olunub. 3-cü mərhələ və ona kreditlər qoymaq məsələsinə hələ həll olunmayıb. Bu məsələ 2005-ci il Fevral ayında Zalsburqda keçirilən Avstriya-Almaniya-Avropa Universitetləri Assosiasiyası seminarında müzakirə olunsada bir nəticə əldə olunmamışdır.³² Bu müzakirələr əsasında kreditlərin milli ixtisas dərəcə strukturuna ixtisasları ilə əlaqələndirilməsi üçün aşağıdakılar təklif edilmişdir:

> qısa mərhələ ixtisasları bir qayda olaraq təxminən 120 ECTS krediti daxildir/təmsil olunur;

> 1-ci mərhələ ixtisaslarına təxminən 180-240 ECTS krediti daxildir/təmsil olunur;

> 2-ci mərhələ ixtisaslarına təxminən 90-120 ECTS krediti daxildir/təmsil olunur və 2-ci mərhələ səviyyəsində minimal kredit 60 kredit olmalıdır;

> 3-cü mərhələ ixtisaslarının kreditlərinin olması vacib deyil.

³² Avstriya, Almaniya, İsveçrə Rektorlar Konfransının birgə bəyanatında göstərilir ki, doktorantura təhsil müddətinin uzunluğu bir qayda olaraq üç ildir. Böyük Britaniyada, Fransada və Almaniya da bu müddət üç ildir.

3.5 Profil

Bu hesabatda profil dedikdə konkret təlim sahəsi və ya bir ixtisas başa düşülür. Ənənəvi Avropa ali təhsilində təlim sahələri mərkəzi yer tutur və tələbələr müəyyən sahə üzrə ixtisas dərəcələri alır. Təkmilləşdirmə layihəsi üzrə görülmüş işlər təlim sahələrində transmilli əməkdaşlıq etməklə nə qədər ortaq məqamların olduğunu aşkar etməyin mümkünlüyünü nümayiş etdirdi. Bu iş davam edəcək və ali təhsil anlayışı daim dəyişdiyi üçün, bu iş də heç vaxt dayanmayacaq. Müxtəlif təlim sahələri arasında sərhədləri göstərən detalların sayı fərqli olur. Bəzi hallarda bir ixtisasın hansı bir təlim sahəsinə aid olduğunu dəqiq göstərmək tələb olunduğu halda, başqa bir halda ixtisasın hansı sahəyə aid olması haqda qeyri-müəyyən məlumat vermək məqbul sayıla bilər. Təhsil sahələrinin, xüsusilə, Təhsilin Beynəlxalq Standart Təsnifatının müxtəlif variantları olduğu halda, bu etapda belə müxtəlifliyin ixtisas dərəcə strukturunun bir cəhəti olmasını demək uyğun məqam deyil.

Avropa Ali Təhsil Sahəsi daxilində son zamanlar yeniliklər edilmişdir. Akademik və peşəkar qurumlar bir araya gələrək öz tədris proqramlarını təkmilləşdirmək, bəzi hallarda isə onları uyğunlaşdırmaq üçün təcrübə mübadiləsi aparmışlar. Bu yeniliklər tanınmanın və mobilliyin artmasına kömək etsə də, qeyd etmək lazımdır ki, ixtisas profili hər bir milli ixtisas dərəcə strukturunun özünün daxili işidir. Avropa səviyyəsində könüllü surətdə fənn daxilində yenilik edilməsi milli ixtisas dərəcə strukturunun standartlar qoymaq hüququnu ondan ala bilməz. Tanınma məsələsi də hər ölkənin öz işidir və Avropa Ali Təhsil Sahəsi 1999-2010 proqramı isə buna yalnız kömək edə bilər.

3.6 Gələcək inkişaf

Üzv ölkələrin təhsil nazirləri geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturuna kollektiv şəkildə sahiblik edəcəklər. Onu yaratmaq və inkişaf etdirmək vəzifəsi isə Bolonya Nəzarət Qrupunun və

Avropa Ali Təhsil Sahəsinin davam etməsi məqsədilə təhsil nazirləri tərəfindən yaradılan hər hansı bir davamçısının üzərinə düşür. Struktur yaradıldıqdan sonra görüləsi işlər milli ixtisas dərəcə strukturunun Avropa Ali Təhsil Sahəsi ilə əlaqələndirmək üçün kriteriyalar yaratmaq, nəzarət etmək və onlara müntəzəm olaraq yenidən baxmaq, geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunun quruluşuna (deskriptorlar da daxil olmaqla) müntəzəm olaraq yenidən baxmaq, Avropa ərazisində peşə təhsili və təlimi və digər inteqrasiya etdirilmiş strukturlar üzərində çalışan qruplarla əlaqə yaratmaq olacaq.

3.7 Nəticələr və tövsiyələr

Bu fəsildə Avropa Ali Təhsil Sahəsi ixtisas dərəcə strukturunun məqsədləri göstərilmiş və əsaslandırılmışdır. Bu struktura daxil olan dövlətlər başa düşməlidir ki, yalnız hər kəs öz öhdəçiliyinə sadıq olduğu təqdirdə tanınmanı və şəffaflığı artırmaq mümkün olacaq. Avropa strukturu “geniş əhatəli” olduğu üçün milli ixtisas dərəcə strukturlarının qurulmasına təsir etmək imkanına malik olmalıdır. 2.7 bölməsində milli ixtisas dərəcə strukturu yaratmaq üçün tövsiyə olunan müsbət təcrübənin elementləri göstərilib. Milli ixtisas dərəcə strukturlarının bu prinsiplər əsasında yaradıldığı yerlərdə onlar Avropa Ali Təhsil Sahəsinin vacib bir elementi kimi Avropa strukturunun rolunu asanlaşdıracaq.

Tövsiyələr:

Avropa Ali Təhsil Sahəsi ixtisas dərəcə strukturu son dərəcədə ümumi, üç əsas mərhələdən ibarət olan, birinci mərhələ daxilində və ya onunla əlaqələndirilmiş qısa mərhələ ilə bağlı əlavə müddəaları olan geniş əhatəli bir strukturudur.

İxtisas dərəcə strukturuna ümumi ixtisas deskriptoru formasında olan və oriyentir kimi istifadə olunacaq mərhələ deskriptorları daxildir. Dublin deskriptorlarının Avropa Ali Təhsil Sahəsi ixtisas dərəcə strukturunun mərhələ deskriptorları kimi

qəbul edilməsi təklif olunur. Onlar hər bir Bolonya mərhələsinin sonunda ixtisaslarla bağlı əldə olunacaq nailiyyətlərin və bacarıqların ümumi ifadəsidir.

Hər bir mərhələni tamamlamaq üçün lazım olan AKTS kreditlərinin miqdarı haqqında təlimatlar təklif olunur.

4.1 Giriş

40 fərqli milli ixtisas dərəcə strukturu bir-bir ilə açıq şəkildə əlaqələndirilməzsə, tələbənin ixtisasların asanlıqla tanındığı Avropa Ali Təhsil Sahəsinin şəffaflığına və mobilliyinə olan ümidlərini doğrulda bilməz. Buna görə də milli ixtisas dərəcə strukturunun geniş əhatəli Avropa strukturu ilə necə əlaqələndirilməsi çox vacibdir. Tanınmanı asanlaşdırmaq üçün xarici tərəfdaşlar inanmalıdır ki, milli ixtisaslar təcrübədə onların göstərilədiyi səviyyəyə həqiqətən uyğundur. Bu kontekstdə milli keyfiyyət təminatı sistemləri milli səviyyədə fəaliyyət göstərsə də öz rolunu oynamalıdır.

Tələbələr, ali təhsil müəssisələrinin, işəgötürənlərin və tanınma mərkəzlərinin əlində artıq bəzi şəffaflıq alətləri var. İxtisas dərəcə strukturları milli və beynəlxalq səviyyədə işləyərsə, onlar daha effektiv olar.

4.2 Keyfiyyət təminatı və Avropa Ali Təhsil Sahəsi kontekstində milli ixtisas dərəcə strukturları

Tarixən ali təhsilin həmişə milli şəraiti əks etdirməsinə baxmayaraq, ixtisaslar və onların standartları yaradılarkən beynəlxalq meyarlar da nəzərə alınmışdır. Eyni qaydada, tələbə və müəllimlərin mobilliyinin yaradılması keyfiyyət təminatı prosesinə beynəlxalq elementi də əlavə etdi, baxmayaraq ki, bu iş yenə də milli kontekstdə həyata keçirilir. Hər iki sahədə beynəlxalq elementin əlavə edilməsi nəzərə çarpmaya bilər. Bu yaxınlara qədər keyfiyyət təminatı sistemini əsaslandırın və qiymətləndirməni daha obyektiv edən yazılmış, aydın və beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş standartlar yox idi.

4 Ali təhsil ixtisaslarının əlaqələndirilməsi

“Etimad” məhdud bir cəmiyyət daxilində şəxsi məlumata və “reputasiyaya” əsaslanır.

Bolonya prosesinin yaradılması beynəlxalq “bazar” tələbələr, işçilər və işəgötürənlər üçün yeni imkanlar açır. Əgər bu proses uğurlu olarsa, “etimad” sözünü daha geniş mənada işlətmək zərurəti yaranacaq, xüsusilə də (milli) ixtisaslardan, onların standartlarından və keyfiyyət təminatından daha çox şey gözləniləcək. Standartların təsvir olunması və onların təmin edilməsində milli ixtisas dərəcə strukturlarının rolu əvvəldə (Fəsil 2.5) qeyd edilib, lakin ixtisasların mahiyyətinə beynəlxalq səviyyədə maraq olduqda onlar xüsusi rol oynaya bilər. Güman ki, milli ixtisas dərəcə strukturlarının və onlara daxil olan ixtisasların müqayisə edilməsinə də beynəlxalq səviyyədə maraq olacaq. Müqayisə edilə bilmək çox vacib elementdir, xüsusilə də tələbələr öz ixtisaslarını beynəlxalq arenada tətbiq etmək istədikdə. Bolonya prosesi bir-biri haqda məlumatlı olmağı və anlamı artırmaq yolu ilə qarşılıqlı etimadın platformasını yaradır; çünki milli ixtisas dərəcə strukturları onun ayrılmaz və vacib tərkib hissəsidir. Milli ixtisas dərəcə strukturlarının və onların tərkibindəki ixtisasların müqayisə edilə bilməsi üçün oriyentir yaradan geniş əhatəli Avropa strukturunun yaradılması milli ixtisas dərəcə strukturlarının dəyərini daha da artırır. Bu geniş əhatəli Avropa strukturu milli ixtisas dərəcə strukturlarını və onların ixtisaslarını müəyyən qədər ümumi əsaslarla müqayisə etmək üçün mexanizm yaradır. Nə Avropa, nə də milli ixtisas dərəcə strukturlarından konkret fənnin təlimi ilə bağlı detalları təsvir etmək tələb olunmur. Lakin onlar müəyyən bir ixtisas qazananların əldə edəcəkləri bacarıqların əhatə dairəsini və səviyyəsini göstərən (bəzi hallarda isə zəmanət də verilir) ümumi məlumat verirlər. İxtisas dərəcə strukturları müraciət edən şəxsin müəyyən sahədə işləməsi və bir səviyyədə təhsilini davam etdirməsi üçün tələb olunan qabiliyyətlərə malik olduğuna inam yaradır.

Milli ixtisas dərəcə strukturları üçün bir model yaratmaqla yanaşı, Avropa strukturu milli və transmilli kontekstdə keyfiyyət təminatı yaradaraq ixtisas standartlarına beynəlxalq səviyyədə etimad edilməsini təmin edə bilər. İxtisas dərəcə strukturunun özü bunu təkbəşinə edə bilməz. Bunun üçün milli ixtisas dərəcə strukturunun beynəlxalq səviyyədə hazırlanmış keyfiyyət təminatı prinsiplərini başa düşməsi və tətbiq etməsi tələb olunur.

Bu cür ümumi prinsiplər Bolonya prosesi daxilində yaranır. Onlar milli səviyyədə müxtəlif yanaşmalar tətbiq olunmasından asılı olmayaraq keyfiyyət təminatı prosesinə yardım etdiyini hər kəs qəbul edir. Keyfiyyət təminatının bu ümumi prinsiplərinin təsvirini Ali Təhsildə Keyfiyyət Təminatı üçün Avropa Şəbəkəsi (ENGA) və Berlin Bəyannaməsində Nazirlərin verdiyi mandata uyğun olaraq Avropa Universitetlər Assosiasiyası, Avropa Ali Təhsil İnstitutları Assosiasiyası və Avropa Tələbələrin Milli Birliyi ilə birgə hazırlanmış “standartlar, prosedurlar və təlimatlar” adlı sənəddən əldə etmək olar.

4.3 İxtisas dərəcə strukturunun Avropa Ali Təhsil Sahəsinin strukturu ilə uyğunluğunu təsdiq edən kriteriya və standartlar

İxtisasların tənzimlənməsi onları yaradan milli ixtisas dərəcə strukturunun daxilində baş verir. Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturu tənzimləmə aləti deyil. O, milli ixtisas dərəcə strukturlarına öz ixtisaslarının Avropa Ali Təhsil Sahəsi daxilində digərləri ilə necə müqayisə etməyi müəyyənləşdirmək üçün bir orientir kimi xidmət edir. Geniş əhatəli strukturun göstərdiyi qaydada ixtisas dərəcə strukturu yaratmaq və ya təkmilləşdirmək gələcəkdə şəffaflıq, tanınma və mobillik kimi məqsədlərə nail olmağı asanlaşdıracaq. Milli ixtisas dərəcə strukturuna hansı ixtisasları daxil etmək hər ölkənin öz işidir.

İxtisasların ixtisas dərəcə strukturları ilə əlaqələndirilməsi hər bir ölkənin öz işi olduğu üçün beynəlxalq səviyyədə qarşılıqlı inamın yaradılması bu işin milli səviyyədə nə dərəcədə ciddi və şəffaf aparılmasından asılıdır. Bundan başqa, Avropa ixtisas dərəcə strukturunun bir tam olaraq işləməsi və reputasiya qazanması naminə Avropa ixtisas dərəcə strukturu daxilində milli strukturların tənzimlənməsi üçün aydın və əsaslandırılmış milli prosesin olması da vacibdir. Beləliklə, milli ixtisas dərəcə strukturlarının Avropa strukturuna uyğun olduğunu təsdiq edən kriteriyaların yaradılması təklifi ortaya atıldı. Daha sonra təklif olundu ki, qəbul olunmuş kriteriyalar milli ixtisas dərəcə strukturunun yerinə yetirməli olduğu minimum tələbləri müəyyən etməlidir. Bu proses Avropa strukturuna üzv olan ölkələrin və Avropa Ali Təhsil Sahəsinin digər maraqlı tərəflərinin həmin ölkənin Avropa strukturuna üzvlük məsələsini müzakirə etməzdən əvvəl tamamlanmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hesabatın 2.7 bölməsində yeni və səmərəli ixtisas dərəcə strukturu yaratmaq istəyən və mövcud strukturu yeniləyənlərə kömək etmək üçün işçi qrupu tərəfindən müəyyən edilmiş bəzi faydalı aspektlərin siyahısı verilir.

Uyğunlaşmanı təsdiq etmək üçün aşağıda bir neçə kriteriya (meyar) göstərilmişdir. Ən vacib kriteriya odur ki, ali təhsil məsələlərinə cavabdeh olan milli təhsil nazirliyi ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması üçün məsuliyyət daşıyan bir qurum və ya qurumlar yaratmalıdır. Bu, ona görə vacibdir ki, təhsil nazirliyi bu iş üçün kimin konkret məsuliyyət daşmasını təyin etsin. Bu iş buradan başlamalıdır. Daha sonra milli ixtisas dərəcə strukturunun ixtisasları ilə Avropa strukturundakı mərhələ ixtisasları (Dublin deskriptorları) arasında aydın və nümayiş etdirilə bilən əlaqələr olmalıdır. Daha bir vacib element odur ki, ixtisas dərəcə strukturu və ixtisaslar təlim nəticələrinə, Avropa Kredit Köçürmə sistemi və ya ona uyğun olan başqa kredit sistemi ilə əlaqələndirilməlidir.

Hər kəs başa düşür ki, bütün ali təhsil ixtisaslarına təlim nəticələrinə əsaslanan yanaşmanı tam həyata keçirmək müəyyən qədər vaxt tələb edir. Bu səbəbdən milli ixtisas dərəcə strukturunun özünün təlim nəticələrinə əsaslanması və kredit sistemləri ilə əlaqəli olması vacib hesab olunur. İxtisasların milli təhsil strukturuna daxil edilməsi üsulu milli ixtisas dərəcə strukturlarından asılı olaraq fərqli ola bilər, məs. bu prosesə gələcəkdə aşağıda göstərilən kriteriyalara uyğun olmaq üçün akkreditasiya məsələsi daxil edilə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, milli ixtisas dərəcə strukturunun bütün iştirakçı tərəflərinin vəzifələri aydın müəyyən edilməlidir və bu da səffaflığa nail olmağa kömək edər.

Milli ixtisas dərəcə strukturları yerlərdə Avropa ixtisas dərəcə strukturunun etibar etdiyi ali təhsildə keyfiyyət təminatı sistemində müraciət etməsinin vacib olduğu hesab edilir. Bu hesabat hazırlanan zaman Ali Təhsildə Keyfiyyət Təminatı üçün Avropa Şəbəkəsi Berlin Bəyannaməsindəki keyfiyyət təminatı tələblərinin yerinə yetirilməsinə dair Bolonya Nəzarət Qrupuna öz məsləhətini verməmişdi.³³ Hesabatın məqsədi bu məsləhəti gecikmiş tənqid etmək deyil. Onun məqsədi milli ixtisas dərəcə strukturlarının keyfiyyət təminatı sistemlərinin Berlin Bəyannaməsinə və Bolonya Prosesinin sonralar nazirlər səviyyəsində qəbul etmiş olduğu hər hansı bir başqa sənədə uyğun olduğunu yoxlamağa ehtiyac olduğunu göstərməkdir. Bu işlər Avropa ixtisas dərəcə strukturu ilə keyfiyyət təminatı arasında əlaqəni təmin edəcək. Avropa ixtisas dərəcə strukturunun Bolonya Prosesində yaranan digər alətlərlə, məs. diplom əlavələrinin əlaqələndirilməsi və bu alətlərin milli ixtisas dərəcə strukturu üçün müəyyən edilmiş kriteriyalara daxil edilməsi əhəmiyyətlidir. Bunlara əsaslanaraq, milli ixtisas dərəcə strukturunun Avropa Təhsil strukturu ilə

³³ Berlin bəyannaməsinin keyfiyyət təminatından bəhs edən 2.5 bölməsinə bax

uyğunluğunu müəyyən etmək üçün aşağıdakı kriteriyalar təklif olunur:

> Milli ixtisas dərəcə strukturu və onun yaradılmasına cavabdeh olan qurum və ya qurumlar milli ixtisas dərəcə nazirliyi tərəfindən yaradılır.

> Milli ixtisas dərəcə strukturunun ixtisasları ilə Avropa Təhsil Strukturunun mərhələ deskriptorlarındakı ixtisaslar arasında aydın əlaqə olmalıdır.

> Milli ixtisas dərəcə strukturu və onun ixtisasları açıq şəkildə təlim nəticələrinə əsaslanmalı və ixtisaslar Avropa Kredit Köçürmə Sistemində və ya ona uyğunlaşan başqa bir kredit sistemi ilə əlaqəli olmalıdır.

> İxtisasların milli ixtisas dərəcə strukturuna daxil edilməsi proseduru şəffaf olmalıdır.

> Ali təhsildə keyfiyyət təminatı sistemi milli ixtisas dərəcə strukturuna daxildir və Berlin Bəyannaməsinə və Bolonya prosesində nazirlər tərəfindən sonralar qəbul edilmiş hər hansı bir sənədə uyğun olmalıdır.

> Milli ixtisas dərəcə strukturunun Avropa təhsil strukturu ilə əlaqəsi Diplom Əlavələrində əks etdirilməlidir.

> Milli ixtisas dərəcə strukturu ölkə daxilindəki tərəflərin vəzifələrini müəyyənləşdirib dərc etdirməlidir.

Hesab edilir ki, yuxarıdakı kriteriyalara tam əməl olunduğunu sübut edən və bunu təsdiq edən şəhadətnamə verən bir transmilli təşkilatın yaradılmasına ehtiyac yoxdur. Bundan başqa işçi qrupu ilə aparılmış məsləhətləşmələrdən aydın oldu ki, yerlərdə də bunu etmək arzusunda olan yoxdur. Həqiqətən də, ümumi rəy belədir ki, mövcud resurslar üzərində mümkün qədər az inzibati yük qoyulmalıdır və yeni sistemlər yaratmaq əvəzinə mümkün olduğu halda köhnəsindən istifadə etmək lazımdır.

Hər bir ölkənin öz strukturunun Avropa strukturuna uyğunluğunu təsdiq edən prosedurları gözdən keçirmək vacibdir.

Bundan başqa hesab olunur ki, hər ölkə bunu necə etdiyini əks etdirən məlumatı nəşr etdirməlidir. Beləliklə də, təklif olunur ki, bu cür uyğunlaşma prosedurları hər bir ölkənin sertifikatlaşmasına tətbiq olunsun. Uyğunlaşma prosedurlarının belə sertifikatlaşması üçün bir neçə element təklif olunur.

Təklif olunan ən vacib prosedur səlahiyyətli milli orqan və ya strukturunun yaradılmasına cavabdeh olan qurum və ya qurumlar yaratmaq haqqındakı tövsiyə ilə üst-üstə düşür. Avropa strukturunu səriştəliliyinə etibar etdiyi və Bolonya Prosesi tərəfindən tanının keyfiyyət təminatı agentliklərinin uyğunlaşma prosedurunun sertifikatlaşma mərhələsində iştirak etməsi də vacibdir. Ali Təhsildə Keyfiyyət Təminatı üçün Avropa Şəbəkəsinin işinin dəqiq nəticələri müəyyən edilməsə də, hesab olunur ki, bu işi birgə görmək yerinə düşər, çünki bu zaman milli keyfiyyət təminatı agentlikləri də tanınar. Sertifikatlaşma prosesinə hər hansı bir səlahiyyətə malik olan bütün qurumların cəlb olunması vacib hesab olunur. Başqa bir vacib element ondan ibarətdir ki, sertifikatlaşma prosesində beynəlxalq ekspertlər də iştirak etməlidir.

Sertifikatlaşma prosesinin təklif olunan kriteriyalardan hər birinə uyğunluğunu təsdiq edən sübutların aşkarlanıb dərc olunması da vacib hesab olunur. Ehtiyac olduqda bu sənəd ingilis dilinə tərcümə olunmalıdır. Bu dəlillərin nəşr olunması ölkələrin bir-birinin qurumlarına olan etibarını artırır. Hesab olunur ki, kriteriyaların hər birinə ayrılıqda müraciət olunmalı, verilən qərarların və Avropa Strukturu ilə əlaqəli görülən bütün işlərin rəsmi qeydiyyatı aparılmalıdır. Bu, bütün işlərin yerinə yetirildiyini təsdiq edən sənəd nazirlik tərəfindən göndərilən qısa bir məktub formasında olmamalıdır. Əksinə, bu, hər bir kriteriyaya ayrılıqda baxan və onlara aid sübutlar (məs. mili ixtisas dərəcə strukturunun Avropa strukturu ilə əlaqəsinin diplom əlavələrində göstərilməsi üçün model) gətirən geniş bir sənəd

olmalıdır. Digər bir vacib element ondan ibarətdir ki, Avropa İnformasiya Mərkəzləri Şəbəkəsi və Milli Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzi sertifikatlaşma prosesini tamamlamış ölkələrin siyahısını nəşr etməlidir. Milli ixtisas dərəcə strukturunun Avropa strukturu ilə uyğunluğunu təsdiq etmək üçün diplom əlavələrində sertifikatlaşma prosesinin tamamlandığını və Milli ixtisas dərəcə strukturu ilə Avropa ixtisas dərəcə strukturu arasında əlaqəli olduğunu göstərmək lazımdır.

Bu deyilənlərə əsaslanaraq, uyğunluğun təsdiq edilməsi üçün aşağıdakı prosedurlara əməl etmək təklif olunur:

- > Səlahiyyətli orqan/orqanlar milli ixtisas dərəcə strukturunun Avropa strukturu ilə uyğunluğunu təsdiq etməlidir;
- > Sertifikatlaşma prosesinə Bolonya prosesinə qoşulmuş ölkənin keyfiyyət təminatı agentliklərinin qoşulmağa razılaşdığından bildirilməsi də daxil olmalıdır;
- > Sertifikatlaşma prosesində beynəlxalq ekspertlər də iştirak etməlidir;
- > Sertifikatlaşma və bunun təsdiq edilməsi hər bir kriteriya üzrə aparılmalı və nəticələr nəşr olunmalıdır;
- > Avropa İnformasiya Mərkəzləri Şəbəkəsi və Milli Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzi şəbəkələri sertifikatlaşma prosesini tamamladığını bəyan edən ölkələrin siyahısını tərtib etməlidir;
- > Sertifikatlaşma prosesinin tamamlandığı ixtisas dərəcə strukturunun Avropa strukturu ilə əlaqəli olduğunu bildirmək üçün diplom əlavələrində göstərilməlidir.

Yalnız sertifikatlaşma prosesi tamamlandıqdan sonra Diplom Əlavəsinin “ali təhsil müəssisəsi” haqqındakı 8-ci bəndi ilə Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu arasında əlaqə olduğunu göstərmək olar. İxtisas dərəcə strukturu Avropa Ali Təhsil Sahəsinin reallaşmasının əsas elementi hesab olunur. Buna görə də Bergen bəyannaməsində təhsil nazirləri

təklif etmişlər ki, bu prosesə qoşulan ölkələr sertifikatlaşma prosesini 2010-cu ilə qədər tamamlasınlar.

4.4 Milli ixtisas dərəcə strukturları, tanınma və şəffaflıq alətləri

Milli ixtisas dərəcə strukturları Avropa tanınma və şəffaflıq alətlərinin çoxluğu ilə üzləşirlər. Bu alətlər hüquqi vasitə olmaqla yanaşı şəffaflığın artırılması məqsədində də xidmət edir. Bunlar:

> Avropa Şurası/UNESCO Tanınma Konvensiyası və ona əlavələr;

> Avropa İttifaqının Direktivləri;

o cümlədən, Diplom Əlavələri, Avropa Kredit Köçürmə Sistemi, Avropa İnformasiya Mərkəzləri Şəbəkəsi və Milli Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzi kimi milli tanınma mərkəzləridir.

Bu vasitələr mahiyyət, tətbiq olunma və təsiri baxımından bir-birindən fərqlənsə də, onların hamısının müsbət təcrübəni yaymaq və təhsil komponentlərinin, ixtisasların, ali təhsil müəssisələrinin və təhsil sistemlərinin milli və beynəlxalq səviyyədə tanınması və anlaşılması işini asanlaşdırmaq kimi ümumi məqsədi var. Onlar təhsilli vətəndaşların şəffaflığını və mobilliyini artırmaq məqsədilə yaradılıb. Şəffaflıq alətləri ilə milli ixtisas dərəcə strukturunun qarşılıqlı fəaliyyət göstərməsi çətindir. Onların hamısı ixtisas sahiblərinə, eləcə də işəgötürənlər, təhsil haqqında sənədləri qiymətləndirənlər, akademiklər, dövlət qulluqçuları və s. daxil olmaqla maraqlı tərəflərə birbaşa və ya dolayısıyla kömək etmək məqsədilə yaradılıb. Bolonya Prosesi bu alətlərin yaradılmasını dəstəkləyir. Onların yeni milli ixtisas dərəcə strukturlarına, Avropa strukturuna necə təsir etdiyini və konkret şəxslə necə əlaqələndirildiyini araşdırmaq faydalı olardı.

İstənilən təhsil sistemində individual tələbənin (həmçinin işəgötürənlərin, valideynlərin, gələcək tələbələrin və s) müxtəlif

ixtisasların (və ali təhsil müəssisələrinin) mahiyyətini, nailiyyətlərini və xüsusiyyətlərini başa düşməyə ehtiyacı var. Fərdlərin məlumatlı şəkildə seçim etməsi və aldığı təhsilin qiymətləndirildiyini və tanındığını bilməsi vacibdir. Bundan başqa, tələbənin ardıcıl bir neçə ixtisas almaq yolu ilə perspektiv inkişaf yolunu müəyyən etməsi üçün geniş informasiyaya ehtiyacı var. Təhsil strukturları təlim imkanlarına aydınlıq gətirməklə onlara bu işdə yardım edirlər. Daha sonra milli ixtisas dərəcə strukturu ixtisas qazanmış tələbəyə onun nailiyyətlərinin yerli, milli və beynəlxalq səviyyədə tanınmasına kömək edir.

Milli və Avropa ixtisas dərəcə strukturu ilə birgə fəaliyyət göstərən müxtəlif səffaflyq alətləri vacib rol oynayır. Şəffaflıq alətlərinin əsas rolu ondan ibarətdir ki, onlar aşağıda göstərilənlərə yardım edir:

> fərdin nailiyyətləri haqda informasiyanı detalları ilə qeydə alır və ötürür (məs. Diploma Əlavə, Sertifikata Əlavə və s.)

> ixtisasların yerini və rolunu tərcümə və izah edir (məs. Avropa İnformasiya Mərkəzləri Şəbəkəsi və Milli Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzi)

> təhsil şəhadətnamələrini dəyərləndirən və qiymətləndirənləri müsbət təcrübə ilə təmin edir (məs. Lissabon Tanınma Konvensiyası);

> əsas informasiya mənbəyi kimi çıxış edərək əlavə informasiyanın haradan əldə olunduğunu göstərir (məs. Avropa İnformasiya Mərkəzləri Şəbəkəsi və Milli Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzi)

> kreditlərdən istifadə etməklə proqramların qiymətləndirilməsi və təsvir edilməsini, təlim nəticələrinin müqayisə edilməsini yaxşılaşdırır (məs. AKTS);

> istənilən yerdə təlimin qeydə alınması və tanınmasına kömək edir (məs. Mobilpass).

Bu alətlər sadalanan rollarda çıxış etməklə tələbənin imkanlarını artırır. Onlar həmçinin tələbə ilə çox vaxt mürəkkəb və bəzən isə tələbələrə qarşı sərt olan təhsil sistemi arasında vasitəçi rolunu oynayır.

Yeni tərzli milli ixtisas dərəcə strukturları ötürülməsi nəzərdə tutulan informasiyanı sadələşdirməklə mövcud şəffaflığı daha da artırmağa imkan verir. Diplom əlavələrinin əhəmiyyəti artacaq, çünki onlar milli və Avropa ixtisas dərəcə strukturunda ixtisasların dəqiq yerini müəyyənləşdirəcəkdir. Onlar milli və beynəlxalq səviyyədə anlaşılacaq təhsil nəticələri, səviyyə və ixtisas deskriptorları əlaqələndiriləndə daha təsirli ola biləcəklər. Bu mənada, milli təhsil sistemini təsvir edən Diplom Əlavələri çox böyük əhəmiyyətə malikdir: o, milli təhsil sistemini bir ixtisas dərəcə strukturuna baxımından təsvir edir. Eynilə, təhsil modulları, bölümlər və proqramlar nəticələr baxımından təsvir olunduqda beynəlxalq AKTS paketi daha şəffaf olacaqdır.

Diplom verilməsi onları verən orqanlardan əlavə indidən Diplom Əlavələrinin “milli ixtisas dərəcə sistemində “ olan ixtisasları əhatə etməsinə tələb edir (Diplom Əlavəsi 8-ci bənd). Bu informasiya təhsil sənədlərini qiymətləndirənlərə yardım etmək məqsədilə hazırlanıb. Məlum olduğu kimi, milli ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması ixtisasların yerləşdirilməsi üçün daha geniş şərait yaradır. Bundan başqa sertifikatlaşma prosesindən sonra milli ixtisas dərəcə strukturunun Avropa strukturuna, xüsusilə Bolonya mərhələləri ilə qarşılıqlı əlaqələndirilməsi məqsəduyğun olar. Bu informasiyanın diploma daxil edilməsi sertifikatlaşma prosesinin tamamlanmasını təsdiq edən bir sübut rolunu oynaya bilər.

İxtisas dərəcə strukturunun təsvir edilməsinə eyni dil və ümumi yanaşmadan istifadə edilməsi mobilliyi, şəffaflığı və tanınmanı artırmağa kömək edir. Mövcud şəffaflıq alətləri və ixtisas strukturları bir-birinə qarşılıqlı təsir edən bu proseslərdən

başlayır. Bu, 3-4 Dekabr Riqada keçirilmiş “Avropa Ali Təhsil Sahəsində ali ixtisas dərəcələrinin və kredit göstəricilərinin tanınma sisteminin təkmilləşdirilməsi” seminarında da etiraf edilmişdir.³⁴

Bu seminar tanınma, şəffaflıq və təhsil strukturları arasında mövcud olan bir çox güclü əlaqələri araşdırdı. İxtisasların beynəlxalq səviyyədə tanınması şəffaflığa əsaslanır. Sadəcə müqayisə edilə bilən olduğunu təsdiq etmək əvəzinə ixtisasların təmsil etdiyi təlim nəticələrinin hamı tərəfindən anlaşılmasını təmin edən ixtisas dərəcə strukturları Avropa Ali Təhsil Sahəsi ixtisaslarının əhəmiyyətini xeyli artırırsız olacaq.

Tələbələrin beynəlxalq mobilliyi onların əvvəl aldığı təlimin və ixtisasın tanınmasından asılıdır.

İxtisaslar və təhsil mərhələləri arasında yerini dəyişən tələbələr daha mükəmməl proqramlara qatılmaq üçün tanınmanın olmasına ehtiyacları var. O zaman tələbə inanar ki, xarici ölkədə aldığı təhsil onun öz ölkəsində istədiyi ixtisası qazanmasına yardım edəcək. Birdən çox ölkənin verdiyi birgə ali ixtisas dərəcəsinin yaradılması və tanınmasında ixtisas dərəcə strukturlarının xüsusi rolu olacaq. Beynəlxalq tanınmanın təkmilləşdirilməsi məşğulluq sahəsinə yeni ixtisaslar qazanmaq, təhsilin müəyyən hissəsindən azad olunmaq baxımından da öz töhfəsini verəcək.

Aydındır ki, ixtisas dərəcə strukturu mövcud tanınma alətlərinə və praktikasına böyük təsir göstərəcək. İxtisas dərəcə strukturları tərəfindən tanınmanın faydasını aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar. Təhsil strukturları :

> ixtisasların şəffaflığını artırır, təhsil haqqında sənədlərin qiymətləndirilməsini və onlarla bağlı qərarlar verilməsini (ali təhsil müəssisələri və digər maraqlı tərəflər üçün) asanlaşdırar;

³⁴ Rıqa konfransının hesabatının tam mətnini və tövsiyələrini bu saytdan əldə edə bilərsiniz: <http://www.bologna-bergen2005.no/>

- > təhsil sistemləri arasında beynəlxalq səviyyədə tanınma və anlaşılma üçün ümumi dil/metodoloji yanaşma rolunu oynaya bilər;
- > müxtəlif ölkələrin əvvəllər görülmüş təlimin və həyat boyu təlimin tanınmasına yardım edir;
- > ümumi oriyentirlərdən istifadə etməklə tədris proqramlarının təsvir olunmasını və onların anlaşılmasını asanlaşdırır;
- > Avropa İnformasiya Mərkəzləri Şəbəkəsi (ENİC) və Milli Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzi (NARİC) şəbəkəsinin üzərinə düşən işi azaldır;
- > təlim nəticələrinə və pillələrinə əsaslanan Avropa Kredit Köçürmə və Toplama sistemini daha effektiv edir;
- > ali təhsil müəssisələrinə və ali təhsil sənədlərini qiymətləndirənlərə formal prosedurlarla müşayiət olunan ölçü meyarlarından (qəbul etmə kriteriyaları, təhsilin müddəti, ixtisasların adları, keçilmiş dərs saatları/illəri) uzaqlaşib təlim nəticələrinə fikir vermək imkanı yaradır.

4.5 Nəticələr və tövsiyələr

Milli ixtisas dərəcə strukturunun geniş əhatəli Avropa ixtisas dərəcə strukturu ilə uyğunluğunu təsdiq edən kriteriyalar təklif olunur. Həmçinin, üzv dövlətlərə sertifikatlaşma prosesinin şəffaflığını təmin edən prosedurlar paketi də təklif olunur. Qeyd olunur ki, üzv dövlətlər sertifikatlaşma prosesini 2010-cu ilə qədər başa çatdırmalıdır. Həmin tarixdə Avropa Ali Təhsil Sahəsinin yaradılması planlaşdırılıb.

Tövsiyələr:

Milli ixtisas dərəcə strukturunun Avropa Ali Təhsil Sahəsi strukturu ilə uyğunluğunu təsdiq etmək üçün aşağıdakı kriteriyalar təklif olunur:

> *Milli ixtisas dərəcə strukturu və onun yaradılması üçün məsuliyyət daşıyan orqan/orqanlar təhsil nazirliyi tərəfindən yaradılmalıdır*

> *Milli ixtisas dərəcə strukturunun ixtisasları ilə Avropa strukturunun mərhələ deskriptorları arasında aydın, birbaşa əlaqə olmalıdır*

> *Milli ixtisas dərəcə strukturları və onların ixtisasları aydın bir tərzdə təlim nəticələrinə əsaslanmalı və ixtisaslar Avropa Kredit Köçürmə sistemi və ya onunla uyğun olan başqa bir sistemlə əlaqələndirilməlidir*

> *İxtisasların milli ixtisas dərəcə strukturuna daxil edilmə proseduru şəffaf olmalıdır*

> *Ali təhsildə milli keyfiyyət təminatı sistemi milli ixtisas dərəcə strukturuna aid edilir və o, Berlin bəyannaməsi ilə yanaşı Bolonya Prosesi daxilində təhsil nazirləri tərəfindən sonralar qəbil olunmuş hər hansı bir başqa sənədə uyğun olmalıdır*

> *Milli ixtisas dərəcə strukturu və onun Avropa strukturu ilə hər hansı bir şəkildə əlaqələndirilmiş olması Diplom Əlavələrində göstərilməlidir*

> *Milli ixtisas dərəcə strukturunun ölkə daxilindəki vahidlərinin vəzifələri aydınlaşdırılıb nəşr olunmalıdır. Təklif olunur ki, hər bir ölkə öz ixtisas dərəcə strukturunun Avropa strukturu ilə uyğunluğunu özü təsdiq etməli və sertifikatlaşma prosesinin detalları nəşr olunmalıdır*

Uyğunlaşmanın təsdiq edilməsi üçün aşağıdakı prosedurlar təklif olunur:

> *Səlahiyyətli orqan/orqanlar milli ixtisas dərəcə strukturunun Avropa strukturu ilə uyğunluğunu təsdiq etməlidir*

> *Sertifikatlaşma prosesinə Bolonya prosesinə qoşulmuş ölkənin keyfiyyət təminatı agentliklərinin razılığının bildirilməsi də daxil olmalıdır*

> *Sertifikatlaşma prosesində beynəlxalq ekspertlər də iştirak etməlidir*

> *Sertifikatlaşma və bunun təsdiq edilməsi hər bir kriteriya üzrə aparılmalı və nəticələr nəşr olunmalıdır*

> *Avropa İnformasiya Mərkəzləri Şəbəkəsi və Milli Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzi şəbəkələrinin sertifikatlaşma prosesini tamamladığını bəyan edən ölkələrin siyahısını tərtib etməlidir*

> *Sertifikatlaşma prosesinin tamamlandığı ixtisas dərəcə strukturunun Avropa strukturu ilə əlaqəli olduğu diplom əlavələrində göstərilməlidir.*

İxtisas dərəcə strukturunu Avropa Ali Təhsil Sahəsinin reallaşmasının əsas elementi hesab olunur. Buna görə də təklif olunur ki, bu prosesə qoşulan ölkələr sertifikatlaşma prosesini 2010-cu ilə qədər tamamlasınlar.

Milli təhsil sistemi daxilində ixtisas dərəcə strukturunu yaratmaq, yaxud ixtisasların təsvirinə detallar əlavə edərək onları aydınlıq gətirməklə ixtisas dərəcə strukturunu yeniləmək vacibdir. İxtisasların Avropa strukturunun mərhələlərinə necə uyğunlaşdığı göstərilməlidir.

Bütün ixtisaslar müvafiq keyfiyyət təminatı sistemləri tərəfindən yoxlanmalıdır.

İxtisasları təsvir etmək üçün hamı tərəfindən istifadə olunan ümumi dil və vahid yanaşmanın yaradılması və istifadə edilməsi mobilliyi, şəffaflığı və tanınmanı artıracaq.

5.1 Mövzu – Həyat boyu təlim perspektivləri

Bolonya Bəyənməsində həyat boyu təlimə toxunulduğu üçün Təhsil Nazirləri 2001-ci ildə Praqada görüşərək həyat boyu təlim məsələsi ətraflı müzakirə edərək onu bəyannaməyə daxil etdilər. Orada deyilir:

Həyat boyu təlim Avropa Ali Təhsil Sahəsinin vacib elementidir. Elmə dayanan cəmiyyət və iqtisadiyyat üzərində qurulmuş gələcək Avropada həyat boyu təlim strategiyaları rəqabətə dözmək, yeni texnologiyalardan istifadə etmək və sosial birlik, bərabər imkanlar yaratmaq və həyatın keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün zəruridir.

2003-cü ildə Berlində keçirilən növbəti görüşdə qəbul edilmiş bəyənədə həyat boyu təlimin vacibliyi bir daha vurğulandı:

Nazirlər həyat boyu təlimin reallığa çevrilməsində ali təhsilin vacib rolunu qeyd edirlər. Onlar öz milli siyasətlərini bu məqsədin həyata keçirilməsi ilə əlaqələndirmək üçün tədbirlər görürlər. Nazirlərin hamısı əvvəl alınmış təlimin tanınması da daxil olmaqla ali təhsil səviyyəsində həyat boyu təlim imkanlarını artırmaqda maraqlıdır. Daha sonra Nazirlər Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturunu yaradanlara müraciət edərək müxtəlif çevik təlim yollarını, imkanlarını və texnikasını ora daxil etməyə və AKTS kreditlərindən müvafiq qaydada istifadə etməyə çağırılar. Onlar bütün vətəndaşlar üçün istək və qabiliyyətlərinə uyğun ali təhsil sisteminə aparan və ya onun daxilində olan həyat boyu təlim yolları ilə getmək imkanını genişləndirməyin vacibliyini vurğulayırlar.

İki bəyənədə göstərilmiş həyat boyu təlim konsepsiyası Nazirlərin belə bir fikrini təsdiq etdi ki, təlim fəaliyyətlərini müəyyənləşdirərkən həyat boyu təlim də ora daxil edilməlidir və bu işdə ali təhsil çox böyük rol oynayır. Belə düşünmək Avropa İttifaqı daxilində əlaqələrin möhkəmləndirilməsi məqsədi ilə üst-üstə düşür.

5 Ali Təhsil və Digər təhsil Sahələrinin Strukturları

Avropa İttifaqının strukturuna baxdıqda qeyd etmək lazımdır ki, Bolonya prosesinə qatılan ölkələrdən 15-i Avropa İttifaqının üzvü deyil. Bolonya prosesinə 40 ölkə qatılıb ki, ondan yalnız 25 Avropa İttifaqının üzvüdür. Daha sonra qeyd olunur ki, Avropa Mədəniyyət Konvensiyasına üzv olan daha 5 ölkə Bolonya prosesinə qoşulmaq üçün müraciət etmişdir. Bergendə keçirilən görüşdə nazirlər bu ölkələrin qəbul olunması məsələsinə baxacaq.

1990-cı illərin ortalarında Avropa İttifaqı daxilində fasiləsiz həyat boyu təlim konsepsiyası canlanmağa başladı. İlk dəfə bu məsələ 1970-ci illərdə müzakirəyə çıxarılmış və Avropa İttifaqı 1996-cı ili Avropada Həyat Boyu təlim ili adlandırmışdı. Avropa İttifaqının Müqaviləsində peşə təhsili və təlimi üçün ayrıca hüquqi bazanın olmasına baxmayaraq, həmin mərhələdə peşə təhsili və təlimi ilə təhsilin tərkib hissələri arasında fərqlər aydın deyildi. Ümumi təhsillə peşə təhsili proqramları bir-birinə daha çox inteqrasiya etdirilirdi və ümumi təhsillə peşə təhsili getdikcə bir-birinə daha çox yaxınlaşırdı. Bundan başqa, iqtisadiyyat sektorunda, məs. informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahəsində bəzi qabiliyyətlərin öyrədilməsi kimi yanaşmalar ortaya çıxmağa başladı. Avropa İttifaqının həyat boyu təlimə verdiyi tərif məktəbəqədər yaşdan başlayıb təqaüddən sonrakı yaşa qədər təhsilin formal, qeyri formal və qeyri-rəsmi formalarını əhatə edir. Həyat boyu təlim harada və necə öyrədilməsindən asılı olmayaraq bilik, bacarıq və qabiliyyətləri təkmilləşdirən bütün həyat fəaliyyətlərini əhatə edir. Bu işə təlim və təhsilin müxtəlif pillələri arasında və onların öz daxilində müəyyənləşdirilmiş sərhədləri sual altına alır. Bu, eyni zamanda bilik və bacarıqların yaradılması, çatdırılması və qiymətləndirilməsinin əsas prinsiplərini, təlim müəssisələrinin, öyrətmə və öyrənmə prosesinin mahiyyətini və təlimin necə dəyərləndirildiyini də sual altına qoyurdu. Həyat boyu təlim

konsepsiyası dəqiq olaraq o deməkdir ki, təlimin nəticələri cəmiyyətin bütün səviyyələrində rəsmi qaydada tanınır və qəbul olunur. Bu, o deməkdir ki, ixtisasların mahiyyəti haqda bir də düşünməyə ehtiyac yaranır. İxtisaslar və onlarla bağlı təlim nəticələri haqqında təsəvvürlərimizi genişləndirməyə ehtiyacımız olduğu üçün bu işi mümkün qədər dəqiq etmək lazımdır və bu da ali təhsil ixtisasına sahib olmağa əlavəs dəyər gətirir.

Həyat boyu təlimə diqqətin artması sistematik olaraq islahatların keçirilməsinə səbəb oldu. Bu, əsasən tələbələrin ehtiyaclarının dəyişməsi və profillərini dəyişdirmək istəməsi ilə bağlı idi. Bu, həmçinin, ümumi təhsil və peşə təhsili və təlimi arasında, ali təhsil və peşə təhsili arasında aralıq sektorun yaranmasına gətirib çıxardı. Nəticədə qeyri formal şəraitdə keçirilmiş təlimin nəticələri tanınmağa başladı və bu təlimin kimlər tərəfindən və necə qiymətləndirilməsi və sənədlər verilməklə təsdiq edilməsi ilə bağlı yeni çətinliklər ortaya çıxdı. Eyni zamanda tələbəyə yardım etmək mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac yarandı. Buraya təlim imkanları haqqında informasiyanın təmin olunması, tələbələrə düzgün seçim etməyə kömək etmək və onları istiqamətləndirmək daxil idi. 1990-cı illərin sonunda Avropa Şurasına üzv dövlətlər həyat boyu təlim prinsiplərini yaratmaq zərurətini anlayaraq, bunu reallaşdırmaq üçün lazımı islahatlar həyata keçirməyə başladılar.

Bu hesabat həyat boyu təlimin perspektivlərinin əsasında hazırlanıb. Milli ixtisas dərəcə strukturu ölkə daxilində həyat boyu təlimə həvəsləndirmədə aparıcı rol oynayır. Həqiqətən də, milli ixtisas dərəcə strukturu və onun kredit toplama və köçürmə sistemi ilə əlaqəsinin təlim nəticələrinə dayanan yanaşmaya keçid, qeyri formal və qeyri-rəsmi təlim formalarının tanınması kimi bu işlə bağlı olan cəhətləri həyat boyu təlimi dəstəkləyir. Beynəlxalq araşdırmalar göstərir ki, bunlar bir çox ölkələrin həyat boyu təlimi dəstəkləməsinin vacib elementləridir. Avropa Ali Təhsil

Sahəsində bütün ixtisas dərəcə strukturlarını bir araya gətirməklə bu qurumların hamısı Avropa əsaslarında bir yerə toplanır və ölkələrin təhsil sistemlərinin bir-biri ilə əlaqələndirilməsinə imkan yaranır.

.2“Təhsil və təlim 2010” çərçivəsində irəli sürülən təşəbbüslər (Lissabon Strategiyası)

Avropa İttifaqı Dövlət və Hökumət başçıları 2000-ci il Lissabon görüşünün nəticələrində qarşıya belə bir strateji mədsəq qoydular ki, Avropa İttifaqının iqtisadiyyatı bütün dünyada elmi biliyə əsaslanan ən rəqabətli və dinamik, davamlı inkişaf etməklə daha çox və daha yaxşı iş yerləri yaratmağa, daha sıx sosial birliyə nail olmağa qadir olan bir iqtisadiyyat olmalıdır. Bu məqsədə nail olmanın əsas faktoru təhsil və təlim hesab olunur. Belə mütərəqqi iqtisadiyyat və ictimai quruluşu yaratmaq, inkişaf etdirmək və ondan faydalanmaq, dünya səviyyəli işçi olmaq üçün Avropa İttifaqının vətəndaşları davamlı şəkildə öz sahələrinə aid bilik, bacarıq və vərdişlər əldə etməli və onları daim yeniləməlidirlər. Bu strategiyanın bir hissəsi kimi Avropa İttifaqı öz təlim və təhsil sistemini 2010-cu ilədək dünya səviyyəsinə qaldırmağı qarşısına məqsəd qoyub və bütün vətəndaşların həyatları boyu yeni və təkmilləşdirilmiş təlim imkanlarından istifadə edə bilməsi vəzifəsini öz üzərinə götürmüşdür.

Lissabonda qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün təlim və təhsil siyasəti sahəsində əməkdaşlığı gücləndirmək lazımdır. Avropa Şurasının (Stokholm 2001) xahişi ilə təhsil və təlim sisteminin gələcək məqsədləri müəyyən edilmiş, yerinə yetirilməsi Lissabon strategiyasının həyata keçirilməsi yolunda böyük bir addım olacaq iş proqramı tərtib olunub razılaşdırılmışdır. Avropa Şurasının Mart 2002-də Barselonada keçirilən toplantısı bu məqsədlərdən danışarkən qeyd etmişdir ki, təhsil Avropanın “ictimai modelinin” əsaslarından biridir və Avropa təhsil sistemi

2010-cu ilə qədər dünya səviyyəli bir sistem olmalıdır. Məqsədlərin müəyyən olunması prosesinin vacib tərkib hissəsi hər bir ölkənin və bütövlükdə Avropanın 2010-cu ilə qədər yerinə yetiriləsi hədəflərə doğru tərəqqisinin göstəricilərini müəyyənləşdirmək və ən yüksək səviyyə göstəricilərinin nədən ibarət olduğunu təyin etməkdir.

Avropa Təhsil Nazirlərinin Şurası və Avropa Komissiyası 2004-cü ilin Fevral ayında Birgə Aralıq Hesabat qəbul etdilər; “Təhsil və təlim 2010” iş proqramının həyata keçirilməsində əldə olunan nailiyyətləri nəzərdən keçirdi və gələcək işlər üçün bəzi prioritet sahələrini müəyyən etdi. Hesabat ixtisasların tanınması üçün ümumi oriyentir kimi istifadə olunacaq Avropa ixtisas dərəcə strukturunu yaratmağa çağırdı. Daha sonra hesabatda göstərildi ki, Avropa ölkələrində struktur və təşkilati müxtəlifliyi nəzərə alaraq ixtisasların təsvir olunmasında səviyyə göstəricisi kimi təhsil proqramları vasitəsilə təlim müddətində əldə olunan bilik və bacarıqlara əsaslanmaq lazımdır. Hesabatda qeyd olunur ki, bu cür Avropa strukturu milli strukturlar əsasında yaradılmalıdır. Milli strukturların özləri isə həm ali təhsili, həm də peşə təhsili və təlimini əhatə etməli və öz aralarında əlaqələndirilməlidirlər. Lissabon strategiyasına nisbətən Bolonya prosesinin elementlərinin daha geniş olması səbəbindən Bolonya prosesi Avropa İttifaqına daxil olmayan ölkələri də əhatə edir. Bu iki proses arasında bir çox paralellər var. Bundan başqa Lissabon strategiyası özünün həyata keçirilməsində Bolonya prosesinin qurumlarından istifadə edir. Lissabon strategiyasının Avropa İttifaqının təhsil və təlim sistemini 2010-cu ilə qədər dünyanın ən yaxşı təhsil sisteminə çevirmək məqsədi ilə Bolonya prosesinin bütün üzv ölkələr üçün bunu etmək məqsədilə üst-üstə düşür. Artıq Bolonya prosesi çərçivəsində geniş islahatlar həyata keçirilib. Keyfiyyət təminatı ilə bağlı təşəbbüslər, şəffaflığın

yaradılması, beynəlxalq sənədlərin qəbul edilməsi məqsədilə yaradılmış qurumlar, milli ixtisas dərəcə strukturlarının yaradılması artıq başa çatdırılıb və indi isə geniş əhatəli Avropa ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması prosesi gedir. Bu, Bolonya prosesinə daxil olan ölkələrdə Avropa əmək bazarını genişləndirməyə çox yardımçı olacaq. Bolonya prosesinin Lissabon strategiyasının Avropa İttifaqından daha geniş bir ərazidə həyata keçirilməsi üçün əsas vasitə olması ilə razılaşmamaq da olar.

.3Kopenhagen Prosesi daxilində təşəbbüslər

Təhsil Şurası Avropa İttifaqında 12 Noyabr 2003-cü ildə siyasi səviyyədə “Peşə təhsili və təlimi sahəsində Avropa əməkdaşlığının genişləndirilməsi” adlı Qətnamə qəbul etdi. Bunun ardınca 29-30 dekabr 2003-cü ildə Nazirlərin qeyri-rəsmi görüşündə qəbul edilmiş Qətnamədəki əməkdaşlığı genişləndirmək prinsipləri və prioritetlərini dəstəkləyən Kopenhagen Bəyannamə qəbul olundu. Bu Bəyannamə 31 ölkənin və Sosial Əməkdaşların qarşısında

səviyyə göstəriciləri, ümumi sertifikatlaşma prinsipləri yaratmaq, peşə təhsili və təlimi sahəsində kredit köçürmə sisteminin tətbiqi də daxil olmaqla ümumi tədbirlər həyata keçirmək, müxtəlif səviyyələr və ölkələr arasında ixtisasların və bacarıqların şəffaflığına, müqayisə edilməsinə, köçürülməsinə və tanınmasına necə təsir etdiyini araşdırmağa prioritet kimi baxmaq öhdəçiliyini qoyur. Buna cavab olaraq, 2002-ci ilin Noyabr ayında peşə təlimi və təhsilində kredit köçürmə məsələsinə dair texniki işçi qrupu yaradıldı. Bu qrupa peşə təhsili və təlimi üçün ümumi səviyyə göstəricilərinə dair təkliflər hazırlamaq tapşırıldı. Qrup səviyyə göstəriciləri ilə bağlı aşağıdakı əhəmiyyətli konsepsiyaları irəli sürdü:

> şaquli qaydada düzülmüş və hər biri 3 pillədən ibarət səkkiz təhsil pilləsi. Pillələrin daxilindəki səviyyələr ixtisasın səviyyə

göstəricisi ilə nə dərəcədə uyğun olmasını qiymətləndirərkən pragmatik “tam uyğunlaşma” yanaşmasını tətbiq etmək aləti kimi yaradılmışdır;

- > üfəqi qaydada isə hazırda üzərində işlənən çoxsaylı peşə profilləri və iş prosesləri ilə əlaqədar olan bilik, bacarıq və vərdişlər deskriptorunun bənzəri yerləşdiriləcək;
- > mövcud ixtisaslarla bağlı ümumi deskriptorlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, təhsil pillələri göstəriciləri peşə təhsili və təliminin geniş izahıdır. Bura bir çox insanların ali təhsil haqda peşə perspektivi baxımından ifadə olunmuş anlayışları da daxildir. Kopenhagen prosesinin əsaslı surətdə tənqidi təhlili 2004-cü ilin payızında aparıldı və 2004-cü ilin Dekabr ayında üzv ölkələrin Nazirlərinin Maastrix görüşünə qədər başa çatdırıldı. Təhlil nəticəsində hazırlanan hesabatda milli təhsil və peşə təlimi sistemlərində Lissabon məqsədlərinə doğru aparan nailiyyətlər, təlim və təhsil sahəsindəki yeniliklər və Avropa əmək bazarı üçün yeni qabiliyyətlər yaratmaq işində əldə olunan nailiyyətlər qeyd olunub. Maastrixdəki görüşdə Nazirlər bu tərəqqini qeyd edən bəyannamə qəbul etdilər və növbəti iki il üçün prioritet sahələrini müəyyən etdilər. Bunlardan biri səffaflığa və qarşılıqlı inama əsaslanan açıq və çevik Avropa ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması idi. Bununla yanaşı, Nazirlər Peşə Təhsili və Təlimi üçün Avropa Kredit Köçürmə Sistemini yaratmağı və tətbiq etməyi də prioritet sahə elan etdilər.

5.4 Avropa İttifaqı üçün Avropa ixtisas dərəcə strukturuna doğru

Avropa Şurası və Avropa Komissiyasının “Təhsil və Təlim 2010” Birgə Aralıq Hesabatındakı ixtisasların tanınması üçün ümumi oriyentir rolu oynayan Avropa ixtisas dərəcə strukturunu yaratmaq çağırışı yuxarıda qeyd olunmuşdu.

Bundan başqa 2004-cü il Mart ayında İrlandiyanın Prezidentliyi ilə keçirilən “ Ali təhsillə peşə təhsili və təliminin ümumi mövzuları konfransında tövsiyə olundu ki, Avropa ixtisas dərəcə strukturu ali təhsil ixtisasları ilə peşə təhsilinin ümumi pillə göstəricilərini bir-biri ilə əlaqələndirmək məqsədilə “Təhsil və təlim 2010” iş proqramı çərçivəsində inkişaf etdirilməlidir.

Avropa ali ixtisas dərəcə hazırda yaradılmaqdadır.

Birgə Aralıq Hesabatın mandatına uyğun olaraq 2004-cü ilin Noyabr ayında Avropa Komissiyası Avropa İxtisas Dərəcə Strukturuna dair Ekspertlər qrupu yaratdı. Bu qrup aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirmək məqsədilə öz işini Bolonya Prosesinin ali təhsil sahəsində və Kopenhagen Prosesinin peşə təhsili və təlimi sahəsində əldə etdiyi nəticələr üzərində qurulmalı və mövcud milli, Avropa və beynəlxalq ixtisas dərəcə strukturlarını nəzərə almalı idi:

- > Avropa ixtisas dərəcə strukturunun konseptual bünövrəsini aydınlaşdırmaq;
- > Avropa ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması ilə bağlı Avropa Komissiyasına məlumat toplamaq və təhlil etməkdə kömək etmək;
- > Avropa ixtisas dərəcə strukturunun əsas komponentlərini müəyyənləşdirmək , xüsusilə də ümumi səviyyə göstəriciləri, təlim nəticələri, ümumi prinsiplər və yardımçı vasitələrin funksiyalarını və onlar arasında əlaqəni müəyyən etmək;
- > Komissiyaya 2005-ci il Aprelin ortalarına qədər Avropada bütün aidiyyətli maraqlı tərəflərin müraciət edəcəyi Avropa Təhsil Strukturunun layihəsini hazırlamağa yardım etmək;
- > Avropa Komissiyasına Avropa ixtisas dərəcə strukturuna dair 2005-ci ildə keçiriləcək məsləhətləşmələrin planlaşdırılmasında və keçirilməsində yardım etmək.

Avropa Komissiyasına Avropa ixtisas dərəcə strukturunu yaratmaqda yardım etmək məqsədilə yaradılmış bu ekspert qrupu

çox faydalı bir qurum hesab olunur. Hesab olunur ki, bu məruzədə əks olunan hərtərəfli və dərin razılaşma Avropa Komissiyasının Avropa ixtisas dərəcə strukturu üçün hazırladığı təkliflərə yanaşmada da öz ifadəsini tapacaq. Hazırkı hesabat bu təkliflərə dəyərli və vacib töhfə verəcək və Avropa Komissiyasının təklifləri üçün bir model rolunu oynayacaq.

Avropa Komissiyası bu sahədə işini davam etdirdiyi müddətdə bu qarşılıqlı yardımın davam etməsi vacibdir. Avropa Komissiyasının ilkin hesabatının Nazirlərin Bergendə keçiriləcək görüşündə təqdim olunacağı gözlənilir. Avropa Komissiyasının planı 2007-ci ildə Avropa Təhsil Strukturu yaradılmazdan əvvəl geniş məsləhətləşmələr keçirməkdən ibarətdir.

5.5 Nəticə

Bu məruzəni hazırlayarkən işçi qrupu Avropadakı geniş həyat boyu təlim qurumlarını (ali təhsil də onun ayrılmaz tərkib hissəsi olmaqla) nəzərə almışdır. Buraya, həmçinin Lissabon prosesi çərçivəsində və onun gələcək məqsədləri ilə bağlı yaradılan qurumlar, eləcə də Avropada peşə təhsili və təlimi sahəsində əməkdaşlığın artırılmasına dair Kopenhagen prosesi çərçivəsində yaradılan qurumlar daxildir. Gündəmdə olan məsələlərin dəyişməsi Bolonya prosesində baş verən dəyişikliklərlə əlaqədar olub milli ixtisas dərəcə strukturlarının və geniş əhatəli Avropa təhsil strukturunun yaradılmasında öz əksini tapır. Qeyri –formal və qeyri-rəsmi təlim fəaliyyətinin tanınması nəticəsində yaranan ixtisasların milli təhsil strukturuna daxil edilməsi də gündəlikdə dəyişikliyə səbəb olmuşdur. Bundan başqa təlim və təhsilin müxtəlif pillələri daxilində və onların arasındakı sərhədləri şübhə altına alan diqqətin təlim müəssisələri və sistemlərindən daha çox fərdi tələbəyə yönəldilməsi yanaşması da bu məsələdə öz rolunu oynayır.

Bu hesabat Avropa Ali Təhsil Sahəsində ixtisas dərəcə strukturunun təkmilləşdirilməsi məsələsinə həsr olunub. Hesabat

bu fikir üzərində qurulub ki, ixtisaslar ilk növbədə ölkələrin daxili işidir və milli ixtisas dərəcə strukturuna uyğunlaşdırılmalıdır, bu milli ixtisas dərəcə strukturları Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu vasitəsilə bir-bir ilə əlaqələndirilə bilər.

İşçi Qrupu və onun Bolonya Prosesinin Nəzarət Qrupu tərəfindən işə cəlb olunmuş ekspertləri Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu ilə bağlı bir sıra təkliflər və tövsiyələr, eləcə də milli ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması üçün müsbət təcrübəyə dair məsləhətlər verir.

Tövsiyə olunur ki:

> Avropa Ali Təhsil Sahəsi ixtisas dərəcə strukturu son dərəcədə ümumi, üç əsas mərhələdən ibarət olan, birinci mərhələ daxilində və ya onunla əlaqələndirilmiş qısa mərhələ ilə bağlı əlavə müddəaları olan geniş əhatəli bir struktur olmalıdır;

> İxtisas dərəcə strukturuna ümumi ixtisas deskriptoru formasında olan və oriyentir kimi istifadə olunacaq mərhələ deskriptorları daxil edilməlidir. *Təklif olunur ki:*

>Dublin deskriptorlarının Avropa Ali Təhsil Sahəsi ixtisas dərəcə strukturunun mərhələ deskriptorları kimi qəbul olunsun. Onlar hər bir Bolonya mərhələsinin sonunda ixtisaslarla bağlı əldə olunacaq nailiyyətlərin və bacarıqların ümumi ifadəsidir.

> ixtisas dərəcə strukturlarının yaradılması və təkmilləşdirilməsinin məsuliyyəti Bolonya Nəzarət Qrupunun və Avropa Ali Təhsil Sahəsinin inkişafı məqsədilə təhsil nazirləri tərəfindən yaradılan hər hansı bir icraçı strukturun üzərinə düşür.

6. Nəticələr

> prosesə qoşulan ölkələr sertifikatlaşma prosesini 2010-cu ilə qədər tamamlamalıdır.

Təklif olunur ki:

hər bir təhsil mərhələsinin tamamlanması ilə əlaqəli AKTS (Avropa Kredit Köçürmə Sistemi) kreditlərinin miqdarını göstərən təlimata əsasən:

> qısa mərhələ ixtisasları bir qayda olaraq təxminən 120 AKTS krediti daxildir/təmsil olunur;

> 1-ci mərhələ ixtisaslarına təxminən 180-240 AKTS krediti daxildir/təmsil olunur;

> 2-ci mərhələ ixtisaslarına təxminən 90-120 AKTS krediti daxildir/təmsil olunur və 2-ci mərhələ səviyyəsində minimal kredit 60 kredit olmalıdır;

> 3-cü mərhələ ixtisaslarının kreditlərinin olması vacib deyil.

Milli ixtisas dərəcə strukturunun Avropa Ali Təhsil Sahəsi strukturu ilə uyğunluğunu təsdiq etmək üçün təklif olunan *kriteriyalar* aşağıdakılardır:

> Milli ixtisas dərəcə strukturu və onun yaradılması üçün məsuliyyət daşıyan orqan/orqanlar təhsil nazirliyi tərəfindən yaradılmalıdır

> Milli ixtisas dərəcə strukturunun ixtisasları ilə Avropa strukturunun mərhələ deskriptorları arasında aydın birbaşa əlaqə olmalıdır

> Milli ixtisas dərəcə strukturları və onların ixtisasları aydın bir tərzdə təlim nəticələrinə əsaslanmalı və ixtisaslar Avropa Kredit Köçürmə sistemi və ya onunla uyğun olan başqa bir sistemlə əlaqələndirilməlidir

> İxtisasların milli ixtisas dərəcə strukturuna daxil edilmə proseduru şəffaf olmalıdır

> Ali təhsil də milli keyfiyyət təminatı sistemi milli ixtisas dərəcə strukturuna aid edilir və o, Berlin bəyannaməsi ilə yanaşı Bolonya Prosesi daxilində təhsil nazirləri tərəfindən sonralar qəbil olunmuş hər hansı bir başqa sənədə uyğun olmalıdır

- > Milli ixtisas dərəcə strukturu və onun Avropa strukturu ilə hər hansı bir şəkildə əlaqələndirilmiş olması Diplom Əlavələrində göstərməlidir
 - > Milli ixtisas dərəcə strukturunun ölkə daxilindəki vahidlərinin vəzifələri aydınlaşdırılıb nəşr olunmalıdır.
 - > təklif olunur ki, hər bir ölkə öz təhsil strukturunun Avropa strukturu ilə uyğunluğunu özü təsdiq etməli və sertifikatlaşma prosesinin detalları nəşr olunmalıdır. Uyğunlaşmanın təsdiq edilməsi üçün aşağıdakı *prosedurlar* təklif olunur:
 - > Səlahiyyətli orqan/orqanlar milli ixtisas dərəcə strukturunun Avropa strukturu ilə uyğunluğunu təsdiq etməlidir
 - > Sertifikatlaşma prosesinə Bolonya prosesinə qoşulmuş ölkənin keyfiyyət təminatı agentliklərinin razılaşdığına bildirilməsi də daxil olmalıdır
 - > Sertifikatlaşma prosesində beynəlxalq ekspertlər də iştirak etməlidir
 - > Sertifikatlaşma və bunun təsdiq edilməsi hər bir kriteriya üzrə aparılmalı və nəticələr nəşr olunmalıdır
 - > Avropa İnformasiya Mərkəzləri Şəbəkəsi və Milli Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzi şəbəkələrini sertifikatlaşma prosesini tamamladığını bəyan edən ölkələrin siyahısını tərtib etməlidir

 - > Sertifikatlaşma prosesinin tamamlandığı ixtisas dərəcə strukturunun Avropa strukturu ilə əlaqəli olduğunu bildirmək üçün diplom əlavələrində göstərməlidir
 - > milli strukturlar qeyri-formal və qeyri-rəsmi təlim növlərini tanınmasını inteqrasiya etdirən təhsil şəhadətnamələri yaratmalıdırlar.
- Yeni və səmərəli ixtisas dərəcə strukturunun yaradılmasına yardım edən **müsbət təcrübəyə aid məsləhətlər** bunlardır:

> ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması və ona yenidən baxılması o zaman effektiv olur ki, ali təhsil daxilində ondan kənarında bütün maraqlı tərəflər bu işə cəlb olunsun. İxtisas dərəcə strukturları təbii ki, peşə təhsili və orta məktəbdən sonrakı təlim növlərilə əlaqədardır. Belə olduğu üçün ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması milli bir təşəbbüs hesab olunur. Bu, həmçinin ali təhsil sahəsini ondan kənarında olan təhsil sahələri ilə əlaqələndirməyə və onları ixtisas dərəcə strukturuna daxil etməyə imkan verir.

> ixtisas dərəcə strukturlarının açıq şəkildə ifadə olunmuş və milli səviyyədə razılaşdırılmış məqsədləri olmalıdır. İxtisas dərəcə strukturu təhsil mərhələlərinin və / və ya pillələrinin, eləcə də ixtisasların göstəricilərinin/deskriptorlarının ora daxil edilməsindən faydalanır. İxtisas dərəcə strukturlarının kredit toplama və köçürmə sistemlərilə birbaşa əlaqələndirilməsi onlar üçün faydalıdır

> İxtisas dərəcə strukturları akademik standartlarla, milli və beynəlxalq keyfiyyət təminatı sistemləri ilə, ümummilliyet ixtisasların ünvanı və səviyyəsi haqda ictimaiyyətin anlayışının olması ilə sıx əlaqəlidir. İctimaiyyətin akademik standartlara etimad göstərməsi müxtəlif ali təhsil ixtisaslarının və dərəcələrinin təmsil etdiyi nailiyyətlərin cəmiyyət tərəfindən anlaşılmasını tələb edir.

1. İşçi qrupu və ekspertlər
2. Səlahiyyətlər
3. Avropada Ali ixtisas təhsil strukturlarına dair Bolonya Seminarı, 27-28 Mart 2003-cü il, Kopenhagen Danimarka: Tövsiyələr
4. Avropada bəzi milli ixtisas dərəcə strukturları
5. Dublin Deskriptorları ("mərhələ dəyişiklikləri)
6. Təhsil strukturlarına dair Bolonya Konfransı, Kopenhagen 13-14 yanvar 2005.

Baş Məruzəçinin Hesabatı

8. Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturu

Əlavələr

Əlavə 1

İşçi Qrupu və ekspertlər

Avropa Ali Təhsil Sahəsinin İxtisas Dərəcə Strukturuna dair İşçi Qrupunun Səlahiyyətləri

Ali Təhsil Nazirlərinin 19 Sentyabr 2003-cü ildə Berlində keçirilən Konfransında

Nazirlər üzv dövlətləri “işin həcmi, səviyyəsi, təlim prosesinin nəticələrini, ixtisas və profilləri təsvir edən və bir-birinə uyğun olan ixtisas dərəcə strukturları yaratmağa çağırırdı. Onlar eyni zamanda Avropa ixtisas dərəcə strukturlarını təkmilləşdirməyə də qərarlıdılar. Bu cür strukturlar daxilində ixtisaslar üçün fərqli təlim nəticələri müəyyənləşdirilməlidir. Müxtəlif fərdi, akademik ehtiyacları , eləcə də əmək bazarının tələblərini ödəmək üçün birinci və ikinci mərhələ ixtisasları daxilində fərqli istiqamətlər və müxtəlif profillər olmalıdır. Lissabon Tanınma Konvensiyasında göstəriləndiyi kimi birinci mərhələ ixtisasları ikinci mərhələ proqramlarına yol açır. İkinci mərhələnin tamamlanması isə üçüncü doktorantura mərhələsinə başlamaq hüququ verir. Nazirlər Nəzarət qrupuna qısa təhsil mərhələsinin Avropa ixtisas dərəcə strukturunun birinci mərhələsi ilə əlaqələndirməyin mümkün olub olmadığını və əgər mümkünə, bunun necə ediləcəyini araşdırmağı tapşırırdı.”

Həyat boyu təlim məsələsində isə Nazirlər “Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması üzərində çalışanları geniş sayda çevik təlim üsulları, imkanları və metodlarını buraya daxil etməyə və AKTS kreditlərindən müvafiq qaydada istifadə etməyə çağırırdı.”

AVROPADA İXTİSAS DƏRƏCƏ STRUKTURLARINA DAİR BOLONYA SEMİNARI

27-28 Mart 2003
Kopenhagen Danimarka

TÖVSIYƏLƏR

27-28 Mart 2003-cü ildə Danimarka hökumətinin Kopenhagendə təşkil etdiyi Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturu konfransının iştirakçıları tövsiyə edir ki:

1. 2003-cü ilin Sentyabr ayında Berlində görüşmüş Nazirlər ali təhsil sahəsinə cavabdeh olan səlahiyyətli dövlət orqanlarını təhsil sistemlərində Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturuna uyğun olan milli ixtisas dərəcə strukturları yaratmaqda dəstək olsunlar.
2. Nazirlər Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunun yaradılması işinə başlamalıdır. Milli ixtisas dərəcə strukturları tarixi və milli kontekst nəzərə alınmaqla bu ixtisas dərəcə strukturuna uyğunlaşdırılacaq.
3. Hər bir səviyyədə təhsil strukturuna daxil edilmiş ixtisaslar işin həcmi, səviyyə , təlim nəticələri və profillər baxımından təsvir olunmalıdır. Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturu ixtisasların təsviri milli təhsil sistemlərində olduğu kimi konkret terminlərlə (məs. Bakalavr ixtisasları və ya Magistr ixtisasları) deyil, ümumi terminlərdən (məs. birinci və ya ikinci mərhələ ixtisasları kimi) istifadə etməklə verməlidir.

Əlavə 2

4. Ali ixtisas dərəcə strukturları ixtisasları ali təhsilin məqsədləri və vəzifələri baxımından, xüsusilə də ali təhsilin dörd əsas məqsədi baxımından təsvir etməlidirlər:

- (İ) əmək bazarına hazırlıq;

(II) demokratik cəmiyyətdə fəal vətəndaş mövqeyi tutmağa hazırlamaq;

(III) fərdi inkişaf;

(IV) dərin və müasir biliklər bazası yaratmaq.

5. Milli ixtisas dərəcə strukturlarının bütün pillələrdə mümkün olduğu qədər bütün ixtisasları əhatə etməli olduğu halda Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu isə əsas diqqəti ali təhsil ixtisaslarına və ali təhsilə yol açan ixtisasların üzərində cəmləməlidir. Mümkün olarsa, Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturuna birinci dərəcə ixtisaslarından aşağı ixtisasları da daxil etmək olar.

6. İxtisas dərəcə strukturları haqqında qaydalar içərisində təhsil müəssisəsinə öz tədris proqramlarını hazırlamaq üçüm yetərinə sərbəstlik də verilir. Milli ixtisas dərəcə strukturları, eləcə də Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturu elə qurulmalıdır ki, ali təhsil müəssisələrinə tədris proqramı yaratmaqda və tədris proqramını qurmaqda yardım etsinlər. İxtisas dərəcə strukturları təhsil müəssisələrinə fənlərarası tədris proqramından istifadə etməyə kömək etməlidir.

7. Keyfiyyət təminatı orqanları ali təhsil müəssisəsinə/proqramını qiymətləndirərkən təhsil strukturunun məqsədlərini nəzərə almalı və həmin müəssisə/proqramın sözü gedən ölkənin və Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturunun məqsədlərinə nə dərəcədə uyğun olduğunu təyin etməlidir. Bu, qiymətləndirmə prosesinin əsas elementidir. Ali təhsil müəssisələri daxilə keyfiyyət təminatı prosesində milli ixtisas dərəcə strukturları da nəzərə alınmalıdır. İxtisas dərəcə strukturları da öz növbəsində keyfiyyətlə bağlı məqsədlərini elə təyin etməlidirlər ki, bu məqsədlər keyfiyyətin qiymətləndiriləsi prosesinə aidiyyətli olsun.

8. Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturu həmin ərazidə ixtisasların tanınmasını əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşdırmalı olsa da, ixtisasların tanınması yenə də Avropa

Şurası/UNESCO Tanınma Konvensiyasının müddəalarına uyğun olmalıdır. Bu səbəbdən Nazirlərin 2003-cü ilin Sentyabr ayında Berlində keçirilmiş görüşündə Bolonya Prosesinə üzv olan bütün dövlətlər bu Konvensiyanı mümkün qədər tez ratifikasiya etməyə dəvət olundu.

9. Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturu daxilində ali təhsilin əsas maraqlı tərəfləri Avropa Ali Təhsil Sahəsinin dair strukturuna aid müzakirələrdə iştirak etməyə və bu strukturun ixtisasların tanınması prosesini necə sadələşdirəcəyi haqqında fikirlərini bildirmək üçün dəvət olunmalıdır. Başqa strukturların təcrübəsinin nəzərə alınması milli ixtisas dərəcə strukturları üçün faydalı ola bilər. Diplom Əlavələri və AKTS kreditləri kimi şəffaflıq alətlərinə verilən informasiyanın Avropa Ali Təhsil Sahəsinin strukturu ilə əlaqələndirildiyindən əmin olmaq məqsədilə bir daha yenidən baxılmalıdır.

11. İstər milli ixtisas dərəcə strukturu səviyyəsində , istərsə Avropa Ali Təhsil Sahəsi səviyyəsində ixtisas dərəcə strukturlarının birgə dərəcələrin verilməsini və tələbənin öz ölkəsindəki təhsil müəssisəsində topladığı kreditlərlə başqa ölkədəki uyğun proqramlardan topladığı kreditlərin müəyyən formada birləşdirilməsini təmin edən müddəaları olmalıdır.

12. Həm milli ixtisas dərəcə strukturu, həm də Avropa Ali Təhsil Sahəsi strukturu şəffaflığı artırmağa və Avropada ali təhsilin təkmilləşdirilməsinə yardım etməlidir.

Əlavə 3

1-ci mərhələdən (məs. Bakalavr) 2-ci mərhələyə (m.s. Magistr) və doktoranturaya:

müvafiq Dublin deskriptorları arasında fərqlər/”növbəti addım” fərqləri³⁵.

³⁵ Bax: www.jointquality.org

[1-ci mərhələ daxilində “qısa mərhələ” ixtisasları da daxil olmaqla]

Dublin deskriptorları hər bir Bolonya mərhələsini tamamlandıqda əldə olunan səciyyəvi bilik və bacarıqların ümumi ifadəsidir. Onlar normativ xarakter daşıyır; onlar nə həddən artıq yüklü, nə də minimum tələblər deyil; oxşar və ya eyni tələblər oradan çıxarıla və ya əlavə edilə bilər.

Deskriptorlar bir ixtisasın tam mahiyyətini göstərmək niyyəti daşıyır.

Deskriptorlar bir fənni təsvir etməyib, akademik professional və peşə sahələri ilə məhdudlaşmır. Dəqiq hansı fənlərin tədris olunduğu Deskriptorların ümumi mətnindən anlaşılır. Mümkün olan bütün hallarda deskriptorlar bu sahədə çalışan alimlər/müəllimlər tərəfindən hazırlanıb nəşr olunmuş başqa nəticələr/bacarıqların təsviri ilə qarşılıqlı şəkildə müqayisə edilməlidir.

İlk Qeydlər

Yadıma oxuduğum universitetin³⁸ buraxdığı tələbə qəzeti düşdü. Orada uzun illər əvvəl elmi nəşrlərə tipik təşəkkür və etiraz məktublarını xatırladan, amma yerli dialektə çevrilən yazılar dərc olunurdu. Qəzətdə tez-tez rast gəlinən cümlədə “Smitin göstərdiyi yardım və Counsun müzakirələrə verdiyi dəyərli töhfə sayəsində...” deyilirdisə, bu cümlə yerli dialektə belə çevrilirdi: “İşi görən Smidir, Couns isə mənə onun nə barədə olduğunu başa saldı.” Mən Counsun rolunu oynamağa çalışmayacağam, lakin əsas məsələləri aydınlaşdırmaq və rəylərin üst-üstə düşməyəcəyi məqamları müəyyən etmək üçün analitik yanaşma tətbiq etməyə cəhd edəcəyəm. Mən, həmçinin dünyanın 14 ölkəsindən 140 yaxın iştirakçını bir yerdə toplayan bu konfransdakı məruzə və müzakirələrin qısa xülasəsini vermək niyyətində də deyiləm. Hər halda konfransın özü tövsiyələr paketi

³⁸³⁸ Oslo universitetinin *Universitas* tələbə qəzeti

təqdim edəcək. Konfransa gəlməyən adamlar onun hesabatından burada olanların hamısı barədə məlumat ala bilməyəcəklər. Bununla belə, ümid edirik ki, hesabat konfransda iştirak etməyənlərə onun gəldiyi əsas nəticələr barəsində elə məlumat verəcək ki, həmin adamlar konfransın əsas məsələləri barədə geniş məlumat əldə edəcək və ilkin sənədləri araşdırmağa başlayacaqlar. Kim bilir, bəlkə də onlar iştirak etmədiklərinə görə peşman olacaqlar³⁹.

Nə üçün biz buradayıq

Müasir dünyadakı bir çox şeylər kimi bu iş də konfransla başladı. Təxminən iki il bundan qabaq, 2003-cü ilin Mart ayının 27-28 Bolonya prosesinin əksər iştirakçıları Avropada ixtisas dərəcə strukturları konfransında iştirak etmək üçün Kopenhagenə topladılar. Əlbəttə ki, ixtisas dərəcə strukturları konsepsiyası ilk dəfə bu konfransda yaranmamışdı⁴⁰. Stefan Adamsın konfrans üçün hazırladığı gözəl hazırlıq hesabatında göstərdiyi kimi ixtisas dərəcə strukturları Danimarka, İrlandiya və Böyük Britaniya kimi ölkələrdə artıq fəaliyyət göstərir. Sonuncuda iki ixtisas dərəcə strukturu var: biri Şotlandiyanın, digəri isə İngiltərə, Uels və Şimali İrlandiya üçün. Əksər iştirakçılar Kopenhagen konfransında ixtisas dərəcə strukturu ilə ilk dəfə tanış oldular və bundan sonra bir çox şeylər hərəkətə gəldi. O, həmçinin əksər iştirakçıları inandıрмаğa çalışırdı ki, ixtisas dərəcə strukturu

³⁹³⁹ İki redaksiya formasının olması mümkündür. Hazırkı hesabat məruzəçinin özünün seçdiyi ABŞ standartlarına uyğundur. Əlbət ki, bu hər kəsin şəxsi seçimidir və ingilis dilinin istənilən başqa variantı da seçilə bilərdi. Sitalar orijinalda olan yazı qaydaları ilə verilib. Və bir də xüsusi adların tərcümədə verilməsi ixtisas adlarının tərcüməsindən heç də asan olmadığı üçün onları öz dillərində yazıldığı kimi vermişik.

⁴⁰⁴⁰ Bu hesabatda “ixtisas dərəcə strukturları” termini işlənəcək. Bəzi konfrans iştirakçıları “ali təhsil strukturu” terminini istifadə etməyə üstünlük verdiklərini bildirmişlər. Hesabatın müəllifi də daxil olmaqla əksəriyyət hesab edir ki, bu iki termin arasında fərq yoxdur və daha qısa variantına üstünlük verir.

faydalı konsepsiyadır, çünki konfrans ili ərzində Almaniya, Macarıstan və Finlandiya kimi ölkələr öz milli ixtisas dərəcə strukturlarını qurmağa başlamışlar. Avropa ali təhsili sahəsində QF- ixtisas dərəcə strukturu kimi yeni bir ixtisar yarandı. İxtisas dərəcə strukturu QF bir qayda olaraq QA-yəni keyfiyyət təminatı ilə eyniləşdirilir və hesab olunurdu ki, onların heç birinin izahata ehtiyacı yoxdur. İkinci olaraq ilk Kopenhagen konfransı Avropa Ali Təhsil Sahəsində işləri hərəkətə gətirdi. Konfransda səslənən fikirlər Bolonya Nəzarət Qrupu tərəfindən də dəstəkləndi və Berlin görüşündə Nazirlər tərəfindən aşağıdakı bəyannamənin qəbul olunmasına səbəb oldu:

Ali Təhsil Nazirlərinin 19 Sentyabr 2003-cü ildə Berlində keçirilən Konfransında

Nazirlər üzv dövlətləri “işin həcmi, səviyyəsi, təlim prosesinin nəticələrini, ixtisas və profilləri təsvir edən və bir-birinə uyğun olan İxtisas dərəcə strukturları yaratmağa çağırırdı. Onlar eyni zamanda Avropa ali təhsil strukturlarını təkmilləşdirməyə də qərarlıdırlar. Bu cür strukturlar daxilində ixtisaslar üçün fərqli təlim nəticələri müəyyənləşdirilməlidir. Müxtəlif fərdi, akademik ehtiyacları , eləcə də əmək bazarının tələblərini ödəmək üçün birinci və ikinci mərhələ ixtisasları daxilində fərqli istiqamətlər və müxtəlif profillər olmalıdır. Lissabon Tanınma Konvensiyasında göstəriləndiyi kimi birinci mərhələ ixtisasları ikinci mərhələ proqramlarına yol açır. İkinci mərhələnin tamamlanması isə üçüncü doktorantura mərhələsinə başlamaq hüququ verir. Nazirlər Nəzarət qrupuna qısa təhsil mərhələsinin Avropa təhsil strukturunun birinci mərhələsi ilə əlaqələndirməyin mümkün olub olmadığını və əgər mümkünsə, bunun necə ediləcəyini araşdırmağı tapşırırdı.”

Həyat boyu təlim məsələsində isə Nazirlər “Avropa Ali Təhsil Sahəsinin İxtisas dərəcə strukturunun yaradılması üzərində

çalışanları geniş sayda çevik təlim üsulları, imkanları və metodlarını buraya daxil etməyə və AKTS kreditlərindən müvafiq qaydada istifadə etməyə çağırırdı.”

Başqa sözlə, Nazirlər iki fərqli lakin bir-biri ilə əlaqəli öhdəçilik götürdülər: Avropa Ali Təhsil Sahəsi üçün geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunu yaratmaq və hər bir ölkənin özünün ixtisas dərəcə strukturunu yaratmaq.

İxtisas dərəcə strukturunu müzakirə etmək üçün bizim yenidən Kopenhagen konfransına toplaşmağımızın səbəbi həmin öhdəçiliyin birincisidir. Danimarkanın Elm və Texnologiya Naziri Helq Sanderin adından çıxış edən Rene Bugge Bertramsen açılış mərasimindəki çıxışı zamanı bizə xatırlatdı ki, bu konfrans 2003-cü ilin Berlin konfransında verilmiş vədləri yerinə yetirir. Bolonya prosesinə daha çox əhəmiyyət verilməsinə doğru böyük bir addım olan bu konfransda Danimarkalı Nazirin sözləri ilə desək, “Danimarka ixtisas dərəcə strukturlarının təcrübə və nəzəriyyəsinin inkişaf etdirilməsi üçün böyük işlər görməyə söz verdi.”

Hazırkı konfrans və Mogens Berqin rəhbərliyi ilə hazırlanan hesabatla Danimarka nazirinin öz həmkarlarına verdiyi vədləri yerinə yetirir.

Nazirlərin istəklərinin ən sadıq şərhçisi və icraçısı olan Bolonya Nəzarət Qrupu ixtisas dərəcə strukturları üçün təkliflər hazırlamaq məqsədi ilə işçi qrupu yaratmışdır. Qrupa Danimarkanın Elm və Texnologiya Nazirliyinin nümayəndəsi Mogens Berq rəhbərlik edirdi və o, bu hesabatı konfransın əsas sənədi kimi təqdim edir. Hesabat bizə məsələni dərinlikləri ilə anladır.

“Birinci Kopenhagen konfransının” fundamental vacibliyini qeyd edərkən onu da vurğulamaq lazımdır ki, ixtisas dərəcə strukturlarının yaradılması Bolonya prosesinə tamamilə uyğundur və onun bəzi fəaliyyət xətlərinin həyata keçirilməsinə töhfə verir.

O, həmçinin 2003-cü il mart konfransından əvvəl və sonra baş tutan bir neçə digər Bolonya Seminarlarının nəticələrinə əsaslanır. Bunlara daxildir:

> 2001 və 2003-cü illərdə bakalavr və magistratura dərəcələri barədə Finlandiya hökuməti tərəfindən təşkil edilən iki Helsinki seminarı;

> Avropa Şurası və Portuqaliya hökuməti tərəfindən 2002-ci ildə Lissabonda təşkil edilmiş və Bolonya prosesində tanınma məsələlərinə həsr olunmuş seminar;

> Avropa Universitetləri Assosiasiyası və İsveç hökuməti tərəfindən 2002-ci ildə Sürixdə *Avropa Kredit Köçürmə Sistemi – İnstitutların üzləşdiyi çətinliklər* mövzusunda seminar;

> Çexiya hökuməti tərəfindən 2003-cü ildə Praqada *Həyat Boyu Təlim kontekstində Kredit Sistemləri və Tanınma mövzusunda seminar*;

> İsveç hökuməti tərəfindən 2002 və 2004-cü illərdə Stokholmda birgə elmi dərəcələr mövzusunda iki seminar,

həmçinin İtaliya Hökuməti tərəfindən 2003-cü ildə Mantovada keçirilən inteqrasiya etdirilmiş proqramlar mövzusunda seminar;

> 2004-cü ildə Edinburqda təşkil edilmiş təlim nəticələri mövzusunda seminar;

> “*Bakalavr dərəcəsi: Bu nədir?* “ mövzusunda 2004-cü ilin noyabrında Sankt-Peterburqda təşkil edilmiş seminar;

> Təhsil dərəcələri və müddətlərinin Tanınma Sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair Latviya hökuməti və Avropa Şurası tərəfindən 2004-cü ildə Riqada təşkil edilən seminar;

> Ali təhsil və elmi tədqiqat üçün ictimai məsuliyyət mövzusunda Avropa Şurası tərəfindən 2004-cü ildə Strasburqda təşkil edilmiş seminar.

Öz milli ixtisas dərəcə strukturunu yaratmış və yaratmaqda olan ölkələrlə yanaşı bir sıra konfransların və Təhsildə Keyfiyyət təminatına dair Birgə Təşəbbüs və Təkmilləşdirmə layihəsi də daxil olmaqla edilmiş təşəbbüslərin bu işə verdikləri töhfəni xüsusi qeyd etmək olduqca vacibdir.

İxtisas Dərəcə Strukturlar haqqında və İxtisas Dərəcə Strukturu

Milli ixtisas dərəcə strukturuna istinad etmədən Avropa Ali Təhsil Sahəsi ixtisaslarının geniş əhatəli strukturunu müzakirə etmək o qədər də asan deyil və bu məsələyə diqqət yetirmək faydalı olardı. Adətən milli ixtisas dərəcə strukturları real fəaliyyət göstərir və onlara milli təhsil sistemi “sahiblik” edir. Bu ixtisas dərəcə strukturları tələbələrin hansı ixtisasları qazanacaqlarını və sistem daxilindəki müxtəlif ixtisaslar arasında necə hərəkət edəcəklərini müəyyənləşdirir. Mən burada qəsdən “inkışaf “sözü əvəzinə “hərəkət” sözünü işlədirəm, çünki inkışaf yalnız yuxarıya doğru olur. İxtisas dərəcə strukturu daxilində tələbələr eyni pillədən, hətta həmin pillədən aşağı və ya yuxarıda duran başqa bir ixtisası da qazanmaqla öz bacarıqlarını artırma bilirlər.

İşçi Qrupu ali təhsildə milli ixtisas dərəcə strukturlarının aşağıdakı tərifini verir:

Milli ixtisas dərəcə strukturu beynəlxalq səviyyədə anlaşılan və bütün ixtisasların və digər ali təhsil nailiyyətlərinin təsvir edən, bir-biri ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqəli olan ali təhsil ixtisasları arasında əlaqəni milli səviyyədə və ya təhsil sistemi səviyyəsində müəyyən edən yeganə təsviridir⁴¹.

⁴¹ Təhsil Strukturlarına dair Bolonya İşçi Qrupu: *Avropa Ali Təhsil Sahəsinin Təhsil Strukturuna dair Hesabat* (Dekabr 2004), Fəsil 2.1., səh.14. Bu hesabatda məruzənin abzasları nömrələnmiş “seminar versiyasına” istinad ediləcək. Abzasların nömrələnmədiyi versiya da nəşr olunub.

Buna görə də milli ixtisas dərəcə strukturu təhsil sistemindəki ixtisasları və onlar arasındakı əlaqələnməni təsvir edir. İşçi Qrupunun hesabatında qeyd edildiyi, eləcə də “İlk Kopenhagen Konfransında” xatırlandığı kimi ixtisas dərəcə strukturları aşağıdakıları nəzərə alacaq:

- > Bacarıqlar da daxil olmaqla təlim nəticələri
- > Təhsil pilləsi

- > İşin həcmi və kreditlər

- > Profil

- > Keyfiyyət və keyfiyyət təminatı

Çox tələbələr üçün Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli strukturu milli ixtisas dərəcə strukturuna nisbətən daha az işlək görünə bilər, lakin o, milli ixtisas dərəcə strukturundan az əhəmiyyətli deyil.

Bu, Mogens Bergin İşçi Qrupu hesabatında təsvir etdiyi iki mərhələli tikintinin ikinci mərhələsidir. Bu, yalnız bir sistem daxilində müxtəlif ixtisaslar arasında deyil, həmçinin müxtəlif sistemlər arasında hərəkəti təmin edəcək bir ixtisas dərəcə strukturudur⁴². Bolonya prosesi katibliyinin rəhbəri Per Nyubergin plenar müzakirələrdə qeyd etdiyi kimi, tələbələr milli təhsil sistemindən Avropa təhsil sisteminə deyil, milli ixtisas dərəcə sistemləri arasında hərəkət edəcək. Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu dünyanın qalan hissəsi üçün “Bolonya strukturunun simasıdır”. Təəssüf ki, bu aspekt ümumən Bolonya prosesində olduğu kimi konfransda da inkişaf

⁴² İxtisasların və təhsil strukturlarının tanınması haqqında əlavə məlumat üçün Latviya hökuməti və Avropa Şurası tərəfindən Riqada 3-4 Dekabrda keçirilmiş Təhsil dərəcələri və təhsil müddətinin tanınmasına dair Bolonya seminarının Stefan Adams tərəfindən hazırlanmış hesabatını göstərilən ünvanndan əldə edə bilərsiniz : <http://www.aic.lv/riqaseminar/>.

etdirilmədi. Bu məqamda İşçi Qrupu tərəfindən Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturuna verilən tərifi xatırlatmaq yerinə düşərdi:

*Geniş əhatəli ixtisas dərəcələri strukturunu Avropa Milli ixtisas dərəcə strukturları və onlara daxil olan ixtisaslar arasındakı münasibətləri şəffaf edir. O, milli ixtisas dərəcə strukturlarının uyğunlaşdırılması mexanizmdir*⁴³.

AATS-nin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunu gələcəkdə onun daxilində yeni tərzdə ixtisas dərəcə strukturunu yaratmaq üçün geniş əhatəli bir struktur təmin edir⁴⁴. Əlbəttə, kreditlərə istinad etməyən və yalnız təhsil illərinin sayını göstərən, təlim nəticələrini tam açıqlamayan və universitetdən diplom almaq üçün 5 il sərbəst təlimə həsr etməklə cəmi 10 il təhsil almağı tələb edən milli ixtisas dərəcə strukturunu təsəvvür etmək mümkündür.

Lakin belə təhsil strukturunu Avropa təhsil strukturundan tamamilə uzaqdır və “Bolonya Ailəsinə” qəbul edilə bilməz. Yuxarıda göstərilənə nisbətən daha az eybəcər olan, təlim nəticələrini daha aydın izah edən, işin həcmi kreditlərlə yox təhsil illərinin sayı ilə göstərən və təhsilin birinci mərhələsi üçün 5 il tələb edən təhsil strukturları da var. Bu yaxınlara qədər bu model Avropada üstünlük təşkil edən ixtisas dərəcə strukturunu idi, əgər bunu ümumiyyətlə “ixtisas dərəcə strukturunu” adlandırmaq olarsa. Lakin bu model də əvvəlki abzasda xatırladığımız eybəcər model kimi “Bolonya siyasətinə” qoşula bilməz.

İşçi qrupu qeyd edir ki, Avropa ixtisas dərəcə strukturunu normativ olmaqdan daha çox təsvir edən xarakterə malikdir. O, ölkələri, daha doğrusu təhsil sistemlərini müəyyən bir modeli tətbiq etməyə məcbur etmir.

⁴³⁴³ Yenə də orada., fəsil 2.1., səh.14.s

⁴⁴⁴⁴ Görünür ki, bu vaxta qədər dərc olunan mövcud “yeni tərzdə” ixtisas dərəcə strukturunu geniş əhatəli strukturun nəticəsi olaraq dəyişdirilməyəcək.

Lakin Yurgen Kohlerin plenar müzakirələrdə dediyi kimi, ixtisas dərəcə strukturu normalardan tamamilə məhrum ola bilməz. Geniş əhatəli Avropa ixtisas dərəcə strukturu savadlı müşahidəçinin 40 milli ixtisas dərəcə strukturunun hamısına aid olan ümumi cəhətləri görə biləcəyi təhsil strukturunun sxemini verir. Müəyyən mənada o, Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş planını verir, lakin Nina Arnholdun maraqlı tərəflərin debatında Avropa Universitetləri Assosiasiyası adından etdiyi çıxışında dediyi kimi bu plan daxilində müəyyən müxtəliflik məqbul hesab olunur. Bura həmçinin ixtisasların, səviyələrin və təlim nəticələrinin təsvir olunmasında ümumi vasitələrdən, texnika və metodologiyalardan istifadə olunması da aiddir.

Bu səbəbdən də AATS-nin (Avropa Ali Təhsil Sahəsi) ixtisas dərəcə strukturu nazirlərə nə etmələri haqda dəqiq heç bir göstəriş verməsə də, nələri etməmək haqda çox şey söyləyir. Müxtəliflik Avropanın əsas güclü tərəflərindən biridir və AATS-nin ən vacib vəzifələrindən biri bu müxtəliflikdən istifadə etməkdir.

İşçi qruplarından birinin verdiyi belə bir tövsiyəni yadda saxlamaq yaxşı olardı ki, ixtisas dərəcə strukturlarının hansı səviyyədə olmasından asılı olmayaraq öz məqsədlərini yerinə yetirə bilmələri üçün onlar mümkün qədər sadə olmalıdırlar.

İXTİSAS DƏRƏCƏ STRUKTURLARI NƏ ÜÇÜNDÜR?

Bir çoxlarının ağılında yaranacaq digər bir sual isə “bütün bu canfəşanlıq nədən ötrüdür?” sualı olacaq. Bu sual çox zaman akademik dildə ifadə olunacaq. Ola bilsin çox zaman belə güman ediləcək ki, ixtisas dərəcə strukturları elmdən çox bürokratiya baxımından çox şey öyrədəcək. Hər halda, akademiklər öz fənləri üçün ən yaxşı tələblərin nədən ibarət olduğunu bilirlər.

Bu, şübhəsiz doğrudur, amma akademiklər həm də bilirlər ki, əlaqələndirilmiş strukturundan istifadə etməklə biliklər təhlil olunsa və izahı verilsə elmin dəyəri əhəmiyyətli dərəcədə yüksələr. İxtisas dərəcə strukturu ali təhsil ixtisasının nə demək olduğunu təhlil etməyə, təqdim etməyə və anlamağa kömək edir. Bu, çox vacibdir, çünki o diqqətin prosedurdan məzmununa yönəldilməsinə kömək edir. Bu struktur müəyyən müddət davam edən hərəkəti dəstəkləyir və çox qiymətli bir vasitə ilə təmin edir. Əlbəttə ki, ixtisas dərəcə strukturları inkişafın məntiqi nəticəsidir. Bunlardan biri nəinki təhsildə iştirakın kəskin şəkildə artmasına, həmçinin ali təhsilin əsas məqsədinin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olan kütləvi təhsildir. Digəri isə elmin sürətli inkişafı və bunun nəticəsində elmi biliklərin tez bir zamanda köhnəlməsidir. Əgər ali təhsil yarandığı gündən bəri insanın həyatda bir dəfə keçdiyi mərhələ idisə, bunun belə olması artıq keçmişdə qaldı. Digər inkişaf nümunələri kimi qloballaşma, AATS-nin çox yaradıcı olması və təhsilin xarakteri və funksiyaları haqqında dəqiqliyə olan ehtiyacın artırmasını göstərmək olar.

İxtisas dərəcə strukturları insanlar üçün müxtəlif yollarla və müxtəlif yaşlarda ixtisas əldə etməyi çox asan edən vasitələr yaradır. Bəzən isə iş və təhsil növbələşəndə öyrənənlər qazananlara, qazananlar isə öyrənənlərə çevrilirlər. 2003 ilin iyununda Praqada keçirilən Həyat boyu təlim kontekstində ali təhsilin tanınması və kredit sistemi adlı Bolonya seminarına istinad edərək ixtisas dərəcə strukturları aidiyyətli strukturlara

rəhbərlik edə biləcək təlimin müxtəlif yollarını nəzərə alan vasitələri təqdim etdi. Ali təhsilin sosial birliyə nail olması üçün necə qazanılmasından asılı olmayaraq ixtisasların tanınması vacibdir. Seamus Puirselin plenar çıxışında ifadə etdiyi kimi, bizim işimiz giriş qapılarını mühafizə etmək yox, təhsilini bitirən zaman insanların nə bildiklərini yoxlamaqdır.

Nəticə etibarlı ilə ixtisas dərəcə strukturları ali təhsilin məqsədlərini ifadə edən və sistemləşdirən, və ya ən azı ondan faydalanan fərdlərə istədiklərini vermək üçün lazım olan bir strukturdur. Onlar Avropa Ali Təhsil Sahəsinin strukturunun əsas hissəsi olmalıdırlar, amma ali təhsil struktur daxilində tək fəaliyyət göstərmir. İşçi qruplarının da bizə xatırlatdıqları kimi⁴⁵ uğurlu ixtisas dərəcə strukturu ali təhsilin dörd əsas məqsədini əhatə etməli və fəaliyyətində ona kömək göstərməlidirlər.

- İş dünyasına hazırlıq
- Demokratik cəmiyyətdə fəal vətəndaş mövqeyi tutmaq
- Fərdi inkişaf
- Müasir və dərin biliyin verilməsi və inkişaf etdirilməsi

Rene Bugge Bertramsen öz mülahizəsində Danimarka Nazirinin adından ixtisas dərəcə strukturlarının tələbələrin iş hazırlıqlarında (ali təhsil dünyası ilə iş dünyası arasındakı körpünün) nə dərəcədə vacib olduğunu xüsusilə qeyd etdi. Rene Bugge Bertramsenin haqlı olaraq vurğuladığı kimi, təhsil proqramı sadəcə olaraq akademik fənlər toplusundan ibarət olmalı deyil, əksinə verdiyi təhsilə və proqram üçün razılaşdırılmış məqsədlərə uyğun əlaqələndirilmiş bir proqram olmalıdır. Planlama prosesi fənlərin təfsilatına başlamazdan öncə proqramın məqsədinin müəyyən olunması ilə başlamalıdır. Danimarkanın Baş Nazirinin dediyi kimi, əgər məzunlar ali təhsili bitirdikdən sonra nəyi bacardıqlarını bilməsələr, özlərini işəgötürənlərə

⁴⁵Yenə də orada, fəsil 1.2,

təqdim edən zaman bəzi problemlərlə üzləşə bilərlər. O, həmçinin ali təhsilin digər mühüm məqsədlərini də qeyd etdi.

Bolonya Nəzarət Qrupunun sədri German Dondelinger açılış nitqində məşğulluq tərəfindən başqa, ali təhsilin şəxsi inkişaf və sosial meyarlar kimi aspektlərinə də yetərincə diqqət vermək gərəkdir. Bastian Baumann Avropa Tələbə Məlumat Bürosu adından çıxış edərkən qeyd etdi ki, təhsil strukturlarının sadəcə məşğulluq baxımından deyil, həmçinin daha sıx sosial birliyə nail olmaq baxımından xüsusi rolu var. Daha sonra bu fikir Avropa Ali Təhsil İnstitutları Assosiasiyasının maraqlı tərəfləri adından danışan Roland Vermees tərəfindən də təsdiqləndi. Roland Vermees həm də qeyd etdi ki, məqsəd açıq Avropa Ali Təhsil Sahəsi yaratmaqdır.

Danimarkanın Avropa Milli İnformasiya Mərkəzi və Milli Akademik Tanınma İnformasiya Mərkəzinin maraqlı tərəflərindən olan Helle Otte bu təşkilatlar adından çıxış edərək qeyd etdi ki, artıq tanınmaya ehtiyacı olan yeni şeylər yaranıb və onlar öz diqqətini əmək bazarının idarə olunmayan sahəsinin daha böyük bir hissəsinə yönəldiblər.

Bu vəziyyətdə diqqət mərkəzinin prosedurlara deyil nəticə üzərində cəmləşməsi daha vacibdir. Helle Ottenin də bizə xatırlatdığı kimi bu məsələ həm Avropa Birliyində həm də Avropa Şurası/UNESCO Təhsilin Tanınması Konvensiyasına daxil edilib. Bu Konvensiyada göstərilir ki, ixtisası tanıyacaq ölkənin öz ixtisasları ilə təklif olunan ixtisaslar arasında əhəmiyyətli fərqlər olmadığı təqdirdə həmin ixtisas tanınmalıdır. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Avropa Ali Təhsil Sahəsinin daxilində fəaliyyət göstərən ixtisas dərəcə I strukturlarının təhsilin tanınmasında böyük köməyi ola biləcəyinə baxmayaraq, təhsilin tanınması avtomatik olaraq baş verməyəcək. Yəqin ki, kimlərsə yenə də ixtisaslarının ixtisas dərəcə strukturuna uyğun gəldiyini sübut etməli olacaq.

MİLLİ İXTİSAS DƏRƏCƏ STRUKTURLARI:

İlk Kopenhagen Konfransında qeyd edildiyi kimi, bütün təhsil sistemlərinin ixtisas dərəcə strukturları var. Əks halda onlar nə fəaliyyət göstərə, nə də ən azından öz tələbələrinin nailiyyətlərini təsdiq edə bilərdilər. Lakin bir çox təhsil sistemləri öz quruluşları haqda dəqiq məlumat verməmiş, verdiyi məlumat da sadəcə aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

> ixtisas dərəcə strukturlarının ixtisaslar arası əlaqələr də daxil olmaqla, əlaqələndirilmiş sistemdə deyil ayrı-ayrılıqda təsvir edilirdi;

> bir ixtisasdan digərinə keçməyi eyni səviyyəli ixtisaslar arasında yerdəyişmə nəzərə alınmadan sadəcə aşağı səviyyədən yuxarı səviyyəyə qalxmaq kimi başa düşülürdü;

> və yaqın ki, ən vacib olan, ixtisaslar təlim nəticələri baxımından deyil, üsullar və rəsmi tələblər baxımından səciyyələndirilir.

İndi diqqət mərkəzində olan bu məruzədə bəzən “yeni tərzdə ixtisas dərəcə strukturları” adlandırılan strukturlardır. Onlar:

> ayrı-ayrı ixtisasla yanaşı onların qarşılıqlı əlaqəsini və uyğunluğunu da göstərirlər;

> ixtisaslar arasında istənilən istiqamətə- yuxarı, eyni səviyyəli və hətta aşağı ixtiasa keçməyin mümkünlüyünü göstərir, hətta qəbul edirlər ki, müxtəlif təlim yollarından yalnız biri ilə deyil, bir çox öyrənmə yollarından istifadə etməklə ixtisas qazanmaq olar;

> diqqəti təlim nəticələri üzərində cəmləyərək tələbənin hansı bilik və bacarıqlara sahib olduğunu və əldə etdiyi, ixtisasdan necə istifadə edə biləcəyini təsvir edirlər;

> qəbul edirlər ki, ixtisaslar mürəkkəbdir və konkret fənlərlə yanaşı onlar ümumi bilik və bacarıqları, Təkmilləşdirmə layihəsində deyildiyi kimi desək, “bilmək və bacarmaq”, “nə

etməli olduğunu bilmək”, “necə olmaq lazım olduğunu bilməyi”əhatə edir;

> təhsil müəssisələri və dövlət orqanları arasında münasibətlərə təsir edir və təhsil müəssisələrin məsuliyyəti və müstəqilliyi artır. Lakin xarici oriyentirlərin, müstəqil xarici və daxili keyfiyyət təminatı prosedurları dəyişdiyi üçün Təhsil Nazirliyinin də rolu dəyişilir;

> tanınma məsələlərinə təsir edir. Lissabon Tanınma Konvensiyasında deyilən “əhəmiyyətli fərqlər” dedikdə ixtisas dərəcə strukturu və prosedurlar arasında deyil, təhsil strukturları və ixtisaslar arasındakı fərqlər başa düşülməlidir.

> 165

İşçi qrupunun məruzəsindən yenə bir sitat gətirək:

Belə ixtisas dərəcə strukturları aydın xarici oriyentirlər tətbiq edir (təlimin nəticələri, fənn oriyentiri, fənn üzrə ən yüksək göstəricilərin verilməsi, pillə/təhsil mərhələsinin deskriptoru, işin həcmi, ixtisas deskriptorları və s.) və ixtisasların verdikləri bacarıqlar, funksiyalar və qabiliyyətlər baxımından dəqiq təsvir olunması üçün şərait yaradır.

Daha sonra:

İxtisasın verilməsi tələbənin verilmiş standartda uyğun təhsilini tamamladığını və/və ya bir şəxsin müəyyən bir işi, tapşırıqları və ya vəzifəni yerinə yetirmək üçün tələb olunan qabiliyyətlərin səviyyəsini göstərir⁴⁶.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, milli ixtisas dərəcə strukturları bir neçə elementdən ibarətdir. Bunlar işçi qrupunun məruzəsində bütün detalları ilə izah olunub, ona görə də mən burada sadəcə qısa xülasəni verəcəyəm.

4646 Yenə də orada, Fəsil 2.3, səhifə 17

Təlim nəticələri

Təlim nəticələri dedikdə tələbənin nə bildiyi, nəyi anladığı və/və ya təlim müddətinin sonunda nəyi bacaracağı nəzərdə tutulur⁴⁸. Bu tərif Təlimin Nəticələri haqqındakı Edinburq seminarından götürülüb. Bu tərifə istinad edərək işçi qrupları belə bir qayda tətbiq ediblər ki, tərifdəki “etmək” feli bacarığın necə nümayiş olunmasını deyil, hansı qabiliyyət və bacarığın sahib olunduğunu ifadə edir. Bununla belə, hər hansı bir yolla alınmış təhsil elə təsvir olunmalıdır ki, o hər yerdə tanınsın. Qabaqcadan əldə edilmiş təlimin və qeyri-rəsmi təlimin tanınmasında təlim nəticələrinin aydın təsvir olunması xüsusilə vacibdir. German Dondelinger öz məruzəsinin giriş hissəsində söylədiyi fikirlərində haqlı olaraq qeyd etmişdir ki, o konfransın “strukturdansa məna və sağlam düşüncəyə” üstünlük verən bir konfrans olmasını arzulayır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, BMT-nin Təhsil Sahəsində Beynəlxalq Əməkdaşlıq proqramının təmsilçisi Kristof Anz Avropalı işəgötürənlər adından danışıarkən bildirdi ki, İşçi Qrupun prosedurlardan çox təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsinə diqqət etməsinə baxmayaraq, bu hesabat tələbələrin bacarıqlarından çox ixtisasları verən təhsil müəssisələrinə diqqət yetirir. O, həmçinin vurğuladı ki, ali təhsilin təcrübəyə meyilli hissələrində çatışmazlıqlar var. Digər tərəfdən Avropa Ali Təhsil İnstitutları Assosiasiyasının adından çıxış edən Roland Vermees fəsil 2.4.1, səhifə 18-də paradiqma dəyişiklikləri hesab etdiyi diqqətin təhsil sistemindən fərdi tələbəyə yönəldilməsini alqışladığını bildirdi.

4848

Yenə də orada- fəsil 2.4.1 səh.18 Bu tərif təlim nəticələrinə həsr olunmuş Bolonya seminarı üçün Böyük Britaniyanın hazırladığı “Təlim nəticələrindən istifadə edilməsi” adlı hesabatından götürülüb (Edinburq 1-2 İyun, 2004)

Öz növbəsində Helle Otte də qeyd edib ki, təlim nəticələri ilə təsvir olunan ixtisas dərəcə strukturları əvvəl əldə edilmiş təhsilin və beynəlmiləl təhsilin tanınmasını asanlaşdıracaq.

Təhsil Pilləsi

Hesabatda pillələr aşağıdakı kimi təyin edilir:

Təhsil pillələri tipik ixtisaslara qarşı qoyula bilən və təlim nəticələrini sadalayan ardıcıl (inkişaf ardıcılığı) etaplardır⁴⁹.

Hətta hələlik məhdud sayda olan “yeni tərzdə” ixtisas dərəcə strukturları arasında da təlim pillələrinin sayı və təsviri baxımından çox az oxşarlıq var. Lakin Milli ixtisas dərəcə strukturları öz təlim pillələrini İşçi Qrupunun öz məruzəsində tipik və ümumi adlandırdığı ixtisaslarla əlaqələndirə bilirlər. Bu, Milli ixtisas dərəcə strukturlarının öz aralarında müqayisə edilməsini asanlaşdıracaq.

Ali təhsil üçün Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturlarında planlaşdırılmış 3 mərhələli və mövcud olduğu yerlərdə birinci mərhələyə daxil edilmiş qısa mərhələsi olan ixtisas dərəcə strukturunun bütün milli ixtisas dərəcə strukturlarının qəbul etdiyi ümumi ixtisas deskriptoru olacağını gözləmək olar.

Bütün milli ixtisasların təsviri aşağıdakılar haqqında açıq şəkildə məlumat verməsi çox vacibdir:

> sözü gedən ixtisas dərəcəsi daha hansı ixtisasları qazanmağa imkan yaradır;

> sözü gedən ixtisas dərəcəsi ümumi səviyyədə ən geniş əhatəli strukturun üç əsas mərhələsi ilə əlaqəsi.

Mogens Bergin öz təqdimatında haqlı olaraq vurğuladığı kimi, bütün milli ixtisas dərəcə ixtisasları ümumi mərhələlərin tamamlanmasına uyğun olmayacaq. Onların uyğun gəlmədikləri

⁴⁹ *Yenə orada*, Fəsil 1.4.2, səhifə 21

halda dövlət səlahiyyətliələrinin məzunun bu ixtisasla nə edə biləcəyini, onların milli ixtisas dərəcə strukturu çərçivəsində necə hərəkət edə biləcəyini və ixtisasların ümumi mərhələlərlə necə əlaqələndirildiyini izah etməsi xüsusilə vacibdir.

Başqa sözlərlə desək, milli ixtisas dərəcə strukturu daxilində 1-ci mərhələnin tərifini verilərkən açıq şəkildə qeyd edilməlidir ki, bu 1-ci mərhələdir və o, 2-ci mərhələnin bütün ixtisaslarına və yaxud bəzilərinə keçmək imkanı yaradır. Bu bütün milli ixtisas dərəcə strukturları üçün, xüsusilə də eyni səviyyədə bir neçə ixtisasları olan, məs. bir neçə ikinci dərəcəli ixtisasları və ya fərqli ümumi pillələr arasında yerləşən ixtisaslar (məs. birinci və ikinci dərəcə arasında) olan ölkələr üçün çox vacibdir.

Kreditlər və iş həcmi

Ənənəvi təlim meyarı olan “təhsil ili” və ya “təhsil müddəti” kimi ölçü vahidlərindən imtina etmək prosesi tamamlanmayıb və hələ də davam edir. Bu, hesabatda qeyd edilib və burada işin həcmi bunun üçün uyğun element hesab edilir və onun aşağıdakı tərifini verilir:

*Təlimin nəticələrinə nail olmaq üçün tələb olunan, yerinə yetirilməsi mümkün olan təlim fəaliyyətlərinin (məs. seminarlar, mühazirələr, praktik məşğələlər, fərdi təlim, tədqiqat işləri və imtahanlar) toplumu işin həcmidir*⁵⁰.

İndi iş həcmi geniş mənada kreditlərlə ifadə olunur. Məruzədə qeyd edildiyi kimi

*Kreditlər təlim nəticələrinin, uğurlarının və işin həcminin kəmiyyətlə ifadəsidir*⁵¹.

⁵⁰⁵⁰ *Yenə də orada*, Fəsil 2.4.3, səhifə 23

⁵¹⁵¹ *Yenə də orada*, fəsil 2.4.3, səhifə 22

Əlbəttə ki, iş həcmi vaxt amilini də nəzərə alır, buna görə də iş həcminin və kreditin tərfi bir orta səviyyəli tələbənin tam bir akademik il ərzində yerinə yetirə biləcəyi işin miqdarına əsaslanır. Lakin kredit sistemi bu faktı nəzərə alır ki, tələbələrin hamısı eyni sürətlə işləmirlər və müxtəlif tələbələr eyni tapşırığı müxtəlif müddətə yerinə yetirir.

Məruzədə qeyd edilib ki, Avropa Kredit Köçürmə Sistemi AKTS Avropa Ali Təhsil Sahəsi daxilində qəbul olunmuş yeganə geniş kredit sistemidir. Həmçinin AKTS kredit toplama və köçürmə sisteminə doğru inkişaf edir və indi yalnız mobil tələbələr tərəfindən istifadə olunmayacaq. Məruzədə qeyd edildiyi kimi, AKTS indi təhsil müəssisələrinin fənləri və modulları pillələr və təlim nəticələri baxımından ifadə etməli olduğu sürətli inkişaf dövrünə qədəm qoyub.

Profil

İşçi qrupu profili

ya konkret (fənn) təlim sahəsinin verdiyi ixtisas, ya da müxtəlif sahələrə aid lakin ümumi məqsədləri olan ixtisas qruplarının və ya proqramların toplusu (məs. daha nəzəri təlimindən fərqli olan peşə təlimində) adlandırır⁵².

İşin və gələcək təhsilin məqsədinin təyin edilməsində ixtisas profili çox zaman əhəmiyyətli olacaq. Məsələn; bir ixtisas 2-ci təhsil mərhələsi kimi tanındığı zaman tarixdən və ya riyaziyyatdan doktorantura proqramına keçid üçün ixtisas profilinin olması kimi spesifik tələblər ola bilər. Eynilə iş sahibinə dilçi lazımdırsa, onun çətin ki üzvü kimya üzrə doktorluq dərəcəsi almış adamı işə götürəcəyi misalında olduğu kimi. Ali təhsil dərəcəsinə layiq görülmək üçün ixtisas minimum dərinlik tələbinə uyğun olmalıdır – müxtəlif fənlərdən hər birindən 10 eklektik kredit toplamaq ixtisasın ali dərəcəyə layiq görülməsi üçün yetərli deyil.

⁵² *Yenə də orada, fəsil 2.1, səhifə 14*

Buna görə də profil milli ixtisas dərəcə strukturunun hazırlanmasında çox əhəmiyyətli ola bilər. Bəzi milli ixtisas dərəcə strukturlarında profil olmasa da, digərlərində bu həqiqətən də vacibdir. Həqiqətən də, akademik fənlərin müxtəlif ölkələrdə, müxtəlif zamanlarda müxtəlif cür təyin olunması faktını nəzərə almaq çox vacibdir. Həmçinin fənlər arasındakı sərhədlər də tam aydın deyil. Bir çox hallarda bir neçə xarici dili və ekologiyaya giriş kursunu birləşdirərək, məsələn iqtisadiyyat ixtisasının tədrisinə əlavə etməklə ixtisas qazanan tələbənin əmək bazarında daha çox cəlbedici olma ehtimalını və fərdi inkişaf səviyyəsini yüksəltmiş olarıq. İxtisas dərəcə Strukturları kontekstində keyfiyyət və keyfiyyətin təmin olunması məsələlərinə ayrı-ayrılıqda baxılıb. (Aşağıda “İxtisas dərəcə strukturları və keyfiyyət” bölməsinə baxın)

Geniş Əhatəli İxtisas Dərəcə Strukturu

Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisasları üçün olan geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunun milli ixtisas dərəcə strukturu ilə çox oxşar cəhətləri vardır. Milli ixtisas dərəcə struktur kimi o da tipik ali təhsil ixtisaslarını və onlar arasındakı uyğunlaşmanı təsvir edəcək və diqqəti prosedurlara deyil, təlim nəticələri üzərində cəmləyəcək.

Individual Təhsil Sisteminin özəyi milli ixtisas dərəcə strukturları olduğu kimi, 2010-cu ilə qədər yaradılacaq Avropa Ali Təhsil Sahəsinin də ən vacib faktorlarından biri geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu olacaq. Təhsildə maraqlı tərəflərin debatında Nina Arnholdun (Avropa Universitetləri Assosiasiyasının təmsilçisi) bizə xatırlatdığı kimi, geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu mövcud elementlər və modellər üzərində qurulur, lakin bu həmçinin yeni şeylər yaratmaq üçün də imkan yaradır. O, Meyllər IV sənədində ilkin nəticələrinə istinad edərək bildirdi ki, o sənəddə göstərildiyi kimi Avropa universitetləri

Bolonya Prosesini müxtəlif yollarla və fərqli sürətlə daxil olsa da bu iş həyata keçir.

Bu iş həm də geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunun fərqli xüsusiyyətlərini müəyyən edir. İşçi qrupunun hesabatında deyildiyi kimi:

AATS-nin ixtisas dərəcə strukturları öz fərqli məqsədlərini Bolonya Prosesində ifadə olunmuş vəzifələrdən götürür. Bu məqsədlərdən ən vacib olanı beynəlxalq şəffaflıq, tanınma və çeviklikdir.

Daha sonra orada deyilir ki,

Geniş Əhatəli İxtisas Dərəcə Strukturunu milli ixtisas dərəcə strukturlarından fərqləndirən bir neçə fərqli məqsədləri var. Çox böyük ixtisas dərəcə strukturu olaraq onun əsas vəzifəsi milli strukturlar arasındakı uyğunlaşma məqamlarının müəyyənləşdirilməsində kömək etməkdir. O, həm də milli ixtisas dərəcə strukturlarını inkişaf etdirənlərə bir oriyentir kimi xidmət edir⁵³.

Geniş Əhatəli ixtisas dərəcə strukturları milli ixtisas dərəcə strukturları ilə eyni komponentlərə malik olacaq. Bunlar arasında yalnız bir istisna olacaq; milli ixtisas dərəcə strukturunda profilin mahiyyətinin anlaşılmasının vacibliyi etiraf olunduğu təqdirdə, işçi qrupu profilin təsvirinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturuna daxil edilməməsini təklif edir. Geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunda ixtisas dərəcə strukturunu təşkil edən digər elementlərin təsvirində detallara çox yer verilməyəcək. Lakin, milli və geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturlarının müxtəlif funksiyaları olacaq və ixtisaslara və keyfiyyətin təmin olunmasına görə məsuliyyət milli ixtisas dərəcə strukturunun üzərinə düşəcək. Avropa Universitetlərinin Assosiasiyası adından danışan Nina Arnholdun bəzə xatırlatdığı kimi, nəticədə hər bir ixtisas dərəcə strukturu fərdi ali təhsil institutları tərəfindən həyata keçiriləcək.

⁵³⁵³ Sitatların hər ikisi: fəsil 3.1, səhifə 29

Hesabatın mətnində işlədilən iki terminin mənasını aydınlaşdırmaq lazımdır. Yuxarıda istifadə olunan “pillə” termini daha çox milli ixtisas dərəcə strukturu kontekstində işlədilib. Lakin “mərhələ” termini Bolonya Bəyannaməsində, bunun da nəticəsində Bolonya Prosesində istifadə olunub və işçi qrupu bu termini geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu kontekstində istifadə edib. Həmçinin yuxarıda “mərhələ”nin struktur, “dərəcə”nin isə bu strukturun mahiyyətini ifadə etdiyini görmək olar. İkincisi, beynəlxalq müzakirələrdə “bakalavr” və “magistr” terminləri çox istifadə olunur. İşçi qrupu belə fikir irəli sürür ki, geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu milli ixtisas dərəcə strukturunda istifadə olunan terminlərin istifadəsindən imtina etməli, bunun əvəzində yalnız geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturuna aid terminlərdən istifadə etməlidir.

Bolonya prosesi daxilində keçirilmiş uzun müzakirələrdən sonra üç təhsil mərhələsi üzərində durmaq qərara alındı⁵⁴ – Nazirlərin 2005-ci ildə Bergendə keçirilən konfransdan əvvəl aparılmış tənqidi təhlil prosesində müəyyən edilmiş üç məqamdan biri məhz bu idi ki, geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunu daha diqqətlə düşünmək lazımdır və qərara alındı ki, Keyfiyyət Təminatına dair Birgə Təşəbbüs tərəfindən hazırlanmış Dublin deskriptorlarından istifadə olunsun. Konfransdakı müzakirələr bu təkliflərin böyük dəstək qazandığını göstərdi. Bir neçə konfrans iştirakçısı qeyd etdi ki, Dublin deskriptorlarından onların ölkəsində uğurla istifadə olunur. Hesabatda olduğu kimi desək bunlar, *hər Bolonya mərhələsinin sonunda verilən ixtisaslarla bağlı əldə olunması gözlənen səciyyəvi bilik və bacarıqların ümumi qaydada ifadəsidir. Onlar təsvir etmək məqsədilə yaradılmayıb. Deskriptorlar minimum tələblər olmayıb, eyni*

⁵⁴ 2003 il Berlin konfransında doktorluq mərhələsi əlavə olana qədər Bolonya Bəyannaməsində təhsilin 1-ci və 2-ci mərhələləri göstərilirdi ki, bu da hazırda tənqidi təhlilin əsas hədəfidir.

*zamanda həddən artıq yüklü də deyil. Onlara oxşar və ya ekvivalent cəhətlər ora əlavə yaxud əvəz oluna bilər. Deskriptorlar ixtisasların mahiyyətini tam müəyyənləşdirməyə çalışır*⁵⁵.

Bir çox ölkələrdə qısa təhsil mərhələsinin vacibliyini nəzərə alaraq, İşçi Qrupu Keyfiyyət Təminatına dair Birgə Təşəbbüs təşkilatına təhsilin birinci mərhələsinə daxil edilməsi təklif olunan qısa mərhələ üçün Dublin deskriptoruna bənzər deskriptor hazırlamaq tapşırıldı.

Geniş əhatəli təhsil strukturu daxilində hər bir mərhələ üçün deskriptorların tam təsviri İşçi Qrupunun hazırladığı hesabatın 3-cü fəslində verilib. Həddindən artıq sadələşdiriləndə bunun məzmunu aşağıdakı kimi qısa verilə bilər:

Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli təhsil strukturları 3 mərhələdən ibarət olacaq və bu milli təhsil strukturlarına kredit və ixtisasların ümumi oriyentiri kimi təklif olunacaq:

> qısa mərhələ ixtisasları bir qayda olaraq təxminən 120 AKTS krediti daxildir/təmsil olunur;

> 1-ci mərhələ ixtisaslarına təxminən 180-240 AKTS krediti daxildir/təmsil olunur;

> 2-ci mərhələ ixtisaslarına təxminən 90-120 AKTS krediti daxildir/təmsil olunur və 2-ci mərhələ səviyyəsində minimal kredit 60 kredit olmalıdır;

> 3-cü mərhələ ixtisaslarının kreditlərinin olması vacib deyil. 2005-ci il fevralın 3-5 arasında Strasburqda Avstriya və Almaniya dövlət səlahiyyətliələrinin və Avropa Universiteti Assosiasiyasının təşkilatçılığı ilə keçirilən "Avropa Elmi İctimaiyyəti üçün Doktorantura Proqramı" adlı Bolonya seminarında kreditlərin əvəzinə ixtisasların izahatının verilməsi təklif olundu.

Maraqlı tərəfləri təmsil edən Kristof Ants qeyd etdi ki, AKTS kreditləri həm 3-cü mərhələyə, həm də digər təlim fəaliyyətlərinə

⁵⁵⁵⁵ İşçi qrupunun hesabatı, fəsil 3.3, səhifə 33

təyin olunmalıdır. Müzakirədə iştirak edən qruplardan biri də bu fikri dəstəklədi.

Müzakirələrdən sonra aydın oldu ki, böyük əksəriyyət bu ümumi təlim mərhələlərini bəyənilib qəbul edir. Bütün müzakirələrdə qısa ali təhsil proqramının təsdiq edilməsinə ehtiyac olduğunu hamı təsdiq etsə də, 1-ci mərhələnin tərkibindəki qısa mərhələni “mərhələ” adlandırmaq fikri ilə hər kəs razı deyildi. İşçi qrupu bu məsələ ilə bağlı terminlərə qayıtmaq istədi. Qısa mərhələni “mərhələ” adlandırmağın xeyrinə olan əsas arqument ondan ibarətdir ki, qısa müddətli ali təhsil ixtisasları bu ixtisasa yiyələnənlərə həm iş dünyasına qiymətli kadr kimi daxil olmağa, həm də təhsilini davam etdirməyə imkan verir. Lakin bunun əleyhinə olan əsas arqument odur ki, 1-ci mərhələnin tərkibində qısa mərhələnin olması 3 mərhələdən ibarət olan Avropa Ali Təhsil Sahəsinin strukturunun görüntüsünə xələl gətirə bilər. Sonda hansı qərarın qəbul edilməsindən asılı olmayaraq biz unutmamalıyıq ki, konfrans Avropada ən azı 2 milyon tələbənin qısa müddətli ali təhsili seçməsi reallığını ciddi şəkildə dəstəklədi. Bu, işəgötürənlərə olduğu kimi tələbələrə də çox əlverişlidir.

Bəzi iştirakçılar belə düşündülər ki, işçi qrupunun təklif etdiyi ikinci mərhələnin təsviri Magistr Dərəcəsi Haqqında Helsinki seminarında verilən tövsiyələrdən çox kənara çıxıb. Həmin tövsiyələrin müəyyən mübahisəli məqamları olduğu üçün konfrans iştirakçılarının çoxu işçi qrupunun təklifini qəbul etdi. Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli təhsil strukturu üçün verdiyi təklifin qısa xülasəsini verərkən, Mogens Bergenin öz təqdimatında hazırladığı gözəl xülasədən daha yaxşısını hazırlamaq çətin olardı:

> Avropa Ali Təhsil Sahəsi ixtisas dərəcə strukturu son dərəcədə ümumi, üç əsas mərhələdən ibarət olan, birinci mərhələ daxilində və ya onunla əlaqələndirilmiş qısa mərhələ ilə bağlı əlavə müddəaları olan geniş əhatəli bir struktur olmalıdır;

> Dublin deskriptorları Avropa Ali Təhsil Sahəsi ixtisas dərəcə strukturunun mərhələ deskriptorlarıdır.

> hər mərhələnin tamamlanması ilə əlaqədar kreditlərin müəyyən edilməsi üçün təlimatlar var;

> ixtisas dərəcə strukturlarının yaradılması və təkmilləşdirilməsinin məsuliyyəti Bolonya Nəzarət Qrupunun üzərinə düşür.

Ixtisas dərəcə strukturları və keyfiyyət

İşçi qrupunun məruzədə qeyd etdiyi kimi, Avropa Ali Təhsil Sahəsinin reallığa çevrilməsi üçün geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunun daxilində olan milli ixtisas dərəcə strukturları bir biri ilə uyğunlaşmalıdırlar. Uyğunlaşmaq üçün kifayət qədər əlaqəli olan strukturlara malik olmaqdan başqa, Avropa Ali Təhsil Sahəsi həm də tələb edir ki, tərəflər bir birinin verdiyi İxtisaslara etibar etməlidir. Bu səbəbdən də keyfiyyət və keyfiyyətin təmin edilməsi Avropa Ali Təhsil Sahəsi üçün həm geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturlarının, həm də milli ixtisas dərəcə strukturlarının ən əsas elementlərindəndir. Maraqlı tərəfləri təmsil edən Kristof Ants həm də qeyd etdi ki, keyfiyyətin təmin olunması prosesi həm etibarlı, həm də şəffaf olmalıdır.

İşçi qrupu keyfiyyətin təmin olunması məsələsinin dərinliklərinə getmədi, çünki, Avropanın Ali Təhsildə Keyfiyyət Təminatı Sistemi, Avropa Universitetlərinin Assosiasiyası, Avropa Ali Təhsil İnstitutları Assosiasiyası və Avropa Tələbə Məlumat Bürosunun təmsilçilərindən ibarət digər bir işçi qrupu “keyfiyyətin təmin olunması üçün razılaşdırılmış standartlar, prosedurlar və təlimatlar, (və) keyfiyyət təminatı və/və ya akkreditasiya agentlikləri ya da orqanlarının bir-birini bərabər hüquqlu yoxlaya bilmələri üçün uyğun bir sistem yaratmaq haqqında təkliflər hazırlayır.”⁵⁶

Bu iş işçi qrupunun hesabatı ilə paralel aparılır. Avropanın Ali Təhsildə Keyfiyyət Təminatı Sistemi və onun əməkdaşları son hesabatı fevralın sonuna qədər təqdim etməlidir.

Buna görə də ixtisas dərəcə strukturlarının keyfiyyət təmin edən komponentlərinin bütün xırdalıqlarına baxmaq hələ bir qədər tez olardı, amma digər tərəfdən də burada belə bir komponentin olmasının vacibliyini elə bu məqamda açıq şəkildə bildirmək lazımdır.

⁵⁶6 Berlin Bəyannaməsi

Şəffaf xarici və daxili keyfiyyət təminatı yaradan müddəalara malik olmayan ixtisas dərəcə strukturu çox güman ki, Avropa Ali Təhsil Sahəsində digər tərəfdaşları tərəfindən qiymətləndirilərkən ciddi problemlərlə üzləşəcək. İşçi qrupu açıq şəkildə qeyd edir ki, keyfiyyətin təmin edən müddəalar milli səviyyəsində müxtəlif olacaq və güman edir ki, bu vəziyyət Nazirlərin Bergendəki konfransından sonra da davam edəcək. Bununla belə qeyd olunur ki, ixtisas dərəcə strukturlarına inam yaradılması kontekstində bəzi xarici keyfiyyət təminat formalarını təmin edən müddəalar xüsusilə vacibdir. Hesabatda deyildiyi kimi:

İstər kənardan gəlmiş müfəttiş, istərsə də ali təhsil işçisi olmasından asılı olmayaraq bütün keyfiyyət təminatı sistemlərində “kənarlıq” elementi var. Həmçinin keyfiyyətin təmin olunmasına tələbələrin və digər maraqlı tərəflərin daha geniş cəlb olunması kimi ümumi bir fikir var.

Daha sonra deyilir ki,

“Kənarlıq” keyfiyyətin təmin olunmasının əsas elementi kimi tədricən daha geniş qəbul olunur və buna görə də o, yeni milli ixtisas dərəcə strukturlarının yaradılmasında və inkişaf etdirilməsində tətbiq olunmalıdır. Belə strukturların maraqlı tərəflərə, hazırkı tələbələrə və işəgötürənlərə faydalı olması üçün ixtisas dərəcə strukturları anlaşıla bilən və uyğun dildə ifadə olunmalıdır. Bu dil, nizamlama prosesi üçün istifadə olunan və vacib hesab olunan dəqiq və incəliklərə gedən dillə uyğun olmaya da bilər⁵⁷.

Müzakirə nəticəsində qərara alındı ki, həm Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu, həm də milli ixtisas dərəcə strukturları keyfiyyət təminatı prosesinə və onun hansı vasitələrlə həyata keçirilməsinə təsir edəcək.

⁵⁷⁵⁷ Hər iki sitat işçi qrupunun məruzəsindən götürülüb. Fəsil 2.5, səhifə 24-25

Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturu və digər təhsil strukturları

Bolonya prosesi və İşçi Qrupunun mandatı ali təhsilin bütün növlərini əhatə edir. Bununla belə aydındır ki, şəffaf təhsil strukturuna ehtiyac təhsil sisteminin bütün sahələrin əhatə edir. Digər tərəfdən isə istər milli ixtisas dərəcə strukturu, istərsə də Avropa strukturu səviyyəsində təhsil sistemindəki hər bir sahənin öz ixtisaslarını təcrid olunmuş şəkildə inkişaf etdirməsi və bir-birlərinin maraqlarını qarşılıqlı şəkildə nəzərə almaması çox uğursuz nəticələrə bilər və əks təsir yaradar.

Əlbəttə, əsas məsələlərdən biri giriş ixtisasların ali təhsilə daxil edilməsi məsələsidir. Lakin Mogens Berqin qeyd etdiyi kimi, digər inkişaf sahələri ilə yanaşı hazırkı əmək bazarı da təhsilin ənənəvi sərhədlərini, eləcə də iş dünyası ilə ali təhsil arasında olan əlaqəni sual altına qoyur. Məsələ giriş ixtisaslarının Avropa Ali Təhsil Sahəsi geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturuna daxil edib-etməmək məsələsidir. Yeri gəlmişkən, giriş ixtisaslarını bu struktura daxil etməyin qızğın tərəfdarlarından tutmuş, onun qəti əleyhinə çıxanlara qədər bu məsələ barəsində kəskin fərqlənən fikirlər söyləndi. Sahibkarların adından çıxış edən Ktistof Ants ümumi təhsil strukturunu genişləndirməklə, ali və peşə təhsili üçün ümumi kredit sistemi yaratmaq ehtiyacını xüsusilə nəzərə çatdırdı.

Bu vaxta qədər yaradılmış milli ixtisas dərəcə strukturları ölkənin təhsil sisteminin bütün sahələrini əhatə etdiyi üçün yaxşı təcrübə nümunəsi kimi xidmət göstərə bilər. Nümunə olaraq Şotlandiya ixtisas dərəcə strukturu ciddi fiziki qüsuru olanların ibtidai və orta təhsilin müxtəlif sahələrinə, peşə təhsilinə, ali təhsilə, magistraturaya, doktoranturaya qədər bütün nailiyyətləri əldə etməyə imkan verən 12 pillədən ibarətdir. Milli ixtisas dərəcə strukturu ölkənin müxtəlif prioritetlərini əks etdirəcək və buna uyğun şəkildə qurulacaq. Milli qanunvericilik məsələsi kimi milli ixtisas dərəcə strukturunun da müxtəliflik dərəcəsi fərqli ola bilər, çünki açıq şəkildə tənzimlənməyə nə dərəcədə ehtiyac olduğunu

və ya nisbətən qısa ümumi müddələrin altında nəyin başa düşüldüyünü milli ənənələr müəyyən edir⁶⁰. Berlin və Praqa Bəyannamələrində ali təhsilin həqiqətən də həyat boyu təlimin reallığa çevrilməsi işinə verdiyi töhfəni vurğulayan Bolonya prosesinin iştirakçı ölkələrinin Nazirləri artıq kontekstin genişləndiyini qeyd etdilər.⁶¹ Avropa ixtisas dərəcə strukturu səviyyəsində əməkdaşlıq təhsil sisteminin digər sahələrinə nisbətən ali təhsilə daha yaxındır. Coğrafi baxımdan Bolonya prosesi Avropanın 40 ölkəsini əhatə etdiyi halda, peşə təhsili daxilindəki əməkdaşlıq Avropa Birliyi/Avropa ixtisas dərəcə strukturu ilə daha sıx əlaqədədir⁶². İşçi Qrupundan biri baş verən bütün proseslərin geniş şəkildə anlamaq ehtiyacı olduğunu vurğuladı və Avropa Ali Təhsil Sahəsindəki ixtisaslar üçün təklif olunan geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunun geniş konteksti öyrənmək baxımından əla başlanğıc nöqtəsi ola biləcəyini təklif etdi.

Devid Koyn bizə xatırlatdı ki, Avropa Birliyi Lissabon Strategiyası (Təhsil və Təlim 2010) vasitəsilə həyat boyu təlim məsələsini siyasi gündəmə gətirib və peşə təhsili və təlimi məsələlərinə həsr olunmuş Kopenhagen Prosesinə başlayıb. Eyni zamanda, Komissiya Avropa Təhsil Strukturu ilə əlaqədar ali təhsillə bağlı Bolonya prosesinin və peşə təhsili və təlimi ilə əlaqəli Kopenhagen prosesinin mandatına uyğun ekspert qrupu yaradıb.

Ən güclü mandat isə Avropa İttifaqı ölkələrinin Nazirlərinin bu yaxınlarda Maastrixdəki görüşündə Avropa Ali Təhsil Sahəsi yaratmaq məqsədilə verilib. Sırf ali təhsil üçün verilməsi çıxmaq

⁶⁰⁶⁰ Ali təhsillə bağlı Qərbi Avropa ölkələrində 1995 və 2001 illər arasında 5-13 fəsiləri əhatə edən üç təhsil layihəsi qəbul edilmişdir, lakin cənub-şərqi Avropa ölkələri tərəfindən qəbul edilən son iki qanun layihəsi yalnız işçi heyəti ilə bağlı 26-27 paraqraftan ibarət idi

⁶¹⁶¹ Bu ifadələr Berlin Bəyannaməsində işlədilmişdi, lakin oxşar ifadələr Praqa Bəyannaməsində də işlədilib.

⁶²⁶² Bu yeniliklərdən İşçi Qrupunun hesabatının 5-ci fəslində bəhs edilmişdi.

şərt ilə, bu mandat Bolonya Nəzarət Qrupunun İşçi Qrupuna verilmiş mandata bənzəyir. Devid Koyn müxtəlif proseslərin qarşılıqlı əlaqələndirilməsinə ehtiyac olduğunu da nəzərə çatdırdı.

Onun dediyi kimi, qarşılıqlı əlaqələndirilməyə olan ehtiyac ixtisas dərəcə strukturunun mahiyyətindən yaranır: sadə əlaqələndirilmiş struktur istifadəçilər-tələbələr və işəgötürənlər üçün ən yaxşı olanıdır. Bu, giriş ixtisasların Avropa Ali Təhsil Sahəsindəki geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunun tərkib hissəsi olmasının mümkünlüyü konfransdakı müzakirələrdə nümayiş olundu. Digər səbəb isə ən yüksək peşə təhsilinin harada bitdiyi və ali təhsilin haradan başladığını deməyin mümkün olmamasıdır. Maastrixdə Avropa Birliyinin Nazirləri tərəfindən verilmiş mandatı yerinə yetirərkən, Devid Koyn ibtidai təhsildən ümumi bilik və bacarıqlar verən ibtidai təhsildən başlayaraq ümumi orta təhsil və doktorluq dissertasiyasına qədər təhsilin bütün sahələrini əhatə edən 7-8 pilləli təhsil strukturunun mümkünlüyü barədə qənaətə gəlmişdi. Təhsil strukturunun diqqət mərkəzində struktur quruluşu deyil, bacarıqlar olmalıdır. Hətta soruşa bilərsiniz ki, “ixtisas dərəcə strukturunu” düzgün seçilmiş termindirmi, yaxud “qabiliyyətlər strukturunu” daha münasib termin deyilmi? Avropa Təhsil Strukturu bizim tələbələrin ixtisaslarına baxışımızı dəyişdirəcək və dəyişdirməlidir. Avropa ixtisas dərəcə strukturunu bunu Avropa Ali Təhsil Sahəsinin ixtisas dərəcə strukturlarının etdiyi yollarla edəcək. Buna adətən tələbələrə sistemlər və ixtisaslar arasında hərəkət etmək imkanı yaratmaqlı, onlarda təhsilin keyfiyyətinə əminlik yaratmaqla, əvvəllər keçilmiş praktik təlimin və eksperimental təlimin tanınmasını asanlaşdırmaqla nail olmaq olar. Bu, ixtisas dərəcə strukturlarına xüsusilə də klassik ali təhsil proqramından fərqli olaraq proqramları təsvir etmək və yerləşdirmək imkanı verəcək. Bu mənada, təhsil strukturları ali təhsil institutlarına onların yerləşdiyi regionda oynadığı rola uyğunlaşdırılması üçün tədris proqramları yaratmaqda kömək edə bilər. Bu arada Devid Koyn digər bir vacib məsələni qeyd etdi. O, Avropa ixtisas dərəcə strukturunun təhsilin bütün sahələrində

keyfiyyətinin yüksəlməsinə və dəyərləndirmə mədəniyyətinin inkişafını bizim arzuladığımız səviyyəyə çatdırmaqda yardım edəcəyinə ümid etdiyini bildirdi.

Avropa Birliyi ölkələrinin Təhsil Nazirlərinin Maastrixdə qəbul etdiyi qərarına peşə təhsili kredit sistemini yaratmaq üçün verilən mandat da daxildir. Lakin Devid Koyn qəti şəkildə bildirdi ki, bu ayrı bir kredit sistemi olmamalıdır. Bir geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu bir kredit sistemin bir kredit sistemi ola bilər: bir struktur daxilində iki sistem ola bilməz. Müxtəlif ənənələr arasında hələ də bəzi gərginliklər yaşanmaqdadır ki, buna görə də əlavə məsləhətləşmələrə ehtiyac var. Bunlardan biri ixtisasla təlim müddəti arasındakı münasibətlərlə bağlıdır, bunu dərk edərək ixtisas anlayışını ölçülə bilən qabiliyyətlər vasitəsilə ifadə etmək lazımdır. Digər bir məsələ kreditlərlə pillələr arasındakı bağlılıqdır ki, bu da artıq magistratura təhsili mərhələsi ixtisaslarının Helsinki bəyannaməsində verilən tərifində qaldırılıb. Devid Koyn Komissiyasının Avropa Parlamentinə və Avropa Şurasına 2006-cı ilin baharında təqdim edəcəyi iki tövsiyənin nə vaxt təqdim olunacağını bildirdi. Tövsiyələrdən bir Avropa ixtisas dərəcə strukturuna, o birisi isə digər kredit sistemlərinə aid olacaq. Komissiya 2005-ci ilin yazında Aprel-May aylarında məsləhətləşmə üçün sənədləri təqdim etməyə çalışacaq ki, bunun ardınca da 2005-ci ilin Oktyabr-Noyabr aylarına kimi 6 aylıq geniş məsləhətləşmə dövrü başlayacaq. Bu məsləhətləşmələrə Avropa İttifaqında və ondan kənarında olan bütün təhsildə maraqlı tərəflər və təhsil prosesinin fəal iştirakçıları cəlb olunacaq. Bu məsləhətləşmə Avropa Birliyinin və Avropa Şurasının da daxil olduğu siyasi qərarvermə prosesi üçün tələb olunan vaxtın azalması baxımından da vacibdir.

Avropa səviyyəsində geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu ilə təhsil sisteminin müxtəlif sahələrini bir-biri ilə əlaqələndirmək cəhdi zəruri və tərifəlayiqdir. Bunu qeyd etməyə ehtiyac olmasa da plenar müzakirələrdə artıq deyildi ki, bu işlər tam şəffaf şəkildə həyata keçilməlidir və Bolonya Prosesinin bütün üzvləri

orada iştirak etməlidir. Bu, ixtisas dərəcə strukturunun ali təhsil sahəsi üçün ən ümdə tələbidir və geniş əhatəli Avropa ixtisas dərəcə strukturunun digər tərkib hissələri üçün də doğrudur, çünki onlar ali təhsilə hazırlayır və onunla qarşılıqlı şəkildə əlaqədardır.

Qeyd edildiyi kimi, Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturunda olan və ali təhsil almaq hüququ verən ixtisasların təsvirini daxil etməyin uyğun olub-olmaması barədə meydana çıxan ciddi mübahisələr milli ixtisas dərəcə strukturunda edildiyi kimi təhsilin bütün yaxud ən azından bir çox sahələrini əhatə edən geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu kontekstində ən yaxşı şəkildə həll edilə bilər. Bu belə bir geniş ixtisas dərəcə strukturunun yaradılmasında Bolonya prosesinin bütün iştirakçılarının iştirak etməyi vacibdir. Plenar iclasda səslənən fikirlərə cavab olaraq Devid Koyn bildirdi ki, Bolonya, Kopenhagen və Lissabon proseslərinin hüquqi əsasları fərqli olduğu müddətdə onların həyata keçirilməsi ölkələrin siyasi iradəsindən asılı olacaq.

Son Düşüncələr

Mən ilk olaraq Bolonya Nəzarət Qrupunun sədri German Dondelingerə, bu vacib seminara ev sahibliyi etdiyi üçün Danimarka hökumətinə, gördüyü bütün işlərə, ixtisas dərəcə strukturu konsertinin inkişaf etdirilməsindəki təşəbbüsünə, eləcə də onu Avropa səviyyəsində qəbul olunmasındakı uğuruna görə Mogens Berqə təşəkkür edirəm. Ixtisas dərəcə strukturu istər milli təhsil sistemində istərsə də Avropa Ali Təhsil sahəsindəki təhsil sistemində Avropa ali təhsil siyasətinin əsasını təşkil edir. Onlar struktur islahatının ən vacib məsələsidir və nəticələrə çox uzaqlara gedəcək: diqqəti prosedurlardan təlim nəticələrinə yönəltməklə təhsil strukturunda ali təhsil müəssisələrinin daha sıx sosial birliyinə nail olmaq üçün potensial imkan yaradır. Bu baxış Avropa Tələbə Məlumat Bürosu tərəfindən xüsusilə vurğulanıb, lakin bu məsələ hamını narahat etməlidir i və sosial birliyə nail olmaq məsələsi 2005-ci ilin Yanvarın sonunda Parisdə Fransa

hökuməti tərəfindən təşkil ediləcək Bolonya Seminarının gündəliyində duran əsas məsələ olacaq.

Bizim geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu üçün təklifimiz var. Konfrans bu təklifi dəstəklədi və ümid edirik ki, o Nazirlər tərəfindən də qəbul edəcək. Bəzi ölkələr milli ixtisas dərəcə strukturunu təkmilləşdirib və növbəti illərdə digər ölkələr də bunu edəcək. Bu çox müsbət haldır. Belə bir qısa müddətdə belə bir inkişafın özü də çox sevindirici haldır. Bununla belə, onu da unutmamalıyıq ki, ixtisas dərəcə strukturu yaradılıbsa, onu həyata keçirmək lazımdır. Mən ölkələr arasındakı əməkdaşlığa, həm milli, həm Avropa səviyyəsindəki işgötürənlər arasındakı əməkdaşlığa, eləcə də təhsil strukturunun həyata keçirilməsindəki əməkdaşlığa olan ehtiyacı müəyyənləşdirdiklərinə görə bir neçə işçi qrupunun əməyini xüsusi vurğulamaq istəyirəm. Öz təhsil strukturunu həyata keçirmək və tamamlamaq üçün xarici ekspertlərin iştirakına və məsləhətinə ehtiyac duyan ölkələrə Avropa Ali Təhsil sahəsindəki tərəfdaşları dəstək verməli və yardım göstərməlidir. Bu iş müvafiq beynəlxalq təşkilatların, orqanların və agentliklərin vasitəsilə görülməlidir. Yeni təlim yolları, eləcə də qeyri-ənənəvi ixtisasların qəbul edilməsini təmin etməklə, təhsil strukturu əvvəllər ali təhsil almaq imkanı olmayan tələbələr üçün belə bir imkan yaradır. Avropa Birliyinin Lissabon Strategiyasında deyildiyi kimi, əgər 2010-cu ildə Avropa dünyanın ən rəqabətli iqtisadiyyatına malik olarsa, biz də eyni işi təhsil sahəsində edə bilərik. Biz Avropanın humanist ənənələrini və sosial maraqlarını əldə rəhbər tutaraq, hətta onlar zaman-zaman pozulduqda yada düşsə belə, iqtisadi meyarlardan daha irəli baxmalıyıq. Biz bu sahədə də çox şeylər edə bilərik.

Ötən bir, yaxud iki onillikdə Fransa çox güclü musiqi ənənələri yaradıb ki, onlar arasında da mənim ən çox sevdiyim Viktor Hüqonun 1831-ci ildə yazmış olduğu əsər əsasında hazırlanan *Notre Dame de Parisi*-dir. Bir çox cəhətdən bu musiqi əsəri ixtisas dərəcə strukturu və onun tanınması bəhsindədir. İctimaiyyətin bu faktdan xəbəri olmaya bilər, lakin gəlin bu əsərə

bir də yaxından baxaq: *Notre Dame de Parisi* bir kilsə tərəfindən yaradılmış struktur və tikilinin əsrlər öncə tikilməsinə baxmayaraq hələ də minlərlə insanı özünə cəlb etməsindən bəhs edir. O, qaraçı qız Esmeralda, eləcə də qozbel Kvazimodonun timsalında qeyri ənənəvilərin qəbul olunması və keşiş Frolonun timsalında doqmatizmin və formalizmin rədd edilməsi barəsindədir. Bu köhnə mədəni dəyərlərin müasir dinləyicilərə daha cəlbedici şəkildə təqdim edilməsindən bəhs edir və orijinal mətni oxumağa, musiqinin müasir versiyasına qulaq asmağa üstünlük verənlər, eləcə də bu ikisinin arasında qalan və bunun vahid bir strukturun tərkib hissəsi olduğunu düşünənlərdən bəhs edir. O, İtalyan mənşəli fransız bəstəkarı Riçard Koççinante tərəfindən təsvir olunan Avropa meyarlarından bəhs edir. O, xarici meyarlar barəsindədir və Qubekdə yaşayan və fransız-dilli dünyanın ən məşhur ulduzlarından biri olan müğənni Qaro haqqındadır.

Sonuncu məqamda ixtisas dərəcə strukturu və təlim nəticələrinin “Bolonya ixtisaslarının” bütün dünyada tanınması üçün vacib olması faktını qeyd etmək istəyirəm. Onlara bir qayda olaraq “xarici meyarlar” deyərək müraciət edirlər⁶³. Əgər dünyanın bütün qalan hissələri Bolonya prosesini Avropanın bakalavr mərhələsini 4 ildən 3 ilə endirməsi kimi başa düşsə, AATS yaradılan zaman Avropalı tələbələr ciddi problemlərlə üzləşəcək. Bu problemlərin yaranmasının qarşısını almağın yeganə yolu ixtisas dərəcə strukturu mahiyyəti və metodologiyası barədə geniş məlumat verməkdir və bir də dünyanın başqa hissələrində verilmiş ixtisasları qəbul edərkən eyni metodologiyadan, yəni prosedurdan çox təlim nəticələrinə fikir vermək metodundan istifadə etməkdir.

⁶³ Bolonya prosesinin “xarici meyarları” 2004-cü il 18-19 Oktyabr ayında Elmi Əməkdaşlıq Təşkilatının Hamburqda təşkil edilmiş əsas konfransın müzakirə məsələsi olmuşdur. <http://www.acasecretariat.be/08events/Hamburg/HamburgConferenceOverview.htm/>. Konfransın materialları dərc olunur.

Avropanın özü kimi Avropa Ali Təhsil Sahəsinin geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu da birlik və müxtəliflik arasında balans yaradır. Məqsəd onun maraqlı olması üçün yetərinə çevik və fərqli olmasını təmin etməkdir, lakin onun əlaqələndirilmə tərzini kifayət qədər anlaşılan olmalıdır. Bizim Avropa Ali Təhsil Sahəsi və onun geniş əhatəli ixtisas dərəcə strukturu barəsində olan niyyətlərimizi Amerikalı dostlarımızdan götürdüyümüz, onların isə vaxtilə “qoca Avropa”dan götürdüyü bir şüarla ifadə etmək olar:

E pluribus unum Olanlardan birini seç.